

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

İdare Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TAM YARGI DAVALARINDA KISMİ ISLAH

Nisa Elçin YUSUFOĞLU

19904001

Danışman

Prof. Dr. Gürsel KAPLAN

Diyarbakır 2023

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

İdare Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TAM YARGI DAVALARINDA KISMİ ISLAH

Nisa Elçin YUSUFOĞLU

19904001

Danışman

Prof. Dr. Gürsel KAPLAN

Diyarbakır 2023

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

04/01/2023

Nisa Elçin YUSUFOĞLU

ÖN SÖZ

İslah müessesesi, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının istisnasını oluşturan bir düzenleme olarak idari yargılama hukukumuzda yerini almıştır. Tez çalışmamda 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'ndaki düzenleme doğrultusunda ıslah müessesesinin uygulama alanları ve koşulları ayrıntılı bir şekilde incelenecek, düzenlemenin ihtiyaca ne ölçüde cevap verdiği öğretilerdeki görüşler ve yargı kararları kapsamında tartışılarak çözüm önerileri sunulacaktır. Bu kapsamda hazırladığım çalışmanın, idari yargılama usulünde henüz bütünüyle yerleşmemiş olan ıslah uygulamasıyla ilgili çalışmalar ile birlikte literatürde yerini alması amaçlanmıştır.

Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle çalışmama farklı yönlerden bakmamı sağlayan, birlikte çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Gürsel KAPLAN'a teşekkür ederim. Değerli vakitlerini ayırarak tez savunmama katılan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARAARSLAN ve Dr. Öğr. Üyesi Sadullah ÖZEL hocalarıma ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte destekleri ile umutsuzluğa kapılmama izin vermeyen, çalışma konusunda beni teşvik eden, karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmeme yardımcı olan değerli arkadaşlarıma ve yalnızca bu çalışma sürecinde değil tüm hayatım boyunca aldığım her kararda beni destekleyen, cesaretlendiren ve bana inandıklarını her zaman hissettiren sevgili aileme teşekkür ederim.

Nisa Elçin YUSUFOĞLU

Diyarbakır 2023

ÖZET

İdari yargılama usulünde öngörölmüş dava türlerinden biri olan tam yargı davaları bakımından 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda, uyuşmazlık konusu miktarın belirtilmesi gerekli kılınmıştır. Ancak kimi zaman bu miktarın net olarak belirlenmesi mümkün olamamaktadır. Bu durumda idari yargılama usulünde, medeni yargılama usulünün aksine talep miktarının artırılmasına imkân veren bir düzenleme mevcut değildi. Bu nedenle ortaya çıkan hak kayıplarının önüne geçilmesi amacıyla 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunumuzda yapılan değişiklikle idari yargı sistemimiz açısından bir gereklilik olan ıslah düzenlemesi, kanunda yerini almıştır.

Bu çalışmada öncelikle tam yargı davaları ve bu davaların dayanağı olan idarenin sorumluluğu kavramı incelenerek çalışmanın zemini oluşturulacak, ardından iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı, idari yargılama usulü ve medeni yargılama usulü bakımından incelenecektir. Son bölümde ise, ıslah düzenlemesinin medeni yargılama usulündeki görünümünün ardından idari yargılama usulündeki ıslah süreci ve günümüzdeki sorunlar ve ihtiyaçlar içtihatlarla incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tam yargı davası, Dava konusu, Islah, İddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, Re'sen araştırma ilkesi.

ABSTRACT

In terms of full remedy cases, which is one of the types of cases envisaged in the administrative procedure, in the Code of Administrative Procedure Law No. 2577, it is necessary to specify the amount in dispute. However, sometimes this amount cannot be determined precisely. In this case, there was no regulation in the administrative procedure that allowed the amount of demand to be increased, unlike the civil procedure. For this reason, in order to prevent the loss of rights, with the Law No. 6459 on Amending Some Laws in the Context of Human Rights and Freedom of Expression and the Law No. 2577 on the Administrative Judgment Procedure, the arrangement of reclamation, which is a necessity for our administrative justice system, has taken its place in the law.

In this study, firstly full remedy cases and the concept of the responsibility of the administration, which is the basis of these cases, will be the basis of the study, and then the prohibition of changing the claim and defense will be examined in terms of administrative trial procedure and civil trial procedure. In the last part, after the appearance of the arrangement of reclamation in the civil procedure, the reclamation process in the administrative trial procedure and the current problems and needs will be examined with jurisprudence.

Keywords: Full remedy action, Matter in dispute, Reclamation, Prohibition of changing or expanding the claim and defense, Principle of ex officio examination.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARENİN İDARİ SORUMLULUĞUNUN YAPTIRIMI:

TAM YARGI DAVALARI

A. Tam Yargı Davaları Hakkında Genel Bilgiler	4
1. Türk Hukukunda Tarihsel Gelişimi	4
2. Konusu	5
3. Nitelikleri	7
4. Türleri	8

B. Tam Yargı Davalarının Kabul Edilebilirlik Şartları.....	9
1. Dava Şartları (Önkoşullar) Yönünden Kabul Edilebilirlik Şartları	9
a. Görev ve Yetki.....	10
b. İdari Merci Tecavüzü	12
c. Ehliyet.....	13
d. Husumet.....	14
e. Süre	15
e.1. İdari işlemde doğan tam yargı davalarında:	16
e.2. İdarenin eyleminden kaynaklanan tam yargı davalarında:	17
e.3. İdari sözleşmelerden doğan tam yargı davalarında:	18
f. Dilekçenin Şekle ve Usule Uygunluğu	18
2. Esastan Kabul Edilebilirlik Şartı: İdarenin Sorumluluğu	20
a. İdarenin Sorumluluğunun Dayanakları	22
b. İdarenin Sorumluluğunun Koşulları.....	24
c. İdari Sorumluluk Türleri	26
c.1. Kusur Sorumluluğu.....	26
c.2. Kusursuz Sorumluluk	30
d. Zararın Tazmini.....	33
e. Zararın Tazminine İlişkin İlkeler	34
e.1. Nakden Tazmin İlkesi.....	34
e.2. İstemle Bağlılık İlkesi.....	35
e.3. İdarenin Sorumluluğu ile Sınırlı Tazmin Yükümlülüğü İlkesi.....	35

e.4. Gerçek Zararın Tazmini İlkesi.....	36
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

İDDİA VE SAVUNMANIN DEĞİŞTİRİLMESİ VE

GENİŞLETİLMESİ YASAĞI

A. İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi ile İlgili Genel Bilgiler	37
B. Medeni Usul Hukukunda İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı	39
1. İddianın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı	42
2. Savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı	42
3. Basit Yargılama Usulünde Uygulanması	43
4. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirmesinin Yasak Olmadığı Haller.....	44
4.a. Mahkemenin talep dışında bir şeye hüküm vermeye yetkili olduğu haller:	45
4.b. Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu haller:	45
4.c. Sonradan ortaya çıkan vakıalar:.....	45
4.d. Belirsiz alacak davasına ilişkin özel durum:	46
4.e. Hukuki sebeplerin değiştirilmesi:	46
4.f. Talep sonucunun daraltılması:	47
4.g. Asıl vakıalara zımnen dahil olan, asıl vakıaların delili niteliğinde olan vakıaların ileri sürülmesi:	47
4.h. Maddi hataların düzeltilmesi:	48

4.1. Herkes tarafından bilinen, maruf ve meşhur vakıaların ileri sürülmesi:	48
5. Yasağın istisnaları	48
5.a. Karşı Tarafın Açık Rızası	49
5.b. Dava Konusunun Devri	50
5.c. Islah.....	50
C. İdari Yargılama Hukukunda İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı	51
1. Genel Olarak.....	51
2. İdari Yargılama Usulünde Mahkemenin Araştırma Yetkisi ve İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağına Etkisi.....	53
3. Yasağın İdari Yargıda Uygulanabilirliği	60
3.a. Taraf Değişikliği	61
3.b. Dava Konusu	63
3.c. Dava Sebebi	65
4. İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi Yasağının İdari Yargılamadaki İstisnaları	66
4.a. Vaktinde İbrazı Mümkün Olmayan Belgelerin Sunulması	66
4.b. Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ISLAH MÜESSESESİ VE MÜESSESENİN

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA GÖRÜNÜMÜ

A. Kavram Olarak Islah.....	69
B. Medeni Yargılama Hukukunda Islah.....	71

1. Islahın Uygulanabilirliği Bakımından Medeni Yargılama Usulünde Kısmi Dava ve Belirsiz Alacak Davası Ayrımı	73
2. Islaha Başvurma Koşulları	75
3. Islah Türleri	77
C. İdari Yargılamada Islah.....	78
1. Genel Olarak.....	78
2. Islah Düzenlemesinden Önceki Durum:	82
3. AİHM'in Okçu-Türkiye Kararının İncelenmesi ve Karar Üzerine Meydana Gelen Gelişmeler:	87
4. Islah Düzenlemesi.....	88
5. Islaha Başvurma Koşulları.....	91
5.a. Islaha Başvurma İradesi.....	92
5.b. Islaha Başvurma Zamanı	93
5.c. Islaha Başvurma Şekli	94
5.d. Islaha Yalnızca Bir Kere Başvurulabilmesi	95
5.e. Gerekli Harcın Ödenmesi	96
6. Islaha İlişkin Birtakım Özel Durumlar:	97
6.a. İptal Davalarında Islah.....	97
6.b. Davalı tarafın ıslah hakkı.....	98
6.c. Talep Miktarının Azaltılması ve Islah	98
6.d. Islaha Birden Fazla Kez Başvurulması.....	100
6.e. Manevi Tazminat ve Islah	101
6.f. Islah ile Faiz Sorunu.....	104

6.f.1. Faizin hangi tarihten itibaren işleyeceği sorunu.....	104
6.f.2. Islah yoluyla faiz talep edilip edilemeyeceği sorunu	106
6.g. Kanun Yolu Aşamasında Islah	106
6.h. Islah Düzenlemesinin Belirsiz Alacak Davası ve Kısmi Dava Konularında Değerlendirilmesi	109
SONUÇ	113

KISALTMALAR

<i>AIHM</i>	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<i>AYM</i>	Anayasa Mahkemesi
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>C.</i>	Cilt
<i>D.</i>	Daire
<i>Dan.</i>	Danıştay
<i>DD</i>	Danıştay Dergisi
<i>DİBK</i>	Danıştay İctihadı Birleştirme Kurulu
<i>DİDDGK</i>	Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu
<i>DİDDK</i>	Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu
<i>E.</i>	Esas
<i>HD</i>	Hukuk Dairesi
<i>Hk.</i>	Hakkında
<i>HMK</i>	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
<i>İYUK</i>	İdari Yargılama Usulü Kanunu
<i>K.</i>	Karar
<i>m.</i>	Madde
<i>No.</i>	Numara
<i>RG</i>	Resmî Gazete
<i>ss.</i>	Sayfa Sayısı
<i>s.</i>	Sayfa
<i>S.</i>	Sayı
<i>Y.</i>	Yıl
<i>vd.</i>	Ve devamı

VDDGK	Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu
Yarg.	Yargıtay
YHGK	Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
T.	Tarih
TBBD	Türkiye Barolar Birliği Dergisi

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerinden biri, 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesi olup bu ilkenin gereklerinden biri de idarenin faaliyetlerinden dolayı meydana gelen zararlardan sorumlu olmasıdır. İdarenin her türlü işlem ve eyleminden doğan zararı karşılamaktan sorumlu olacağına ilişkin düzenlemenin yer aldığı Anayasa'nın 125. maddesi, idarenin mali sorumluluğuna dayanak oluşturmaktadır. İdarenin mali sorumluluğuna başvurulması, idareye karşı açılacak tam yargı davaları ile mümkün olmaktadır. Açılacak tam yargı davası ile ilgililer, idarenin işlem yahut eyleminden kaynaklanan uyuşmazlıkları idari yargı mercileri önüne taşıyarak maddi veya manevi nitelikteki zararlarının tazminini talep etmektedir.

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda, tam yargı davalarında dava dilekçesinde talep konusu tazminat tutarının belirtilmesi zorunlu kılınmıştır. Ancak kimi zaman zarar miktarının davanın henüz başında net olarak belirlenmesi mümkün olmamakta, bunun belirlenmesi davacı taraftan beklenememekte yahut zarar miktarının sonradan artması durumu söz konusu olabilmektedir. Bu durumda mahkemenin davanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının geçerli olduğu ve talep miktarınca hüküm kurulabileceğinden bahisle dava dilekçesinde belirtilen miktar üzerinden karar vermesi idari yargılamanın nihai amacına aykırı olup birçok hak kaybına yol açmıştır.

2577 sayılı Kanun'un 31. maddesinde, bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapılmışsa da bu madde içeriğinde ıslah müessesesi yer almamıştır. Müessesenin ilgili kanuna yapılan atıf maddesinde yer

almaması ve idari yargı mercileri tarafından bu konuda içtihadi bir düzenlemenin de mevcut olmaması öğretide sıklıkla eleştirilmiş, bu konular Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde pek çok kez dava konusu edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurular neticesinde Türkiye aleyhine hak ihlali kararları verilmiş, verilen bu ihlal kararları üzerine, 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 4. maddesi ile ıslah müessesesi idari yargılama usulünde yerini almıştır. Bu düzenleme ile idari yargılama usulünde uzunca süredir ihtiyaç duyulan ıslah müessesesine yer verilmişse de düzenlemenin yüzeysel nitelikte olması ve müesseseye belirli sınırlar dahilinde başvurulabilmesi, ihtiyaca cevap vermeyeceği yönünde eleştirilere konu olmasına sebep olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde tam yargı davaları ve bu davaların esastan kabul edilebilirlik koşulu olan idarenin sorumluluğu kavramı, çalışmanın kalan kısımlarında ıslah müessesesi ile ilgili yapılacak incelemeler bakımından zemin oluşturması ve bu bölümlerin daha anlaşılır olması maksadıyla açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise, ıslah müessesesinin iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına istisna teşkil etmesi sebebiyle bu yasak medeni yargılama usulü ile idari yargılama usulü bakımından incelenecektir.

Tam yargı davaları ile iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına ilişkin açıklamaların ardından çalışmanın üçüncü bölümünde ıslah müessesesine ilişkin incelemeye geçilecektir. Bu bölümde öncelikle ıslah müessesesi ile ilgili genel bir inceleme yapılacak, ardından her ne kadar tez konumuz tam yargı davalarında ıslaha ilişkin olsa da idari yargılama usulüne kıyasla müessesenin uzun zamandır uygulanageldiği medeni yargılama usulünde ıslah müessesesi, gerek 6459 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesi gerekse değişiklik sonrası döneme ilişkin değerlendirme yapılabilmesi bakımından incelenecektir. Bu bölümde idari yargılama usulünde ıslah müessesesinin kabul edilmesinden önceki dönemde meydana gelen sorunlar; Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında

değerlendirilecek, ardından düzenlemenin idari yargı sistemimize giriş süreci ile uygulanmasıyla ortaya çıkan sorunlara değinilecek, öğretilerdeki farklı görüşlere yer verilerek bu sorunlara çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARENİN İDARİ SORUMLULUĞUN YAPTIRIMI:

TAM YARGI DAVALARI

A. Tam Yargı Davaları Hakkında Genel Bilgiler

1. Türk Hukukunda Tarihsel Gelişimi

İdari dava türlerinden biri olan tam yargı davaları, 6.1.1982 tarih ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda¹ yer alan tanımıyla, idarenin eylem ve işlemleri dolayısıyla kişisel hakları ihlal edilenlerin, karşı karşıya kaldıkları ihlal sonucunda bu hakkın yerine getirilmesi yahut uğradıkları zararların giderilmesi maksadı ile idareye karşı açtıkları davalardır². Günümüz tam yargı davası tanımı ile bire bir örtüşmemekle birlikte kavramsal olarak ilk kez 23.11.1925 tarih ve 669 sayılı Şûrayi Devlet Kanunu'nun 19-A maddesinde, “...*idarî muamelât ve mukarrerattan dolayı hukuku muhtel olanlar*

¹Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih : 20/1/1982, Sayı : 17580,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2577&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

² Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1966, C.III, s.1769.; Lütfi Duran; İdari İşlemden Sorumluluk: İptal Davası- Tam Yargı Davası, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.33, S.3-4, s.3.; Halil Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022, s.215; Ender Ethem Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s.273; Ramazan Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2020, s.601; Gürsel Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa Ekim 2020, s.273; Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ekim 2018, s.128; Ramazan Yıldırım, Serkan Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, Astana Yayınları, Ankara 2018, s.104; Kemal Gözler, Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2016, s.837.

tarafından ikame olunan davalar...”³ olarak tanımlanmış iken daha sonra bu Kanunun yerini alan 21.12.1938 tarih ve 3546 sayılı Devlet Şurası Kanunu’nun 23. maddesinde ise, “...idari fiil ve kararlardan dolayı hukuku muhtel olanlar tarafından açılacak davalar...”⁴ şeklinde düzenlenmiştir.

Tam yargı davaları, İYUK m.2’de tanımlandığı şekliyle ise ilk olarak 24.12.1964 tarih ve 521 sayılı Danıştay Kanunu’nda⁵ yer almış, burada idari eylem ve işlemlerden dolayı hakları muhtel olan kişilere bu davayı açma imkânı tanınmıştır. Ardından 1982 yılında yürürlüğe giren ve günümüzde halen yürürlükte bulunan İYUK’un ilk halinde değiştirilmeden mevcut olan bu tanım, 10/6/1994 tarih ve 4001 sayılı Kanun’un 1’inci maddesiyle yapılan değişiklikle dava ehliyeti bakımından sınırlandırılarak, davayı açmaya yalnızca “*kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar*” ehil sayılmıştır. Böylece gerek hakkın niteliği bakımından genel ve kapsamlı bir ifade olan “hak” ifadesi yerine “kişisel hak” ifadesi kullanılarak gerekse zararın etki sırası bakımından sınırlama getirilerek yalnızca kişisel hakları doğrudan ihlal edilenlere dava açma hakkı verilmesiyle tam yargı davaları günümüzdeki tanımına erişmiştir⁶.

2. Konusu

İYUK’un 2. maddesinde yer alan tanıma göre tam yargı davalarının konusunu, idarenin işlem ve eylemleri oluşturmaktadır. Ancak her ne kadar Kanunun lafzında idarenin işlem ve eylemlerine karşı tam yargı davası açılabileceği belirtilmişse de ayrı bir dava türü olarak belirtilmeyen idari sözleşmelerden kaynaklanan zararlara ilişkin tazmin taleplerinin de niteliği itibariyle tam yargı davalarının kapsamına dahil olduğu

³ https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400669.pdf

⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4098.pdf>

⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11896.pdf>

⁶ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.127-128.

söylenilmektedir⁷. Dolayısıyla tam yargı davalarının konusu, idarenin yükümlü bulunduğu kamu hizmetlerini yürütürken gerçekleştirdiği idari işlem, eylem ve sözleşmelerden doğan zararların giderilmesi olup husumet, zarara sebebiyet veren tutum veya davranışı gerçekleştiren idareye yöneltilmektedir⁸. İdarenin neden olduğu bu zararlar maddi nitelikte olabileceği gibi manevi nitelikte de olabilmekte, böylece idarelerin kişilerin yalnızca malvarlıklarında değil şahıs varlıklarında meydana getirdikleri zararların da tazmini tam yargı davası vasıtası ile sağlanabilmektedir⁹.

*İdari yargıda idareye karşı açılan tazminat davaları*¹⁰ olarak nitelendirilen bu davalar, dar manada bir tazmin aracı olarak görülebilirse de geniş manada bu davaların idarenin hukuk kuralları kapsamında faaliyette bulunmasını temine yönelik bir yaptırım mekanizması olduğu söylenebilir¹¹. İdare, belirli bir konuda sayıca çok benzer davada davalı olarak gösterilerek yaptırım tehdidi altında bulunması halinde bu konuda iyileşmeye gidebilecek, tam yargı davalarının önleyici özelliği de bu durumlarda kendini gösterecektir¹².

İdare, bir işlemi ile hak ihlaline neden olmuşsa bu ihlalden dolayı gerçekleşen zararın tazmini için doğrudan tam yargı davası açılması tek yol olmamakta; zarara uğrayan kişiler öncelikle iptal davası açarak işlemin iptalini sağladıktan sonra tam yargı davası açabilmekte yahut iptal davası ile birlikte tam yargı davasını açarak meydana gelen

⁷ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.607.

⁸ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.108; Çağlar Burak Burtan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, DER Yayınları, İstanbul 2019, s.136.

⁹ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.248-249.

¹⁰ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.273.

¹¹ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.215.

¹² Nazım Taha Koçak, **Tam Yargı Davaları**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022, s.20.

zararların giderilmesini de talep edebilmektedir¹³. Tam yargı davasının konusunu idarenin eyleminin oluşturması halinde ise öncelikle eylemi gerçekleştiren idareye başvurma şartı bulunmakta; idareye başvurmaksızın idari eylemlere karşı açılan tam yargı davalarında, davanın idareye başvuru süresi içerisinde açılması halinde dosyanın ilgili idari mercie tevdiine, idareye başvuru süresi geçtikten sonra açılması halinde ise idari merci tecavüzü nedeniyle reddine karar verilmektedir¹⁴.

3. Nitelikleri

Tam yargı davalarının kendine has bazı nitelikleri vardır. İlerleyen başlıklarda ayrıca ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu nitelikler tam yargı davalarını diğerk dava türlerinden ayırır.

- a. ***Tam yargı davaları kaynağını, idarenin işlem, eylem ve sözleşmelerinden alır:*** İdareler faaliyetlerini; idari işlem, eylem ve sözleşmeler vasıtasıyla icra etmektedir. Bu nedenle, idarenin faaliyet araçları olan idari işlem, eylem veya sözleşmeler nedeniyle gerçekleşen hak ihlallerinin giderilmesi, tam yargı davaları ile mümkün olmaktadır¹⁵.
- b. ***Davacı bakımından hak ihlali şartı gerçekleşmelidir:*** Tam yargı davalarının diğerk bir şartı, bu davalarda subjektif ehliyet şartı olan hak ihlalinin gerçekleşmesidir. Gerek İYUK'un tam yargı davalarının temel tanımına ilişkin 2. maddesinde kişisel hakları doğrudan muhtel olanların gerekse 12 ve 13. maddelerde idari işlem ve eylemlerden dolayı hak ihlaline maruz kalanların bu davayı açmaya ehil görülmesi, hak ihlali koşulunun tam yargı davaları bakımından vazgeçilmez bir nitelik olduğunu açıkça

¹³ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.612-613.

¹⁴ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.293.

¹⁵ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.130.

ortaya koymaktadır¹⁶. Ancak bu davaların özel niteliği dolayısıyla davacının maruz kaldığı hak ihlalinin aynı zamanda kişisel ve doğrudan olması gerekmektedir.

- c. **Subjektif nitelikli davalardır:** İptal davalarında, idarenin gerçekleştirdiği iptale konu işlem, hukuka uygunluk yönünden incelenirken tam yargı davalarında, idari faaliyet nedeniyle meydana gelen zarar giderilmeye çalışıldığından, davacı tarafın öznel durumu da dikkate alınmakta ve bu nedenle tam yargı davaları sonucunda verilen kararlar yalnızca davanın tarafları bakımından etkili olmaktadır¹⁷.

4. Türleri

Tam yargı davaları, temelinde idarenin sebep olduğu zararların tazmini amacını taşısa da öğretide birkaç ayrı türde kategorize edildiği görülebilmektedir. Her ne kadar İYUK'ta tam yargı davalarının türlerine ilişkin bir ayırım yer almasa da bu davalar öğretide; istirdat (geri alma) davaları, tazminat davaları, idari sözleşmelerden doğan davalar ile vergi davaları şeklinde ayırma tabi tutulmaktadır¹⁸. Ancak aksi görüşte olan KAPLAN'a göre; hukukumuzda tam yargı davaları, yalnızca bir zararın tazmini maksatlı açılabilen olup tazmin talebi dışındaki taleplerin mevcut olduğu davaların tam yargı davası olarak nitelendirilmesi mümkün olmayacaktır¹⁹. Benzer görüşte olan ERKUT'a göre; tam yargı davaları her ne kadar öğretide birkaç ayrı türde kategorize edilmişse de bu davalar yalnızca idarenin mali sorumluluğu kaynaklı tazminat davalarını ifade etmektedir²⁰. Örneğin öğretide tam yargı davaları kapsamında değerlendirilmesi yönünde

¹⁶ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.609; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.130.

¹⁷ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Hukuk, Ankara 2021, s.274.

¹⁸ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.216; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.607; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.133-134; A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku C.II (İdari Yargılama Hukuku)**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s.615 vd.

¹⁹ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.286.

²⁰ Celal Erkut, "İ.Y.U.K. Çerçevesinde İdari Dava Türleri ve Bazı Usuli Değişiklikler", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.51, S.1-4, s.222.

görüş bulunan istirdat davaları, medeni yargılamada olduğu gibi haklı sebebe dayanmaksızın elde edilen bir malvarlığı değerinin iadesi maksatlı olmakla birlikte böyle bir hüküm kurma yetkisi olmayan idari yargı yerleri tarafından bu talepler ancak, malvarlığı değerine ilişkin tazmin talebi şeklinde ileri sürüldüğünde değerlendirilebilecektir²¹. Görüldüğü üzere öğretilde tam yargı davalarının farklı türleri bulunduğu ilişkin bir ayırım yapılmışsa da bu davalar, özel hukuktaki tazminat davalarının idari yargılama usulündeki karşılığı niteliğinde olmakta ve bir zararın tazmini talebi çerçevesinde görülmektedir²².

B. Tam Yargı Davalarının Kabul Edilebilirlik Şartları

1. Dava Şartları (Önkoşullar) Yönünden Kabul Edilebilirlik Şartları

Tam yargı davaları, önkoşullar ve esasa ilişkin koşullar yönünden incelenerek karara bağlanmaktadır. İdari yargı hâkimi, bir tam yargı davasında öncelikle dosyayı önkoşullar yönünden inceleyecektir. Önkoşullar yönünden bir eksiklik bulunması halinde bu eksik giderilmeye çalışılacak, giderilmemesi durumunda dava önkoşullar yönünden reddedilecektir²³. Yapılan ilk inceleme üzerine önkoşullarda eksik bulunmaması veya eksiklerin giderilmesi halinde davanın esası incelenmeye başlanacaktır²⁴. Önkoşullar İYUK'un 14. maddesinde sayılmış olup bu hususlar sırayla incelenip tümü bakımından maddeye uygunluk aranacaktır²⁵. Buna göre açılan bir tam yargı dava dilekçesi;

- 1- *Görev ve yetki*: Davanın yetkili ve görevli mahkemede açılmış olması

²¹Koçak, **Tam Yargı Davaları**, s.20; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.286.

²² Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 172-173.

²³ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.110.

²⁴ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.351.

²⁵ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.838.

- 2- *İdari merci tecavüzü*: İdareye başvuru şartının zorunlu olduğu durumlarda bu başvuru yapılmadan dava açılmamış olması
- 3- *Ehliyet*: Davacının dava açmaya ehil olması
- 4- *Süre aşımı*: Davanın, kanunda öngörülen sürelerde açılmış olması
- 5- *Husumet*: Davanın doğru kişiye yöneltilmiş olması
- 6- *3 ve 5. inci maddelere uygun olup olmadıkları*: Dilekçenin, İYUK ilgili maddelerinde belirtilen koşullara uygun hazırlanması

yönlerinden sırasıyla incelenecektir. Dava dilekçesinde önkoşullar yönünden eksiklik bulunmaması halinde esastan kabul edilebilirlik şartlarının incelenmesine, yani davanın esasına geçilmesine sıra gelecektir.

a. Görev ve Yetki

Önkoşullara ilişkin İYUK'un 14. maddesinde ilk sırada görev ve yetki birlikte yer alsa da bu iki koşul arasından görev, mahkeme tarafından öncelikli olarak ele alınacaktır²⁶. 6.1.1982 tarih ve 2576 sayılı Bölge İdare, İdare ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 5. maddesine göre, tam yargı davalarına bakmakla genel görevli mahkeme, idare mahkemeleridir. İdari yargıda mahkemelerin görevi kamu düzeninden sayılmakta olup davanın taraflarınca her aşamada ileri sürülebileceği gibi mahkeme tarafından da re'sen dikkate alınmaktadır²⁷. Bu nedenle tam yargı davasının görevsiz yargı yerinde açılmış olması durumunda, mahkeme davayı görev yönünden reddederek dava dosyasının görevli mahkemeye gönderilmesine karar verecektir²⁸. (İYUK m.15/1-a)

²⁶ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.221.

²⁷ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.164.

²⁸ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.279.

Tam yargı davaları, idarenin işlem, eylem veya sözleşmeleri sonucunda meydana gelen zararları karşılama amacı güden davalar olup davada yetkili mahkemenin hangi mahkeme olacağı, söz konusu zararın idarenin işleminden, eyleminden yahut sözleşmelerinden kaynaklanmasına göre değişiklik gösterecektir²⁹. Tam yargı davaları bakımından yetki kurallarını düzenleyen İYUK'un 36. maddesinde, idari sözleşmelerden doğanlar dışında kalan tam yargı davaları bakımından yetkili mahkeme belirlenmiştir. Bu nedenle idari sözleşmeden kaynaklanan tam yargı davaları bakımından, İYUK'un 32. maddesinde yer alan yetki kuralı uygulanacak ve açılacak tam yargı davası, söz konusu sözleşmeyi yapan idari merciin bulunduğu yerdeki idare mahkemesinde açılacaktır³⁰. İYUK'un 36. maddesine dönülecek olursa; bu maddede geçen “zararı doğuran uyuşmazlığı çözmeye yetkili yer idare mahkemesi” ifadesi ile ne anlaşılması gerektiği açık olmasa da buradan zararın bir idari işleminden yahut bu işlemin icrasından doğması halinde açılacak tam yargı davasının, dava konusu işleme karşı açılacak iptal davasında yetkili olan mahkemede açılabileceği anlaşılabilecektir³¹. Danıştay'ın da ilgili hükmün belirttiğimiz şekilde anlaşılması gerektiğini gösteren kararları bulunmaktadır³². Zararın bayındırlık ve ulaştırma gibi bir hizmetten yahut idari eylemden kaynaklanması halinde zararın giderilmesi için açılan tam yargı davalarında, İYUK m.36'ya göre eylemin yapıldığı veya hizmetin görüldüğü yer idare mahkemesi yetkili olacaktır. Saydığımız yetki kuralları dışındaki durumlarda ise İYUK m.36'ya göre, yetkili mahkeme davacının ikametgahının bulunduğu yer mahkemesi olacaktır. İdari yargılama hukukunda görev gibi yetki de kamu düzeninden olduğundan davanın yetkisiz mahkemede görüldüğü taraflarca davanın her aşamasında ileri sürülebileceği gibi mahkeme tarafından da re'sen dikkate

²⁹ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.108.

³⁰ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.275-276.

³¹ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 162: “Ancak yetkili mahkemenin tayini konusunda bu kuralın İYUK'un 33. maddesi ile birlikte uygulanması nedeniyle birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bkz: Dan. 5. D., 2011/3909 E., 2010/3476 K., 22.04.2010 T.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:01.01.2023)

³² Dan. 10.D., 2010/2745 E., 2010/3476 K., 22.04.2010 T. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:01.01.2023)

alınacak, bu durumda dava yetki yönünden reddedilerek dava dosyasının yetkili mahkemeye gönderilmesine karar verilecektir³³.

b. İdari Merci Tecavüzü

Kanun koyucu, bazı durumlarda idari dava açmadan önce idareye başvuru ön şartını getirmiştir. Bu şartın mevcut olduğu durumlarda, idareye başvuru yapılmaksızın doğrudan idari dava açılması halinde idari merci tecavüzü söz konusu olacaktır³⁴. İYUK'un ilk inceleme üzerine verilecek kararları düzenlediği 15. maddesine göre, yapılacak ön incelemede bu durum tespit edilirse, idari merci tecavüzünün bulunması nedeniyle dilekçenin ilgili idari mercie gönderilmesine karar verilecektir³⁵. Dikkat edilmelidir ki, idari merci tecavüzü yalnızca idareye başvurunun, kanunda şart olarak belirlendiği durumlarda idareye başvurmadan dava açılması halinde oluşacaktır. Temelinde idari eylemler için kabul edilen bir koşul olan bu başvuru, idari işlemler ve idari sözleşmeler açısından tamamıyla zorunlu tutulmasa da kanunda belirtilen belirli durumlarda idareye başvurmaksızın dava açılması durumunda idari merci tecavüzünün bulunduğu söylenebilecektir³⁶.

İdarenin eylemlerinden doğan zararların tazmini için açılacak davalar bakımından idareye başvuru ön şart olarak belirlenmiştir. İYUK'un 13. maddesine göre, ilgililerin idari eylemi öğrendikleri tarihten itibaren bir yıl ve her halde eylemin gerçekleştiği tarihten itibaren beş yıl içerisinde idareye başvurması gerekmektedir. Söz konusu başvuru yapılmaksızın doğrudan dava açılması, idari merci tecavüzünün oluşmasına sebebiyet

³³Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.108.

³⁴ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.289.

³⁵ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.377.

³⁶ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.237-238.

verecektir³⁷. Yapılan önincelemede eksikliğin fark edilmesi üzerine dava dilekçesi reddedilerek dilekçe ilgili idari mercie gönderilecek ve davanın açıldığı tarih, idareye başvuru tarihi olarak kabul edilecektir³⁸. Ancak mahkemenin bu kararı verebilmesi için söz konusu davanın, idareye yapılacak başvuru için öngörölmüş süre içerisinde açılması gerekmekte olup bu süreleri aşarak açılan davalarda artık dilekçenin idari mercie tevdi edilmesinde hukuki yarar bulunmayacaktır³⁹. Bu durumda mahkeme doğrudan davanın idari merci tecavüzü nedeniyle reddine karar verecektir. İlgilinin açtığı davanın, yapılan ön inceleme sonucunda idari merci tecavüzü bulunması nedeniyle reddedilmesi, nihai bir karar olup bu karara karşı dava konusunun tabi olduğu kanun yoluna göre istinaf veya temyiz yoluna başvurmak mümkün olacaktır⁴⁰. Dilekçenin ilgili idareye tevdi üzerine idare tarafından başvuruya verilen cevaba göre yeni bir dava dilekçesi ile görevli ve yetkili mahkemede dava açılabilir.

c. Ehliyet

Türk idari yargısında, dava açabilmek için öncelikle dava açma ehliyetine sahip olmak gerekmektedir⁴¹. İYUK'un 31. maddesinde, İYUK'ta düzenleme alanı bulmayan konularda 12.1.2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun⁴² uygulanacağı belirtilmiştir. Buna göre, ilgili maddede belirtilen konular arasında yer alan ehliyet, medeni yargılama hukukundaki medeni hakları kullanma (hak ve fiil) ehliyetine

³⁷ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.616.

³⁸ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.199.

³⁹ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.293.

⁴⁰ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.290.

⁴¹ Burtan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, s.56.

⁴² Yayınlandığı Resmî Gazete: Tarih : 4/2/2011, Sayı : 27836,

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>

sahip olan kişiler sahip olacaktır⁴³. Objektif ehliyet olarak da adlandırılan bu ehliyetin yanında tam yargı davaları için sübjektif ehliyet koşulu olarak hak ihlali koşulu da aranmaktadır⁴⁴. İYUK m.2/1-b’de kapsamı belirtilen sübjektif dava ehliyeti koşuluna göre, idari yargı yerlerinde tam yargı davası açılabilmesi için davacının kişisel hakkının da ihlal edilmiş olması gerekmektedir⁴⁵. Ayrıca tam yargı davaları bakımından hak ihlali koşulunun gerçekleşmiş sayılabilmesi için, ihlalin davacının şahıs veya malvarlığında doğrudan bir zarara yol açması gerekmekte olup dolaylı bir şekilde zarar görenler sübjektif dava ehliyetine sahip olmadığından tam yargı davasında davacı olamayacaktır⁴⁶. İdari yargıya özgü bu sübjektif ehliyetin veya objektif dava ehliyetinin bulunmaması durumlarında dava, ehliyet yönünden reddedilecektir⁴⁷. Objektif ehliyet yönünden reddedilen dava, dava açmak için öngörülen sürenin henüz geçmemiş olması durumunda kanuni temsilci tarafından süresinde yeniden açılabilirken davanın sübjektif ehliyet yönünden reddedilmesi halinde ise mahkemenin bu kararı nihai karar niteliğinde olacak ve taraf yeniden dava açamayacaktır⁴⁸. Davanın ehliyet yönünden reddi yönündeki nihai karara karşı taraf dilerse kanun yoluna başvurabilecektir.

d. Husumet

İdari Yargılama Usulü Kanunumuzun 3. maddesine göre, idari davalarda dava dilekçesinde davalı tarafın gösterilmesi gerekmekte olup davalı tarafın davadaki konumu “*husumet*” kavramı ile açıklanmaktadır⁴⁹. İdari yargılama usulüne göre açılacak

⁴³ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.259.

⁴⁴ Murat Yaman, **İdari Yargı Dava Rehberi**, Adalet Yayınevi Ankara 2022, s.120.

⁴⁵ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.420.

⁴⁶ Burtan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, s.116.

⁴⁷ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.130.

⁴⁸ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.297.

⁴⁹ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.421.

davalarda hasmın belirlenmesi, belirli nedenlerle önem arz etmektedir. Hasım olarak gösterilecek idare, dava dilekçesinde davacı tarafından ileri sürülen iddialara yanıt vermekle, dava sonucunda ise idari yargı yerlerince verilen kararın gereklerini yerine getirmekle yükümlü olacaktır⁵⁰. Bu nedenle davanın doğru hasma yönlendirmesi oldukça büyük önem arz edecektir.

Her ne kadar idari davalarda davanın yöneltileceği tarafın gösterilmesi gerekmekte ise de bunun gösterilmemesi veya yanlış gösterilmesi durumu açılan davanın reddedilmesini gerektirmeyecek, İYUK m.15/1-c'ye göre mahkeme tarafından davanın gerçek hasmı tespit edilerek gerçek hasma tebliğ edilmesine kendiliğinden karar verilecektir⁵¹. İdari yargı mahkemeleri tarafından verilecek bu hasım düzeltme kararı bir ara karar niteliğinde olacak, bu nedenle bu karara karşı tek başına kanun yollarına başvurulması mümkün olmayacaktır⁵².

e. Süre

Tam yargı davaları bakımından genel görevli mahkemenin idare mahkemeleri olduğunu yukarıda belirtmiştik. İYUK'un 7. maddesinde idare mahkemelerinde açılacak davalar bakımından genel dava açma süresi 60 gün olarak belirlenmiştir. Her ne kadar dava açma süresi kanunda sabit olsa da tam yargı davasına konu zararın kaynağına göre bu sürenin başlangıç noktası değişebilmektedir⁵³. Tam yargı davalarının konusunu idari

⁵⁰ Burtan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, s.116.

⁵¹ Dan. 10. D., 2006/7165 E. 2008/8312 K., 26.11.2008 T.: "...tam yargı davalarında hasım düzeltilerek dava dilekçesinin mahkemece tespit edilecek gerçek hasma tebliğ edilmesinin önünde yasal bir engel bulunmamaktadır." (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:20.10.2021)

⁵² Çelik Ahmet Çelik, **İdari Yargıda Ölüm ve Bedensel Zararlar Nedeniyle Tazminat**, Seçkin Yayınları, Ankara 2022, s.320.

⁵³ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.223.

işlem, eylem veya sözleşmelerden dolayı meydana gelen zararlar oluşturmakta olup zarara uğrayan kişiler bu zararın tazmini bakımından çeşitli yollar izleyebilmektedir⁵⁴.

e.1. İdari işlemde doğan tam yargı davalarında: İdari işlemin hem iptali hem de bu işlemde dolayı meydana gelen zararların tazmini istenildiğinde bu işleme karşı iptal ve tam yargı davaları açılabilmektedir. İlgili dilerse iptal ile tam yargı davasını tek bir dilekçe ile birlikte açabileceği gibi öncelik sırasına göre; önce iptal davası açıp bu husustaki kararın tebliği üzerine tam yargı davası açabilecektir⁵⁵. İptal ve tam yargı davalarının tek bir dilekçe ile birlikte açıldığı durumlarda dava açma süresi, söz konusu işlemin yazılı bildirim tarihinden ya da işlemin icrasını izleyen günden itibaren işlemeye başlayacaktır⁵⁶. İlgililer dilerse de öncelikle ayrı bir dilekçe ile söz konusu idari işlemin iptali için iptal davası açıp, bu davanın sonuçlanmasının ardından yine aynı mahkemede, aynı işlemde dolayı uğramış oldukları zararın tazminini isteyebilecektir⁵⁷. Dikkat edilmelidir ki tam yargı davasının açılabilmesi için önemli olan iptal davası sonucunda iptal kararının verilmesi değil, iptal davasının sonuçlanmasıdır⁵⁸. Bu durumda ilgili, iptal davası sonucunda verilen kararın yahut kanun yoluna başvurulmuşsa bu başvuru sonucunda verilen kararın kendisine tebliğ tarihinden itibaren tam yargı davaları için öngörülmüş dava açma süresi içerisinde dava açabilecektir⁵⁹. İdarenin işleminden zarar gören kişiler, bahse konu işleme karşı doğrudan tam yargı davası da açabilecektir⁶⁰. Bu durumda belirttiğimiz dava açma süresi, idari işlemin tebliğ tarihinden itibaren

⁵⁴ Yaman, **İdari Yargı Dava Rehberi**, s.176.

⁵⁵ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.613.

⁵⁶ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.345-346.

⁵⁷ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.288.

⁵⁸ Yaman, **İdari Yargı Dava Rehberi**, s.190.

⁵⁹ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.346.

⁶⁰ Gözübüyük/Tan, **İdare Hukuku C.II (İdari Yargılama Hukuku)**, s.627.

işleyecektir. İdari işlemin uygulanması kaynaklı zarar meydana gelmesi halindeyse süre, işlemin uygulanmasını izleyen günden itibaren işlemeye başlayacaktır⁶¹.

e.2. İdarenin eyleminden kaynaklanan tam yargı davalarında: İdarenin eylemlerinden kaynaklanan zararların tazmininin talep edilebilmesi için eylemi gerçekleştiren idareye kanunda belirtilen sürelerde başvuru yapılarak uğranılan zararın tazmini talep edilmelidir⁶². Bu durum ön karar olarak adlandırılmakta olup, ön karar alınmadan tam yargı davası açılması halinde yapılacak ilk inceleme üzerine idari merci tecavüzünün bulunması nedeniyle idare mahkemelerince görevli mercie tevdi kararı verilecektir⁶³. İdari eylemi gerçekleştiren mercie başvurup ön karar alınması için İYUK m. 13'te bir ve beş yıllık süreler öngörülmüştür. Buna göre ilgili, bahse konu işlemin kendisine tebliğinden veya herhangi bir şekilde bu eylemi öğrendiği tarihten itibaren bir yıl içinde ve her halde eylemin gerçekleştirildiği tarihten itibaren beş yıl içinde idareye başvurarak ön karar almak zorundadır⁶⁴. İşte idari eylemlerden dolayı uğranılan zararların tazmini için açılacak davalarda dava açma süresi, bu ön karar prosedürünün tamamlanmasından sonra işlemeye başlayacaktır. İdarenin yapılan başvuruya olumlu cevap vererek zararı karşılaması durumunda ise artık tam yargı davası açılmasına gerek kalmayacaktır. Eylemi gerçekleştiren idare, başvuruyu izleyen 30 gün içerisinde zararın tazmini talebinin reddi yönünde karar verirse, dava açma süresi bu kararın ilgisine tebliğini izleyen günden itibaren işlemeye başlayacak; 30 gün içerisinde⁶⁵ başvuruya cevap vermemesi halinde ise idare başvuruyu zımnen reddetmiş sayılacak, bu durumda

⁶¹ Yaman, **İdari Yargı Dava Rehberi**, s.196.

⁶² Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.359.

⁶³ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.223.

⁶⁴ Koçak, **Tam Yargı Davaları**, s.23.

⁶⁵ Bahsi geçen süre, 8 Temmuz 2021 tarih ve 7331 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 60 günden 30 güne indirilmiştir.: "6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı *İdari Yargılama Usulü Kanununun 10 uncu maddesinin ikinci fıkrasının birinci ve üçüncü cümlelerinde yer alan 'Altmış' ibareleri 'Otuz' şeklinde ... değiştirilmiştir."*

ilgili idareye başvurduğu günü izleyen 30. günün sonunda dava açma süresi içerisinde dava yoluyla zararlarının tazminin talep edebilecektir⁶⁶.

e.3. İdari sözleşmelerden doğan tam yargı davalarında: İdari sözleşmelerin uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıklara ilişkin açılacak tam yargı davaları için İYUK'ta açık bir düzenleme bulunmamasına karşın uygulamada genel dava açma süresinin kabul edildiği görülmektedir⁶⁷. İdari sözleşmelerden doğan hakların taraflarca ileri sürülebilmesinin sözleşmede öngörülmüş bir süreye bağlı tutulduğu hallerde söz konusu sürenin dolması ile hakkın yerine getirilmesini talep hakkı doğacak, bu talebe karşı sözleşmenin diğer tarafının vereceği cevap üzerine, dava açma süresi içerisinde dava açılabilir⁶⁸. Sözleşmede hakkın yerine getirilmesi talebi için herhangi bir süre belirlenmemiş olması halinde ise genel zamanaşımı süresi olan on yıllık zamanaşımı süresi içerisinde söz konusu hakkın yerine getirilmesi için talepte bulunulacak ve alınan cevap üzerine yine dava açma süresi içerisinde dava açılabilir⁶⁹. Yukarıda bahsi geçen 60 günlük dava açma süreleri geçtikten sonra dava açılması halinde dava, süre aşımı nedeniyle reddedilecektir.

f. Dilekçenin Şekle ve Usule Uygunluğu

Tam yargı davaları, kanunda öngörülen şekil koşullarına uygun hazırlanmış bir dilekçe ile açılmalıdır. Dava dilekçesinin şekline ilişkin şartlar, İYUK'un 3. maddesinde sayılmıştır. Dilekçenin ilgili maddede sayılan şartları taşıyamaması halinde, İYUK m.15/4'e göre dava dilekçesi reddedilecek, mahkemenin verdiği bu dilekçenin reddi kararı kesin

⁶⁶ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.317-318.

⁶⁷ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.238.

⁶⁸ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.305.

⁶⁹ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.375-376.

olduğundan bu karara karşı kanun yoluna başvurulamayacaktır⁷⁰. Verilen dilekçenin reddi kararı üzerine davacı, otuz günlük sürede eksikleri tamamlayarak mahkemeye başvurabilecek ve bu durumda harç ödemediği eski davanın devamı niteliğinde olan bu davaya devam edebilecektir⁷¹. Otuz gün içerisinde yeni dilekçe vermemesi halinde ise, mahkeme davanın açılmamış sayılmasına karar verecektir⁷². Otuz gün içerisinde verilen yeni dilekçede de eksiklerin bulunması halinde artık eksiklerin giderilmesi için otuz günlük süre verilmeyecek, bu aşamada dava dilekçesi değil dava reddedilecektir⁷³. (m.15/5) Davacı artık aynı konuda ancak dava açma süresinin geçmemiş olması koşulu ile yeni bir dilekçe ile gerekli harçları yatırarak dava açabilecektir⁷⁴.

Ön incelemede şekle ilişkin koşulların ardından dilekçede birlikte dava açma durumu söz konusu ise, buna ilişkin kanundaki koşulların sağlanıp sağlanmadığı incelenecektir⁷⁵. İYUK'un "Aynı dilekçe ile dava açılacak haller" başlıklı 5. maddesinde, birden fazla davacının tek dilekçe ile dava açması ve birden fazla işleme karşı tek dilekçe ile dava açılması durumları düzenlenmiştir. Buna göre birden fazla idari işleme karşı tek bir dilekçe ile dava açılması, bu işlemler arasında maddi veya hukuki yönden bağlantı bulunmasına bağlı tutulmuştur. Birden fazla davacının tek dilekçe ile dava açması ise; davacılar arasında hak veya menfaat ortaklığı bulunması ve ihlale yol açan maddi olay veya hukuki sebebin aynı olması şartlarına bağlanmıştır⁷⁶. İYUK'un 5. maddede düzenlediği durumlara uygun olmadan düzenlenmiş dava dilekçesi reddedilerek

⁷⁰ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.333.

⁷¹ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.225.

⁷² Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.401.

⁷³ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.400-401.

⁷⁴ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.335.

⁷⁵ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.336

⁷⁶ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.400.

kanuna uygun şekilde düzenlenebilmesi için davacıya otuz günlük süre verilecek, bu sürede yeniden aynı hataların yapılması halinde dava reddedilecektir⁷⁷. Verilen sürede eksikliklerin giderilmesi halinde, İYUK'un 3. maddesine aykırılığın düzeltilmesi halinden farklı olarak yenilenen dava dilekçesi için yeniden harç alınacaktır⁷⁸.

2. Esastan Kabul Edilebilirlik Şartı: İdarenin Sorumluluğu

Günlük kullanımıyla kişilerin gerçekleştirdikleri eylemlerden meydana gelen sonuçlara katlanması şeklinde tanımlanan sorumluluk(mesuliyet) kavramı⁷⁹, hukuki bir terim olarak ise kişilerin yapma ya da yapmama şeklinde kendini gösterebilen yükümlülüklerini ifa etmedikleri takdirde meydana gelecek sonuca katlanacak olmalarıdır⁸⁰.

İdareler, kamu hizmetlerini yürütmekle mükellef olup faaliyetlerini idari işlem ve eylemler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. İdareler her ne kadar faaliyetlerini yürütürken kamu yararı amacı güdüp kişilerin maddi ve şahsi güvenliğini korumakla görevli olsa da kimi zaman hukuka uygun faaliyetleri dolayısıyla dahi hizmetten yararlananları maddi veya manevi zarara uğratabilmektedir⁸¹. İdarelerin kusuru bulunarak yahut bulunmadan sebep olduğu bu zararları tazmin yükümlülüğü, idarenin sorumluluğu kavramı ile

⁷⁷ Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.368.

⁷⁸ Kalabalık, **İdari Yargılama Hukuku**, s.349.

⁷⁹ **Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/> (E.T. 22.10.2021)

⁸⁰ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.110; Kalabalık, **İdari Yargılama Hukuku**, s.224; Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 359; Burtan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, s.47; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.620; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.515; Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.740.

⁸¹ Burtan, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, s.35.

açıklanmaktadır⁸². İdarelerin verdikleri zararlardan Anayasa ve kanunlar gereği sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Bir hukuk devletinde idare, mali sorumluluğu gereği kişilerin gerek şahıs gerekse malvarlıklarında meydana gelen azalma veya artışın önlenmesine neden olması halinde meydana gelen zararları gidermekle yükümlü olacaktır⁸³.

İdare verdiği zararları rızaen tazmin etmediği takdirde tazmin, konunun yargı makamları huzuruna taşınması ve bu makamlarca verilecek kararlar doğrultusunda sağlanacaktır⁸⁴. İdarenin sorumluluğu, idarenin faaliyette bulunduğu alanın tabi olduğu hukuk rejimine göre değişiklik gösterecek, idarenin özel hukuk alanında gerçekleştirdiği faaliyetlerden dolayı meydana gelen zararlar özel hukuk kurallarına göre adli yargı mercilerince çözülerek giderilecekken idarenin idare hukukuna göre yürüttüğü faaliyetlerinden kaynaklanan zararların giderilmesi idari yargı yerlerince kamu hukuku kurallarına göre gerçekleşecektir⁸⁵. Bu nedenle idarenin sorumluluğu, idari sorumluluk ve idarenin özel hukuktan kaynaklanan sorumluluğu olarak ikiye ayrılacaktır⁸⁶. Ancak bundan sonraki bölümlerde tez konumuzun kapsamı dışına çıkmamak adına yalnızca idari sorumluluk kavramından bahsedilecektir. Tezin tamamında birçok yönüyle ele alacağımız, idarenin kamu hukukuna ilişkin faaliyetleri sonucunda meydana gelen zararların karşılanması için idari yargı yerlerinde açılan tam yargı davalarının hukuki

⁸²Gözübüyük/Tan, **İdare Hukuku C.II (İdari Yargılama Hukuku)**, s.647.; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.620.; Metin Günday, **İdare Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara 2013, s. 369; Kâzım Yenice, Yüksel Esin, **İdari Yargılama Usulü**, Arisan Matbaacılık, Ankara, 1983, s.75; Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, s.1692.

⁸³ Ramazan Çağlayan, **İdare Hukuku Dersleri**, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s.599.

⁸⁴ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.740.

⁸⁵ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.515.

⁸⁶ Selda Wadood, **“İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı”**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.4.

dayanağı olan idarenin sorumluluğu kavramı açıklanarak bir bütünlük sağlanması amaçlanacaktır.

a. İdarenin Sorumluluğunun Dayanakları

İdarenin sorumluluğuna ilişkin pozitif hukukumuzdaki temel düzenleme Anayasa’da yer almaktadır. Anayasa’nın 125. maddesinin son fıkrası, idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararları karşılamakla yükümlü olduğu kuralını getirmektedir. Bu kapsamda idare, meydana gelen zararı özel hukuk-kamu hukuku niteliğine bakmaksızın karşılayacaktır⁸⁷.

İdarenin sorumluluğu, Anayasanın bahsi geçen maddelerinin yanı sıra 14/7/1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda⁸⁸ da düzenleme alanı bulmuştur. DMK’nın 13. maddesinde, kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle zarara uğrattığı kişilerin, bu zararın tazmini için davalı olarak kamu görevlilerini değil, bu görevlilerin bağlı bulundukları idareyi göstereceğini belirterek idarenin faaliyetleri nedeniyle meydana gelen zararlardan sorumluluğuna vurgu yapılmıştır. Yine İYUK m.2/1-b’de yer alan tezimizin temel konusunu oluşturan tam yargı davaları tanımına göre, idari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tam yargı davası açabilecektir. İdarenin sorumluluğunun pozitif hukukumuzda dayanağını oluşturan saydığımız Anayasa ve kanun maddelerinin dışında bu konu, idare hukukunun içtihadi bir hukuk dalı olması niteliğine uygun olarak tamamıyla içtihatlarla şekillenmiş, sorumluluğun koşulları, dayandığı esaslar içtihatlar ve idare hukuku ilkeleriyle belirlenmiştir⁸⁹.

⁸⁷ Halil Kalabalık, **Kısa İdare Hukuku**, Seçkin Hukuk, Ankara 2019, s.353.

⁸⁸Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 23/7/1965, Sayı : 12056,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf>

⁸⁹ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.43-44.; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 604-605.

İdari sorumluluğun temeli ile ilgili öğretide çeşitli görüşler mevcut olsa da bizim de katıldığımız görüşe göre idari sorumluluk temelini sosyal hukuk devleti ilkesinden almaktadır⁹⁰. Bu görüşümüz idari sorumluluğun kendine has iki yönüyle incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Öncelikle bir hukuk devletinde idarenin faaliyetlerini hukuka aykırı bir şekilde gerçekleştirmemesi gerekmekte, hukuka aykırı işlem veya eylem gerçekleştirmesi halinde ise idarenin belirli yaptırımlarla karşı karşıya kalması gerekmektedir⁹¹. Ancak uygulanan bu yaptırımlar ve yapılan idari işlem veya eylemlerin ortadan kaldırılması, çoğu zaman kişilerin uğradıkları zararı tazmine yeterli olmamaktadır⁹². Bu ilkeye göre idare, faaliyetlerini gerçekleştirirken gerek aktif olarak eylemleriyle gerekse eylemsiz kalması ile ortaya çıkan hukuka aykırılıklardan sorumlu olacak ve idare edilenlerin uğramış olduğu zararları tazmin etmekle mükellef olacaktır⁹³. Öte yandan kimi zaman idare, kendisine herhangi bir kusur izafe edilemese dahi sorumlu olabilmektedir⁹⁴. İdarenin hukuka aykırı faaliyetlerinden meydana gelen zararın karşılanması gereği hukuk devleti ilkesine dayandırılabilirken faaliyetin hukuka uygun olmasına rağmen kimi zaman idarenin meydana gelen zararı karşılamakla yükümlü olması durumu yalnızca bu ilkeyle açıklanamayacaktır⁹⁵. Çünkü hukuk devleti ilkesi idarenin faaliyetlerinin hukukiliğine vurgu yapmakta, hukuka aykırılığın varlığı halinde meydana gelen zararların karşılanabileceğine dayanak oluşturmaktadır. Saydığımız sebeplerle idarenin kusuru veya hukuka aykırı davranışı olmamasına rağmen kişilerin zararını karşılamakla yükümlü

⁹⁰ Kalabalık, **İdare Hukuku Dersleri Cilt-II**, s. 341.

⁹¹ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.626.

⁹² Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.3.

⁹³ Gözübüyük/Tan, **İdare Hukuku C.II (İdari Yargılama Hukuku)**, s.645-646.

⁹⁴ Günday, **İdare Hukuku**, s.378.

⁹⁵ Müzeyyen Eroğlu Durkal, “İdari Sorumluluğun Ortaya Çıkışı ve Temeli”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 23, S. 1, s.181. Aynı yönde bkz: AYM, E: 1984/9 E., 1985/4 K., 18.02.1985 T. (www.corpus.com.tr, E.T.:25.10.2021)

olması ancak sosyal devlet ilkesine dayandırılabilir⁹⁶. Bu ilkeyle idare edilenlere göre güçlü konumda olan idarenin, hukuka uygun dahi olsa faaliyetlerinden dolayı sorumluluğuna gidilerek sosyal adalet ve toplumsal denge korunmaya çalışılacaktır⁹⁷.

b. İdarenin Sorumluluğunun Koşulları

İdarenin sorumluluğu birtakım şartlara bağlanmıştır. Sayacağımız bu şartların tümünün bir arada bulunması halinde idarenin kişilerin zararını karşılama yükümlülüğü doğacaktır. İdarenin sorumluluğunun ilk şartı, idareden kaynaklanan veya idareye atfedilebilen idari işlem veya eylem şeklinde gerçekleşmiş idarenin olumlu veya olumsuz bir **davranışının** varlığıdır⁹⁸. İkinci şart olan **zarar**, kişilerin maddi veya şahıs varlıklarında meydana gelen eksilmeler olup zararın, kesin bir şekilde gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi muhakkak nitelikte olması gerekmektedir⁹⁹. Zarar koşulu, idarenin hem kusurlu hem de kusursuz sorumluluğu açısından aranmakla birlikte idarenin kusursuz sorumluluğuna başvurulabilmesi için zararın ayrıca özel ve anormal nitelikte olması gerekmekte olup yararlananların tamamını etkileyen bir zarar idarenin kusursuz sorumluluğu nedeniyle tazminatla yükümlü olması konusunda yeterli olmayacaktır¹⁰⁰. İdarenin sorumlu olabilmesi için meydana gelen maddi veya manevi bu zarar ile zararı meydana getiren olay neden sonuç ilişkisi içerisinde olmalı, davranış idareye atfedilebilir olmalıdır¹⁰¹. Bu neden sonuç ilişkisi hukukta **illiyet bağı** olarak açıklanmaktadır. Sorumluluğun üçüncü şartı olan bu bağın, fiil ile zarar arasında doğrudan kurulması gerekmekte olup dolaylı

⁹⁶ Çınar Can Evren, “İdarenin Sorumluluğunu Azaltan veya Ortadan Kaldıran Nedenler”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.16.

⁹⁷ Orhan Çıldıroğlu, “İdarenin Sorumluluğunun Anayasal Temelleri”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.98-99.

⁹⁸ Çıldıroğlu, **İdarenin Sorumluluğunun Anayasal Temelleri**, s.69.

⁹⁹ Dan. 15.D., 2017/944 E., 2018/2764 K., 20.03.2018 T. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:25.10.2021)

¹⁰⁰ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.785.

¹⁰¹ Atay, **İdare Hukuku**, s.388.

olması durumunda idarenin meydana gelen zararı karşılama yükümlülüğünün doğduğu söylenemeyecektir¹⁰².

İllyet bağının varlığı tüm sorumluluk tipleri için önemli olsa da kusursuz sorumluluk için hayati bir nitelik taşımakta; bu sorumluluk tipinde idarenin davranışının kusurlu olması aranmamakta, yalnızca idarenin davranışı ile meydana gelen sonuç arasında illiyet bağının bulunması idarenin sorumluluğunun doğması bakımından yeterli olmaktadır¹⁰³. İdarenin kusuru olmaksızın sorumlu olabilmesi için faaliyeti ile meydana gelen zarar arasında aranan illiyet bağının varlığını zarar gördüğünü iddia eden kişinin ispatlaması gerekecektir¹⁰⁴. İllyet bağının varlığının ispatlanamaması durumunda, söz konusu iddia ispatlanamamış sayılarak dava reddedilecektir¹⁰⁵. Kimi zaman illiyet bağı bulunmasına rağmen bu bağı kesen sebepler de ortaya çıkabilecektir. Buna göre illiyet bağının, zarar görenin kusuru, üçüncü kişilerin kusuru, mücbir sebep, beklenmedik hal gibi nedenlerle kesilmesi durumunda kusurun idareye izafe edilmesi söz konusu olamayacak ve idare sorumluluktan kurtulacaktır¹⁰⁶.

Sorumluluğun şartlarından sonuncusu olan **“kusur”** ise kusur sorumluluğunun kurucu şartıdır. Bu nedenle idare kusurlu sorumluluğu söz konusu olduğunda kusurunun bulunmadığını, kusursuz sorumlu olduğu hallerde ise illiyet bağının kurulmadığını ispatlaması halinde sorumluluktan kaçınabilecektir¹⁰⁷. Kusur genel olarak belirli bir şekilde davranılması gerekirken gereken şekilde davranılmaması olarak tanımlanabilirse

¹⁰² Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.683.

¹⁰³ Kalabalık, **İdare Hukuku Dersleri Cilt-II**, s. 357.

¹⁰⁴ Evren, **İdarenin Sorumluluğunu Azaltan veya Ortadan Kaldıran Nedenler**, s.28.

¹⁰⁵ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.613.

¹⁰⁶ Celal Işıklar, "Danıştay Kararlarında İdarenin Kusursuz Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Haller", **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, Mar. 2019, S.1, s. 130.

¹⁰⁷ Meltem Ertuğrul, **“İdarenin Adam Çalıştıran Olarak Borçlar Kanunu’na Göre Sorumluluğu”**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2017, s.12.

de kusurun varlığı konusundaki değerlendirme, içinde bulunulan durumun koşullarına göre sübjektif olarak yapılacaktır¹⁰⁸.

c. İdari Sorumluluk Türleri

İdarenin sorumluluğu, öğretide genel olarak kusurlu ve kusursuz sorumluluk olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Zarar gören, idareden uğradığı zararın giderilmesini talep ederken yalnızca sorumluluk çeşitlerinden birine dayanarak tazmin talebinde bulunabilmektedir¹⁰⁹. Sorumluluğun ilk ve asli türü, hizmet kusuru olarak da adlandırılabilen kusurlu sorumluluktur¹¹⁰. Bu nedenle idarenin sorumluluğunda öncelikli olarak hizmet kusurunun olup olmadığı incelenecek, hizmet kusurunun varlığı halinde diğer sorumluluk türlerinin varlığı incelenmeyecektir¹¹¹. Hizmet kusurunun varlığına ilişkin araştırmada idareye atfedilecek bir kusurun söz konusu olmaması halinde ise sorumluluğun ikinci türü olup kusurlu sorumluluğa göre tali ve istisnai nitelik taşıyan kusursuz sorumluluk hallerinin varlığına ilişkin inceleme yapılması gerekecektir¹¹².

c.1. Kusur Sorumluluğu

İdarenin sorumluluğunun gündeme gelmesi halinde ilk olarak hizmet kusurunun varlığı aranacak, **asli ve genel** nitelikte olan bu kusur türünün bulunmaması durumunda

¹⁰⁸ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.750.

¹⁰⁹ Dan. 10.D., 1995/53 E., 1996/1913 K., 10.04.1994 T.: “... hem kusur hem de kusursuz sorumluluk ilkesine dayanılarak idarenin tazmin sorumluluğuna gidilmesi hukuken mümkün değildir.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:02.11.2021)

¹¹⁰ Dan. 10.D., 2019/9471 E., 2021/2964 K., 02.06.2021 T.: “...Hizmet kusurundan dolayı sorumluluk, idarenin sorumluluğunun doğrudan ve asli nedenini oluşturmaktadır.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:02.11.2021)

¹¹¹ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.628; Dan. 10.D., 2019/6644 E., 2021/4081 K., 15.09.2021 T.: “... idarenin hizmet kusuru olup olmadığının araştırılması, hizmet kusuru yoksa kusursuz sorumluluk ilkelerinin uygulanıp uygulanmayacağının incelenmesi, tazminata hükmedilirken de her halde sorumluluk sebebinin açıkça belirtilmesi gerekmektedir.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:03.11.2021)

¹¹² Kalabalık, **Kısa İdare Hukuku**, s. 354; Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.761.

istisnai nitelikte olan diğer sorumluluk türlerinin varlığı araştırılacaktır¹¹³. İdarenin kusurlu sorumluluğu, kavram olarak hizmet kusuru ile örtüştüğünden kamu görevlilerinin kusurundan bağımsız, bireysellikten uzak bir nitelik taşımaktadır¹¹⁴. Bu nedenle hizmette bir aksaklık veya bozukluk olması halinde hizmetin yürütülmesinde görevli olan kamu görevlisinin bireysel sorumluluğuna gidilmeyecek, kusur idareye atfedilecektir¹¹⁵. Bu durum hizmet kusurunun **kişilik dışı ve objektif** nitelikte olduğunu göstermektedir¹¹⁶. Bunun yanında hizmet kusurunun varlığının ispatlanması, kusurlu davranışın belli bir kamu görevlisine yüklenmesine ihtiyaç duymaz¹¹⁷. Hizmet kusurunun **anonimliği** olarak açıklanan bu özelliğe göre, zarar gören tarafından zararın idarenin kusurlu davranışından kaynaklandığının ispatlanması yeterli olup hangi kamu görevlisi tarafından kusurlu hareketin gerçekleştirildiğinin tespitine ihtiyaç yoktur¹¹⁸.

İdarenin kusura dayanan sorumluluğu, idarenin faaliyetlerini gerçekleştirmekte iken kusurlu bir şekilde gerçekleştirdiği eylem ve işlemleri sonucunda ortaya çıkan zararları karşılama yükümlülüğüdür¹¹⁹. İdarenin, hizmeti yürüten kamu görevlilerinin

¹¹³ Atay, **İdare Hukuku**, s.402 vd.

¹¹⁴ Ertuğrul, **İdarenin Adam Çalıştıran Olarak Borçlar Kanunu'na Göre Sorumluluğu**, s.9-10.

¹¹⁵ Çıldıroğlu, **İdarenin Sorumluluğunun Anayasal Temelleri**, s.17-18.

¹¹⁶ Yasin Yerebasmaz, “**Yargı Kararları Işığında Hizmet Kusuru Kişisel Kusur Ayrımı**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s.14 vd.

¹¹⁷ Ertuğrul, **İdarenin Adam Çalıştıran Olarak Borçlar Kanunu'na Göre Sorumluluğu**, s.10.

¹¹⁸ Ali D. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, Yetkin Yayınevi, Ankara 2022, s.606.; Atay, **İdare Hukuku**, s.391 vd.; Dan. 10.D., 2020/2531 E., 2021/3462 K., 21.06.2021 T.: “... hizmet kusuru, özel hukuktaki anlamından uzaklaşarak nesnelleşen, anonim bir niteliğe sahip, bağımsız karakteri olan bir kusurdur.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:05.11.2021)

¹¹⁹ Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.224; Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.289; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.627; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.296 vd.; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.516; Yıldırım, Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.110; Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.741.; Gözübüyük/Tan, **İdare Hukuku C.II (İdari Yargılama Hukuku)**, s.647; Günday, **İdare Hukuku**, s. 369.; Çıldıroğlu, **İdarenin Sorumluluğunun Anayasal Temelleri**, s.17.

kişisel kusurunun bulunduğu durumlar hariç tutulmak üzere, bir hizmetinin gereği gibi yürütülmemesi ve böylece aksaklıkların ortaya çıkması hizmet kusuru olarak adlandırılır¹²⁰. İçtihatlarla şekillenen idarenin sorumluluğunda, Danıştay'ın çeşitli kararlarında da görüleceği üzere kusur sorumluluğu, öncelikli konumda olup bir olayda öncelikle idarenin bir kusurunun olup olmadığı aranacak, idarenin kusurlu olması halinde diğer sorumluluk ilkelerine başvurulmayacaktır¹²¹.

Hizmet kusuru, “hizmetin hiç işlememesi” “hizmetin kötü işlemesi” ve hizmetin geç işlemesi” şekillerinde kendini gösterebilmektedir¹²². Bu hallerin birinin veya birkaçının ortaya çıkması ve bu durumun idareye atfedilmesi için gerekli diğer koşulların gerçekleşmesi halinde idarenin sorumluluğu yoluna gidilebilecektir. Hizmetin gereken koşullarda ve niteliklerde gerçekleştirilmemesi veya gereken dikkat ve özen gösterilmeden gerçekleştirilmesi, *hizmetin kötü işlediğini* göstermektedir¹²³. İdareler tarafından birçok farklı kamu hizmetinin gördürülmesi ve her kamu hizmetinin bünyesinde kendine has özellikler barındırması nedeniyle hizmetin kötü işleyip işlemediği, her hizmetin özgü özelliklerine göre değerlendirilmelidir¹²⁴.

¹²⁰ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.517.

¹²¹ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.607. ; Dan. 10. 2019/6644 E., 2021/4081 K., 15.09.2021 T. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:06.11.2021)

¹²² Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.526.

¹²³ Dan. 8.D., 2017/490 E., 2021/3747 K., 09.09.2021 T.: “... dosyada yer alan bilgiler ile fotoğraflardan sulama kanalının etrafının yapılaşmaya konu olduğu halde kanalın çevresinde herhangi bir güvenlik tedbirinin ve uyarı levhasının yer almadığı anlaşılmakta olup, kanalın küçük yaştaki bir çocuğun sığabileceği bir boyutta olduğu da dikkate alındığında davalı idarenin sulama kanalının yerleşim yerlerinden geçen kısımlarında tehlike oluşturmaması için gerekli önlemleri almaması nedeniyle olayda hizmet kusurunun bulunduğu sonucuna varılmaktadır.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:02.11.2021)

¹²⁴ Çıldıroğlu, **İdarenin Sorumluluğunun Anayasal Temelleri**, s.24-25.

Hizmetin geç işlemesi ise, idarenin bahse konu hizmetin niteliğine göre bu hizmeti yürütürken olağan sayılamayacak bir gecikme göstermesidir¹²⁵. Kimi durumlarda idarenin bir hizmetini yürütmesi belli bir süreyle sınırlandırılmış olup bu durumda belirlenen sürede gerekli işlem ve eylemlerin gerçekleştirilmemesi durumunda idarenin sorumluluğu doğacaktır¹²⁶. Eylem veya işlemin gerçekleştirileceği azami sürenin belirlendiği durumlar haricinde ise hizmetin niteliği, somut olayın özelliği gibi birtakım değişkenler gözetilerek her farklı duruma göre mahkemece makul süre değerlendirmesi yapılarak makul görülmeyen süre aşımalarının varlığı halinde de hizmetin geç işlediği kabul edilip idarenin sorumluluğuna hükmedilebilecektir¹²⁷. **Hizmetin hiç işlememesinde ise**, idare gerçekleştirmekle yükümlendiği birtakım faaliyetleri hiçbir şekilde gerçekleştirmemekte, kuşkusuz bu durumda idarenin hizmet kusuru söz konusu olmaktadır¹²⁸.

İdare, kamu hizmetlerini kamu görevlileri vasıtasıyla yürütmektedir. Bu hizmetlerin yürütülmesi sırasında kamu görevlileri kimi zaman hatalı işlem ve eylemler gerçekleştirerek kişilerin zararına neden olabilmektedir. Ancak söz konusu zarar her zaman kamu görevlisinin göreviyle ilgili işlem ve eylemleri sonucunda meydana gelmeyebilir¹²⁹. Bu gibi durumlarda kamu görevlisinin kişisel kusurundan bahsetmek mümkündür. Asıl olan hizmet kusuru olup istisnai olan kişisel kusur olmakla birlikte, kamu görevlisinin görevle herhangi bir bağ kurulamayan, kamu görevlisi sıfatından

¹²⁵ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.630.

¹²⁶ Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.9.

¹²⁷ Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.10.

¹²⁸ Atay, **İdare Hukuku**, s.406-407.

¹²⁹ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.517.

tamamen bağımsız gerçekleşmiş kusurları **kişisel kusur** olarak adlandırılacaktır¹³⁰. Ancak görevin ifası sırasında gerçekleşip kamu görevlisinin kişisel kusurundan kaynaklanan bu zararların tazmini için yine idareye karşı dava açılacak, idare görevlinin kusurunun bulunması halinde rücu edecektir¹³¹.

c.2. Kusursuz Sorumluluk

İdare, gerçekleştirdiği işlem ve eylemlerle meydana gelen kimi zararları, herhangi bir kusuru olmasa dahi karşılamakla yükümlü kılınmıştır¹³². Bu durumda davranışın idareye atfedilebilir olması, ortada bir zararın bulunması ve davranış ile zarar arasında nedensellik bağının bulunması yeterli olmakta, zararın tazmini için ayrıca idarenin kusurlu olması koşulu aranmamaktadır¹³³. Ayrıca idarenin kusursuz sorumluluğu için idarenin eylem ve işleminin hukuka aykırı olması da gerekmemektedir¹³⁴. İdarenin kusurlu sorumluluğuna göre tali nitelikte olan bu sorumlulukta idarenin sorumluluğunun dayanağı kusur değil, idare hukukuna hâkim olan idari risk ve kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesidir¹³⁵.

İdari risk (hasar, tehlike) ilkesine göre, birtakım idari faaliyetlerin bünyesinde barındırdığı olası tehlikeler nedeniyle kişilerin zarar görmesi durumunda, herhangi bir kusur atfedilmeksizin yalnızca bu faaliyetleri yürütmüş olması sebebiyle idarenin

¹³⁰ Kalabalık, **İdare Hukuku Dersleri Cilt II**, s. 351.; Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.753; Dan. 8.D., 2020/3456 E., 2021/3660 K., 08.07.2021 T. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:12.11.2021)

¹³¹ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.644.

¹³² Günday, **İdare Hukuku**, s.378.

¹³³ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.647.

¹³⁴ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.586.

¹³⁵ Atay, **İdare Hukuku**, s.338; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.587; Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.761.

sorumluluğuna gidilebilecektir¹³⁶. Kusursuz sorumluluk kapsamında olan bu ilkenin uygulandığı durumlarda da yalnızca idarenin fiili ile meydana gelen zararlı sonuç arasında illiyet bağının olması idarenin sorumlu tutulması açısından yeterli olacak, ayrıca idarenin kusuru aranmayacaktır¹³⁷. Ayrıca zararın risk ilkesine dayanılarak karşılanabilmesi için, idarenin herhangi bir kusurunun olması aranmamakla birlikte bu zararın *olağanüstölük* ve *istisnailik* niteliklerine sahip olması gerekecek, herkesin kolaylıkla karşı karşıya gelebileceği riskler olağan görölerek bu ilke kapsamında deđerlendirilmeyecektir¹³⁸. Risk ilkesinin uygulandığı durumlar, “idarenin tehlikeli araç gereç ve faaliyetleri”, “mesleki risk” ve “sosyal risk” olarak ayrılmıřtır¹³⁹.

İdarenin yürüttüğü faaliyetler bazen niteliği gereği tehlikeli olmakla birlikte kimi zaman da idare faaliyetlerini yürütürken birtakım tehlikeli araç ve gereçler kullanmaktadır¹⁴⁰. Patlayıcılar, tehlikeli alet ve silahlar gibi araçlar kullanılarak görülen hizmetlerde idare gerek kamu görevlilerinin gerekse hizmetten yararlananlar veya üçüncü kişilerin uğradıkları zararlardan, risk ilkesine göre kusuru olmasa dahi sorumlu olacaktır¹⁴¹.

Mesleki riskte ise kamu görevlisi, görevi esnasında yahut görevi sebebiyle zarara uğramakta veya bir zarar vermekte ve bu zarar kamu görevlisinin görmekte yükümlü

¹³⁶ Dan. 10.D., 2005/894 E., 2007/5653 K., 26.11.2007 T.: “... davalı idarenin, bünyesinde tehlike taşıyan bir kamu hizmetini yürüttüğü sırada, kendisine ait trenden kaynaklandığı tartışmasız olan zararı kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca tazmini gerekeceği ağıttır.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:15.11.2021)

¹³⁷ Kalabalık, **Kısa İdare Hukuku**, s. 361.

¹³⁸ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.763; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.650-651.

¹³⁹Günday, **İdare Hukuku**, s.379 vd.

¹⁴⁰ Kalabalık, **İdari Yargılama Hukuku**, s.241.

¹⁴¹ Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.15.

olduğu kamu hizmetinin gereklerinden kabul edilebilmekte ise meydana gelen zararı karşılama yükümlülüğü, kusursuz sorumluluk ilkesine göre idarenin olacaktır¹⁴².

Kusursuz sorumlulukta idari fiil ile meydana gelen zarar arasında illiyet bağının bulunmasının idarenin sorumluluğu için yeterli olması kuralının tek istisnası, **sosyal risk ilkesi**dir¹⁴³. Bu ilkeye göre bazı durumlarda bizzat idarenin fiiliyle değil idare ile herhangi bir bağı olmayan kişilerin eylemleriyle yol açtığı zararları karşılama yükümlülüğü de idarenin olacaktır¹⁴⁴. Bu durumlara örnek olarak, terör saldırıları, toplumsal gösteri ve yürüyüşler gösterilebilir¹⁴⁵. İlke uygulanırken dikkat edilmelidir ki, idare örnek olarak saydığımız bu durumlardan birine ilişkin olayın gerçekleşmesi durumunda doğrudan sorumlu olmayacak, idari yargı yerlerince idarenin zararı önleme yükümlülüğünün olup olmaması araştırılacaktır¹⁴⁶. Yapılan değerlendirme sonucunda idarenin meydana gelen zararı önleme yükümlülüğünün bulunduğu tespit edilmesi halinde nedensellik bağının varlığı aranmaksızın idarenin sorumluluğuna hükmedilecektir¹⁴⁷.

¹⁴² Kalabalık, **Kısa İdare Hukuku**, s.362.

¹⁴³ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.656.

¹⁴⁴ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.601.; Dan. 15. D., 2014/8897 E., 2018/1434 K., 13.02.2018 T.(Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:19.11.2021)

¹⁴⁵ Dan. 10.D., 2019/ 7670 E., 2021/3722 K., 30.06.2021 T.: “...ülkemizin belli bir yöresinde yoğunlaşan terör eylemlerinin Devlete yönelik olduğu, devletin anayasal düzenini yıkmayı amaçladığı, bu tür olayların zarar gören kişi ve kurumlara karşı kişisel husumetten ileri gelmediğinin bilinmekte ve gözlenmekte olduğu; toplumun birer parçası olmak sıfatıyla zarar gören kişilerin belirtilen şekilde ortaya çıkan zararlarının özel ve olağan dışı nitelikleri dikkate alınıp nedensellik bağı aranmadan, terör olaylarını önlemekle yükümlü olduğu halde önleyemeyen idarece sosyal risk ilkesine göre tazmini gerektiği...” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:10.12.2021)

¹⁴⁶ Kalabalık, **Kısa İdare Hukuku**, s.363.

¹⁴⁷ Kalabalık, **İdare Hukuku Dersleri Cilt II**, s. 362.

Kamu külfetleri karşısında eşitlik (fedakarlığın denkleştirilmesi, kamu külfetleri karşısında vatandaşların eşitliği¹⁴⁸) ilkesine göre, idare bazı hukuka uygun faaliyetlerini yürütürken bu faaliyetlerden etkilenenlerin büyük bir kısmı olumlu etkilenirken kalan kısmı olumsuz etkilenerek özel ve olağan dışı bir zarar görmektedir¹⁴⁹. Bu durumda tüm kamunun yararlanması için yürütülen bu hizmetten yararlanma konusunda eşitsizlikler ortaya çıkacak, bireylerin çoğunluğu oluşturan kısmı hizmetin nimetlerinden yararlanırken kalan kısmı ise özel bir zarara uğrayarak nimetten yararlanmalarına lehine bir fedakârlık yapmak durumunda kalacaktır¹⁵⁰. Bireyler arasındaki bu eşitsizliğin giderilmesi fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi olarak da adlandırılabilen kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesine göre sağlanacaktır¹⁵¹. Bu ilkenin uygulanabilmesi için zarar mutlaka belli bir ağırlık derecesini aşmalı, kişilerin bu zarara katlanmasının beklenemeyeceği ölçüde, yani anormal olmalıdır¹⁵². Bu durumda idare, hiçbir kusuru olmasa dahi kişilerin uğradığı bu zararları karşılamakla yükümlü olacaktır. İdarenin tehlikeli olmayan faaliyetlerinden kaynaklanan zararlar için uygulanan ve temel amacın kamu yararı olduğu bu ilke hizmetten etkilenenler arasında bozulan bu dengenin yeniden sağlanmasına hizmet etmektedir¹⁵³.

d. Zararın Tazmini

İdarenin sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için gerekli şartlardan birinin bir zararın meydana gelmesi olduğunu yukarıda incelemiştik. İdarenin faaliyetleri sonucunda

¹⁴⁸ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.741.

¹⁴⁹ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, , s.597.

¹⁵⁰ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s.611.; Atay, **İdare Hukuku**, s.415.

¹⁵¹ Dan. 10.D., 2015/779 E., 2020/5949 K., 08.12.2020 T. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:21.11.2021)

¹⁵² Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.773.

¹⁵³ Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.19; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 640.

meydana gelen zararlardan sorumlu olması, idari sorumluluğun şartlarının tümüyle gerçekleşmesi koşuluna bağlanmış, idareler faaliyetleri sonucu meydana gelen zararları karşılamakla mükellef tutulmuştur. Böylece zarar görenlere de ilgili idareye başvurarak zararlarının giderilmesini talep etme hakkı tanınmıştır. Bu zararların giderilmesi, birtakım prosedürlere tabi tutulmakla birlikte zararın tazmini konusunda sınırlar belirli ilkeler ile çizilmiştir.

Zararın tazmini konusunda ilk aşama, zarardan sorumlu kamu tüzel kişisi saptanması olup zarara neden olan işlem veya eylemi gerçekleştiren hangi idare ise zarardan o idare sorumlu olacaktır¹⁵⁴. Ancak zarar, birden fazla idarenin gerçekleştirdiği bir kamu hizmetinden kaynaklanmışsa, her idare kendi kusuru oranında sorumlu olacaktır¹⁵⁵. Bu durumda zararın tazmin edilebilmesi için bahse konu idareye karşı tam yargı davası açılmalıdır.

e. Zararın Tazminine İlişkin İlkeler

e.1. Nakden Tazmin İlkesi

Özel hukukta zararın tazminine ilişkin aynen ifa, nakden ifa, eski hale getirme gibi farklı yollar mevcut ise de idare hukukunun niteliği gereği zararın aynen karşılanması mümkün olmayacak, zararlar ancak nakden karşılanabilecektir¹⁵⁶. Yargı mercileri tarafından idarenin işlem veya eyleminden kaynaklanan zararın aynen ifa yoluyla giderilmesine hükmedilmesi idare hukukuna hâkim ilkelerle bağdaşmamakta, idarenin

¹⁵⁴ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdare Hukuku Dersleri Cilt II**, s.318.

¹⁵⁵ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.795.

¹⁵⁶ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.703.

yargı mercileri karşısındaki bağımsızlığı ile zıt düşmektedir¹⁵⁷. Bu nedenle tam yargı davaları sonucunda ancak zararın nakdi karşılığı şeklinde tazmini mümkün olacaktır.

e.2 İstemle Bağlılık İlkesi

Zararın tazmininde istemle bağlılık ilkesine göre idarenin faaliyetleri nedeniyle zarara uğrayarak idareye karşı tam yargı davası açan kişiler için, dava dilekçesinde belirttikleri miktarla sınırlı olarak tazminata hükmedilecektir¹⁵⁸. Ancak İYUK'un tezimizin konusunu oluşturan ve önümüzdeki bölümlerde detaylı bir şekilde yer vereceğimiz 16. maddesinin 4. fıkrasına göre, bu davalarda dava dilekçesinde belirtilen miktarı bir defaya mahsus olarak artırma imkânı bulunmakta, anılan madde haricinde zararın tazmininde taleple bağlılık ilkesi uygulanmaktadır¹⁵⁹.

e.3 İdarenin Sorumluluğu ile Sınırlı Tazmin Yükümlülüğü İlkesi

İdareler ancak, meydana gelen zararlardan sorumluluğu ölçüsünde sorumlu tutulabilecek, idari yargı mercileri de bu hususu her aşamada kendiliğinden göz önünde bulunduracaktır¹⁶⁰. İdarenin işlemi veya eylemi, söz konusu zarar ile ne kadar bağlantılı ise idarenin bu ölçüde tazmin yükümlülüğü mevcut olacak, bu oran dışında tazminata hükmedilmesi halinde ise kamu kaynaklarının israfı söz konusu olacaktır¹⁶¹.

¹⁵⁷ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s.624.

¹⁵⁸ Dan. 11. D., 2016/1510 E., 2016/1628 K., 06.04.2016 T.: “İdare Hukukunun yerleşik içtihatlarından olan ‘taleple bağlılık’ ilkesi uyarınca, idari yargı mercilerinde açılan davalardan İdare Mahkemelerinin davacının istemi ile bağlı olduğu, istemi genişletecek veya daraltacak biçimde karar verilemeyeceği kuralı yer almaktadır.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:21.11.2021)

¹⁵⁹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s.760.; Kalabalık, **Kısa İdare Hukuku**, s.375.

¹⁶⁰ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.704.

¹⁶¹ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdare Hukuku Dersleri Cilt II**, s.320.

e.4. Gerçek Zararın Tazmini İlkesi

Tam yargı davalarının temel amacı, zarara uğrayanların zararının tam bir şekilde belirlenmesi ile gerçek zararın tazminine hükmedilmesidir¹⁶². Böylece tazmin sonucunda davacı tarafın durumunda tazmin öncesi durum ile kıyaslandığında ne zenginleşme ne fakirleşme meydana gelmeli, tam yargı davalarının amacı kapsamında çıkılmamalıdır¹⁶³.

¹⁶² Dan. İDDK., 1999/996 E., 2000/1038 K., 27.10.2000 T.: “İdari eylem veya işlemlerden doğan zararın tazmini istemiyle açılan davalarda zararın tutarının kesin olarak belirlenmesi ve tazminata hükmedilecekse belirlenen gerçek zararın tazminine hükmedilmesi gerekir.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:21.11.2021)

¹⁶³ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.800; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.705.

İKİNCİ BÖLÜM

İDDİA VE SAVUNMANIN DEĞİŞTİRİLMESİ VE GENİŞLETİLMESİ YASAĞI

A. İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi ile İlgili Genel Bilgiler

Davanın açılması, birtakım sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların en önemlilerinden biri ve tez konumuz ile bağlantılı olanı iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının başlamasıdır. İddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, medeni yargılama hukuku ve idari yargılama hukuku öncelikli olmak üzere Türk yargılama hukukunda önemli bir yer edinmiştir¹⁶⁴. Bu yasak, teksif ilkesi ile temellendirilmiş olup yargılamanın olabildiğince hızlı bir şekilde gerçekleştirilip davanın mümkün olan en kısa sürede nihayete erdirilmesi amaçlarına hizmet etmektedir¹⁶⁵. Yasağın kabul edilmesinin altında yatan sebeplerden bir diğeri de dava malzemelerinin davanın henüz başında hazır olması gerektiği fikri olsa da yasağın uygulanması noktasında birtakım istisnalar tanınarak bir bütün olarak uygulanması ile ortaya çıkacak sakıncaların önüne geçmek istenmiştir¹⁶⁶. Ayrıca bu yasak, yargılamanın

¹⁶⁴ Cemil Kaya, Recep Akcan, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 67, S. 1-2, s.123.

¹⁶⁵ Esra Aslan, "İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s.52.

¹⁶⁶ Ejder Yılmaz, "İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 1983, Sayı: 3-4, s. 13.

usul ekonomisi ilkesine uygun ve adil bir biçimde sonuçlanması bakımından da önemli olup yasak ile davanın temel unsurlarının belirli bir aşamadan sonra değiştirilmemesi sağlanarak olası hak kayıplarının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır¹⁶⁷.

İddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının yargılama usullerinde uygulanışı mahkemenin araştırma yetkisi bakımından benimsenen ilke ile ilişkilidir. Bu bakımdan yasağın uygulanma şekli, hukuk yargılamasında taraflarca getirilme, idari yargılamada re'sen araştırma ilkesinin hâkim olması ile ilişkilidir¹⁶⁸. Ancak her ne kadar yasak, mahkemenin araştırma yetkisi ile ilişkilendirilmişse de salt mahkemenin araştırma yetkisine dayanarak yasağın bütünüyle uygulandığı yahut uygulanmadığı yorumu yapılması, sakıncalı sonuçları beraberinde getirecektir. Bu nedenle yasağın uygulanması bakımından birtakım istisnalar tanınarak yargılamanın ilerleyişi bakımından ortaya çıkacak sakıncalı durumlar ve olası hak kayıplarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Hukuk yargılaması bakımından yasak, temelinde aynı amaca hizmet etse de davanın tarafları bakımından farklı anlarda başlamaktadır¹⁶⁹. Davacı taraf bakımından yasak, cevaba cevap dilekçesinin verilmesi ile başlayıp dava sebepleri ve talep sonucunu kapsarken davalı bakımından yasak, ikinci cevap dilekçesinin verilmesiyle başlayıp maddi hukuktan kaynaklanan savunma vasıtaları ile talep sonucunu kapsamaktadır¹⁷⁰. Yasak kapsamında taraflar belirtilen aşamalardan sonra artık iddia ve savunmalarını değiştirip genişletemeyecektir. İdari yargılama hukuku ise bu yasağın uygulanması

¹⁶⁷ Gürsel Kaplan, "İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 41, s.185.

¹⁶⁸ Adem Özgündüz, "İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s.61.

¹⁶⁹ Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz, Emel Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s.347 vd.

¹⁷⁰ Murat Atalı, İbrahim Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2020, s.209.

konusunda, re'sen araştırma ilkesinin hâkim olduğu bir yargılama hukuku olması noktasında hukuk yargılamasından ayrılmakta ve yasak yalnızca dava unsurlarından talep sonucu ile kısıtlı bir şekilde uygulanmaktadır¹⁷¹.

B. Medeni Usul Hukukunda İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı

Hukuk yargılamasında, tarafların iddia ve savunmalarını ileri sürmeleri belirli bir usul kesiti ile sınırlandırılmıştır¹⁷². Yazılı yargılama usulünde yargılamanın aşamaları; dilekçelerin teatisi, öninceleme, tahkikat, sözlü yargılama ve hüküm şeklindedir¹⁷³. Tasarruf ilkesinin hâkim olduğu hukuk yargılamasında dava, davacının dava dilekçesini mahkemeye sunmasıyla açılmakta olup davacı tarafından dava dilekçesiyle uyumsuzluğun temel unsurları olan taraf, dava konusu ve dava sebebi unsurları belirlenmektedir¹⁷⁴. Davalı ise, davacının dava dilekçesine karşılık vereceği cevap dilekçesiyle davacının iddialarına karşı savunmalarını ileri sürmektedir¹⁷⁵. HMK m. 136/1'e göre yazılı yargılama usulünde; davacı tarafa cevaba cevap, davalı tarafa ise ikinci cevap olmak üzere, taraflara ikinci dilekçelerini verme imkânı da tanınmıştır. Kural olarak tarafların iddia ve savunmalarını ileri sürebileceği son imkân olan bu dilekçelerin verilmesinin ardından dilekçeler aşaması tamamlanarak öninceleme aşamasına geçilmektedir¹⁷⁶. Ön inceleme, temelinde yargılamanın gereksiz yere uzamasının önüne geçilmesi ve tahkikat aşamasına geçmeden önce tahkikatın verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli

¹⁷¹ Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.50.

¹⁷² Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.208.

¹⁷³ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.368.

¹⁷⁴ Hakan Pekcanıtez, Oğuz Atalay, Muhammed Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s.182.

¹⁷⁵ Ali Cem Budak, Varol Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara 2020, s.193.

¹⁷⁶ L. Şanal Görgün, Levent Börü, Barış Toraman, Mehmet Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s.321.

hazırlıkların yapılması amaçlarına yönelik bir yargılama aşamasıdır¹⁷⁷. Ön inceleme aşamasının bu işlevi göz önüne bulundurulduğunda, bu aşamaya dek taraflarca uyuşmazlığın temeli olan unsurların belirlenmiş olması gerektiği sonucuna ulaşılabacaktır¹⁷⁸.

Tarafların iddia ve savunmalarını serbestçe ileri sürebilecekleri dilekçeler aşamasının tamamlanması ile iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının başlayacağını belirtmiştik¹⁷⁹. Medeni yargılamada iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının uygulanması, yargılamaya hâkim olan taraflarca getirilme ve teksif ilkeleri ile ilişkilidir¹⁸⁰. Taraflarca getirilme ilkesine göre, yargılamaya esas alınacak dava malzemeleri taraflarca getirilecek, taraflarca ileri sürülmeyen hususlarda hakim tarafından araştırma ve inceleme yapılmayacağı gibi taraflara bu hususlara ilişkin hatırlatıcı davranışlarda da bulunulamayacaktır¹⁸¹. HMK’da açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte hukuk yargılamasına hâkim olan teksif ilkesi ile ise tarafların iddia ve savunmalarını belli bir usul kesitine kadar öne sürmesi amaçlanmakta, böylece yargılama süresinin gereksiz şekilde uzamasının önüne geçilmektedir¹⁸². Teksif ilkesine göre tarafların iddia ve savunmalarını ileri süreceği usul kesitinin sınırları, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı ile belirlenmiştir¹⁸³. Görüldüğü üzere, tarafların davanın belli aşamasından sonra dava malzemesi getirmesine engel niteliğinde olup birbiriyle ilgili olan

¹⁷⁷ İbrahim Ermenek, "Hukuk Muhakemeleri Kanuna Göre Ön İnceleme", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, s.145.

¹⁷⁸ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.214 vd.

¹⁷⁹ Ejder Yılmaz, **İslah**, Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s.39 vd.

¹⁸⁰ Özgündüz, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.61,64.

¹⁸¹ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.184.

¹⁸² Nagihan Mazlum, "Medeni Usul Hukukunda Teksif İlkesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.70/1, s.112

¹⁸³ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.342.

bu ilkeler, hukuk yargılaması bakımından iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının temelini oluşturmaktadır.

Yazılı yargılama usulü bakımından iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağına ilişkin düzenleme, HMK'nın 141. maddesinde açıkça yer almıştır. Bu usulde dilekçeler evresi; davacının *dava dilekçesinin* ardından davalının *cevap dilekçesi*, davalının cevap dilekçesine karşı davacının *cevaba cevap dilekçesi* ve son olarak davacının cevaba cevap dilekçesine karşı davalının vereceği *ikinci cevap dilekçesi* şeklinde ilerlemektedir¹⁸⁴. Davanın ilk evresi olan dilekçelerin teatisi evresinde taraflar, kanunun düzenlediği şekilde iddia ve savunmalarını verecekleri dilekçeler aracılığıyla ileri sürebilecektir¹⁸⁵.

Davacı, dava dilekçesi ile davanın taraflarına, konusuna ve sebebine yer vermekte olup görülecek davanın sınırlarını belirlemektedir¹⁸⁶. Davalı ise, davacının iddiaları karşısında savunmalarını belirtecek ve davalı açısından yasak savunmalarını ileri sürebileceği son aşamadan sonra başlayacaktır¹⁸⁷. Görüldüğü üzere, davacı ve davalı taraf bakımından iddia ve savunmalarını sunacakları aşama olan dilekçeler evresinin tamamlanması ile bu yasak başlayacak, istisnai durumlar dışında tarafların iddia ve savunmalarını değiştirmeleri mümkün olmayacaktır. Bu nedenle yasak davacı için iddianın değiştirilmesi ve genişletilmesi şeklinde görünürken davalı bakımından ise davacının iddialarına karşı dilekçeleri ile savunmalarını ileri süreceği için savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı şeklinde görünmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Baki Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s.186.

¹⁸⁵ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.231.

¹⁸⁶ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.203.

¹⁸⁷ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.197.

¹⁸⁸ Mazlum, **Medeni Usul Hukukunda Teksif İlkesi**, s.121.

1. İddianın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı

Davacı, dava dilekçesi ile dava sürecinin ilk adımını atarak davanın temel unsurlarını belirlemektedir¹⁸⁹. Bu unsurlar davanın tarafları, konusu ve sebebidir. Yukarıda belirttiğimiz üzere yazılı yargılama usulünde dilekçelerin teatisi aşamasında taraflara ikişer dilekçe verme hakkı tanınmaktadır. Bu aşamada taraflara verecekleri ikinci dilekçelerle iddia ve savunmalarını serbestçe değiştirme hakkı tanınmıştır¹⁹⁰. Davacı taraf da davalı tarafın verdiği cevap dilekçesine karşı cevaba cevap dilekçesi vererek dava dilekçesinde ileri sürdüğü iddialarını serbestçe genişletip değiştirebilecek, davacı bakımından yasak bu dilekçenin verilmesi ile başlayacaktır¹⁹¹. Davacının, davalının verdiği cevap dilekçesine karşı cevaba cevap dilekçesi vermemesi durumunda ise dava, dava dilekçesinde belirttiği hususlar doğrultusunda görülecek, davacı artık cevaba cevap dilekçesi verme süresinin geçmesinin ardından iddialarını değiştirip genişletemeyecektir¹⁹².

2. Savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı

Davalı, davacının dava dilekçesine karşı savunma ve ilk itirazlarını süresinde vereceği cevap dilekçesi ile ileri sürebilecektir¹⁹³. Yazılı yargılama usulünde dilekçelerin teatisi aşamasında taraflara ikişer dilekçe verme imkânı tanındığını belirtmiştik. Buna göre davalı taraf da vereceği ikinci cevap dilekçesi ile savunmanın değiştirilmesi yasağına takılmadan bu aşamada savunmalarını serbestçe değiştirebilecektir¹⁹⁴. Davacının,

¹⁸⁹ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.182.

¹⁹⁰ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.320.

¹⁹¹ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.346; Mazlum, **Medeni Usul Hukukunda Teksif İlkesi**, s.121.

¹⁹² Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.193.

¹⁹³ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.135.

¹⁹⁴ Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.188.

davalının cevap dilekçesine karşı süresinde cevaba cevap dilekçesi vermemesi, dilekçeler aşamasının burada tamamlanması sonucunu doğuracak, artık taraflar kanunda kendileri için tanınmış istisnai durumlar haricinde iddia ve savunmalarını genişletip değiştiremeyecektir.

Davalı taraf, savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının başlamasının ardından savunmalarını ıslah ve davacının açık rızası yoluyla değiştirip genişletebilecektir¹⁹⁵. Dikkat edilmelidir ki, davalıya bu yasağı bertaraf etme imkânı veren yollar, yalnızca maddi hukuka ilişkin savunma sebepleri için söz konusu olabilecek, ilk itirazların cevap dilekçesinde belirtilmemesi halinde bu istisnai imkanlar aracılığıyla ilk itirazlar davalının savunmalarına dahil edilemeyecektir¹⁹⁶. Çünkü kanun koyucu, ilk itirazların nitelikleri ve önemleri gereği yalnızca cevap dilekçesinde ileri sürülebileceğini açıkça belirterek, ilk itirazlar için dava süreci içinde adeta sınırlı ve kesin bir kesit belirlemiştir¹⁹⁷. İlk itirazlar dışında davalı; def'ilerin ileri sürülmesi, vakıaların değiştirilmesi yahut genişletilmesi hallerinde davacının açık rızası veya ıslah yollarından biri ile, yasağı bertaraf edebilecektir¹⁹⁸.

3. Basit Yargılama Usulünde Uygulanması

Basit yargılama usulü, HMK'nın 316 vd. maddelerinde, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının bu yargılama usulündeki görünümü ise 319. maddede düzenlenmiştir. Basit yargılama usulünde, yazılı yargılama usulünden farklı olarak dilekçeler evresi, davacının dava dilekçesi ile davalının cevap dilekçesi olmak

¹⁹⁵ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.336.

¹⁹⁶ Kaya/Akcan, **Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.127.

¹⁹⁷ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.135.

¹⁹⁸ Kaya/Akcan, **Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.133.

üzere iki adımdan oluşmaktadır¹⁹⁹. Dolayısıyla yasağın başlama noktası, yazılı yargılama usulünde olduğundan farklı olarak davacının dava dilekçesini, davalının ise cevap dilekçesini vermesi ile başlayacak ve taraflar bu aşamalardan sonra iddia yahut savunmalarını değiştiremeyeceklerdir²⁰⁰. Burada tarafların yazılı yargılama usulündeki gibi ikinci bir dilekçe verme imkanları bulunmadığından dilekçelerinde iddia ve savunmalarını eksiksiz ileri sürmeleri ve bu konuda özenli davranmaları gerekecektir²⁰¹.

Basit yargılama usulü açısından bahse konu yasağa ilişkin düzenleme yalnızca HMK'nın 319. maddesinde yer almakla birlikte, kanun koyucu 322. maddenin 1. fıkrasında, basit yargılama usulü açısından hüküm olmayan haller bakımından yazılı yargılama usulündeki kuralların geçerli olacağını düzenlediğinden, eksik kalan hususlarda yazılı yargılama usulünde mevcut kurallar uygulanacaktır²⁰². Bu nedenle yasağın taraflar açısından başlama noktaları dışındaki konularda HMK'nın 322. maddesinin 1. fıkrasından hareketle söz konusu yasağın yazılı yargılama usulünde yer alan şekliyle uygulanması gerekecektir.

4. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirmesinin Yasak Olmadığı Haller

Yukarıda iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesinin yasak olduğu halleri incelemiştik. Ancak belirtilecek bazı durumlar bu yasağın kapsamı dahilinde olmayıp bu durumlarda tarafların iddia veya savunmalarını değiştirmeleri için kanunda belirtilen istisnai yollara başvurmaları gerekmeyecektir. Gerek bu durumların kendilerine

¹⁹⁹ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.608.

²⁰⁰ Volkan Özçelik, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı Hakkındaki Değişikliğin Ön İncelemeye Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, S.1, s.388.

²⁰¹ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.736.

²⁰²Kaya/Akcan, **Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.135.

has nitelikleri gerekse hukuk yargılamasının özellikleri dikkate alındığında bu hususlarda yapılacak değişikliğin yasak kapsamında olmayacağı görülecektir.

4.a. Mahkemenin talep dışında bir şeye hüküm vermeye yetkili olduğu haller:

Bu konuda gösterilecek en temel örnek, açılan bir boşanma davasında boşanma yerine ayrılığa karar verilmesidir²⁰³. Tarafların taleplerini bu yönde değiştirmeleri yasak kapsamında sayılmayacak, bunun için karşı tarafın rızasını almaları koşulu da aranmayacaktır²⁰⁴. Ayrıca bu hallerde tarafların yanı sıra mahkeme tarafından da talep olmaksızın bu yönde karar verilebilecektir²⁰⁵.

4.b. Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu haller: Hukuk yargılamasına temelde taraflarca getirme ilkesinin hâkim olduğunu belirtmiştik. Ancak bu kuralın belirli istisnaları mevcuttur. İstisnai olarak re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı bu durumlarda davacı yahut davalı tarafından davanın her aşamasında yasağa takılmadan iddia ve savunmalar değiştirilip genişletilebilecektir²⁰⁶.

4.c. Sonradan ortaya çıkan vakıalar: İddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağı ancak yasağın başladığı ana kadar halihazırda mevcut vakıaları ve

²⁰³ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 170. maddesinde yer alan düzenlemeye göre; "*Boşanma sebebi ispatlanmış olursa, hâkim boşanmaya veya ayrılığa karar verir*". Görüldüğü üzere boşanma talebiyle açılan bir davada hakim, boşanma sebebinin ispatlanması koşuluyla boşanma yerine ayrılığa da karar verebilmektedir. Yargıtay'ın çeşitli kararlarında da henüz boşanma sebebi ispatlanmadan ayrılığa karar verilmesi, bozma sebebi olarak kabul edilmiştir. Bkz: Yarg. 2. H.D. 2010/10159 E., 2011/10975 K., 20.06.2011 T.; Yarg. 2. H.D. 2009/20557 E., 2010/21791 K., 23.12.2010 T. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:29.12.2021)

²⁰⁴ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.206.: "*Mahkemenin talep konusu dışında karar verme yetkisinin olduğu hususlara bir diğer örnek de Türk Ticaret Kanunu'nun 531. Maddesinde yer almaktadır. Buna göre anonim şirketin feshi talep edilen bir davada pay bedelinin ödenerek yahut duruma uygun makul bir çözüm bulunarak uyuşmazlığın sonuçlandırılması yasak kapsamında değerlendirilmeyecektir.*"

²⁰⁵ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.349.

²⁰⁶ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.332: "*Genel olarak bu davalar tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemedikleri haklara ilişkin davalardır. Örneğin babalık davası (TMK m.304) ve evlilik birliğinin korunması davasında (TMK m. 195 vd.) bunu görürüz.*"

ileri sürülmesi mümkün olan talepleri kapsamına almaktadır²⁰⁷. Tarafların bu hususları henüz ortaya çıkmadıkları anda ileri sürmeleri kendilerinden beklenemeyeceğinden yasağın başlamasının ardından ileri sürmeleri konusunda taraflar bir engelle karşılaşmayacaklar, yasağın istisnalarına başvurmak zorunda kalmayacaklardır²⁰⁸.

4.d. Belirsiz alacak davasına ilişkin özel durum: HMK'nın 107. maddesinde alacak miktarının davanın açıldığı tarihte net bir şekilde belirtilmesinin davacıdan beklenmediği hallerde açılabilmesi belirtilen ve belirsiz alacak davası olarak nitelendirilen bu davalarda, davacı tarafından davanın başında belirtilen talep miktarı iddianın genişletilmesi yasağına takılmadan artırılabilir²⁰⁹. Belirsiz alacak davalarında da yasağın başlamasından sonra ortaya çıkan vakıa ve delillere benzer bir durum söz konusudur. Daha önce değindiğimiz üzere hukuk yargılamasında talep miktarının dava başında gösterilmesi gerekmekte, bu miktarın artırılmasına ancak yasağın istisnası olan durumlarla sınırlı şekilde müsaade edilmektedir²¹⁰. Ancak belirsiz alacak davaları bakımından HMK'da yer alan özel düzenleme vasıtasıyla, davanın açılmasından sonra tam ve kesin bir şekilde belirlenen miktarın artırılmasına hakimın davacı tarafa tahkikat sonlanmadan vereceği iki haftalık kesin süre içerisinde imkân verilecektir²¹¹.

4.e. Hukuki sebeplerin değiştirilmesi: Hukuki sebeplerin değiştirilmesinin yasak kapsamında olmamasının temelinde, HMK'nın 33. maddesinde yer alan hakimın hukuku

²⁰⁷Baki Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s.192.

²⁰⁸ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.351.

²⁰⁹ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.220 vd.

²¹⁰ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.191.

²¹¹ HMK m.107/2: "Karşı tarafın verdiği bilgi veya tahkikat sonucu alacağın miktarı veya değerinin tam ve kesin olarak belirlenebilmesi mümkün olduğunda, hâkim tarafından tahkikat sona ermeden verilecek iki haftalık kesin süre içinde davacı, iddianın genişletilmesi yasağına tabi olmaksızın talebini tam ve kesin olarak belirleyebilir. Aksi takdirde dava, talep sonucunda belirtilen miktar veya değer üzerinden görülüp karara bağlanır."

re'sen uygulama yetkisi yer almaktadır²¹². Buna göre davacı hukuki sebep belirtmişse hakimın Türk hukukunu re'sen uygulama yetkisine dayanarak bu hukuki sebebi değiştirme yetkisi vardır²¹³. Bu kapsamda davacı tarafın da hukuki sebebi değiştirmesi yasak kapsamında olmayacak, bu konuda yapacağı değişiklik için davalı tarafın rızasını almasına gerek olmayacaktır. Davacının hukuki sebebi değiştirmesi noktasında bir zorunluluk olmayıp bu değişikliği yapması ancak mahkemeye yardım niteliğinde değerlendirilebilecektir²¹⁴.

4.f. Talep sonucunun daraltılması: Bu hususun yasak kapsamında olmaması, HMK'nın 141. maddesinde yer alan "*iddia veya savunma genişletilemez yahut değiştirilemez*" ifadesinden kaynaklanmaktadır. Kanunda açıkça talep sonucunun artırılması ve değiştirilmesinin yasak kapsamında olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla davacının talep sonucunu azaltması, tasarruf ilkesi uyarınca mümkün olup iddianın ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı kapsamında değil davanın geri alınması veya davadan feragat kapsamında değerlendirilebilecektir²¹⁵.

4.g. Asıl vakıalara zımnen dahil olan, asıl vakıaların delili niteliğinde olan vakıaların ileri sürülmesi: Daha önce ileri sürülen vakıaların açıklayıcısı yahut tamamlayıcısı niteliğinde olmalarından dolayı bu vakıalar yeni bir vakıa olarak değerlendirilmeyerek yasağa takılmaksızın ileri sürülebilecektir²¹⁶. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, önceden ileri sürülen vakıaların kapsamında olan bu tamamlayıcı

²¹² Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.333.

²¹³ Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.223.

²¹⁴ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.349.

²¹⁵ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.333; Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.349.

²¹⁶ Özgündüz, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.99.

vakıaların bağımsız birer vakıa olmamasıdır²¹⁷. İleri sürülen vakıaların bağımsız bir vakıa olması halinde yasak kapsamına dahil olması kaçınılmazdır.

4.h. Maddi hataların düzeltilmesi: Bu durumun yasak kapsamı dışında olmasının temelinde, HMK'nın 183. maddesi yer almaktadır. Madde metninde taraflar ve mahkemenin karar verilinceye kadar dosya kapsamında yer alan belgelerdeki açık yazım ve hesap hatalarını düzeltebileceğine açıkça yer verilmiştir. Bu düzenleme, ıslahın aksine yalnızca taraf usul işlemleri bakımından tanınan bir düzeltme imkânı olmayıp aynı zamanda mahkeme usul işlemleri bakımından da iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı kapsamında ve yasağın istisnası niteliğinde olmadan değiştirme imkânı vermektedir²¹⁸.

4.ı. Herkes tarafından bilinen, maruf ve meşhur vakıaların ileri sürülmesi: Son olarak herkesin bildiği varsayıldığından çekişmeli nitelikte olmayan ve böylece ispatına lüzum olmayan vakıalar da yasak kapsamına dahil değildir²¹⁹. Görüldüğü üzere yukarıda saydığımız hususların yasak kapsamında değerlendirilmemesinin temelinde davanın esaslı unsurlarında değişiklik yapmamaları ve yapılan değişiklikle davayı farklı bir dava niteliğine getirmeyecek olmaları nedenleri yer almaktadır.

5. Yasağın istisnaları

Yukarıda iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının mahiyeti, hukuk yargılamasında uygulanışı ve kapsamına değindik. Bilindiği üzere bu yasak belirli bir usul kesitinden sonra tarafların iddia ve savunmalarını değiştirmeleri veya

²¹⁷ Ejder Yılmaz, **Islah**, Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s.157 vd.

²¹⁸ Mutlu Dinç, “Medeni Usul Hukukunda Maddi Hataların Düzeltilmesi”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C.12, S.134, s.35.

²¹⁹ Yılmaz, **Islah**, s.159.

genişletmelerine engel teşkil etmektedir. Ancak bu yasağın katı bir şekilde uygulanması; adil bir yargılama yşrştşlmesi ve yargılamanın amacına ulaşılması yolunda bir engel niteliğinde olacaktır²²⁰. Bu nedenle yasağın başladığı noktada söz konusu sakıncaların giderilmesi amacıyla taraflara iddia ve savunmalarını değiştirebilecekleri birkaç sınırlı yol tanınmıştır. Bunlar; karşı tarafın açık rızası, dava konusunun devri ve ıslahtır²²¹.

5.a. Karşı Tarafın Açık Rızası

İstisnalardan ilki karşı tarafın açık rızası olup bu kapsamda iddiasını yahut savunmasını değiştirmek isteyen taraf, iddia veya savunmanın değiştirilmesi yasağının başlamasının ardından karşı tarafın açık rızasını alarak bu değişikliği gerçekteřtirebilecektir²²². Bu yolla iddia ve savunmanın değiştirilmesi noktasında karşı tarafın rızasının açık olması şartının arandığı özellikle belirtilmiřtir²²³. Bşylece iddia yahut savunmasını değiştirmek isteyen taraf, karşı tarafın açık bir şekilde beyan ettiği rızasına dayanarak söz konusu değişikliği yapabilecek, karşı tarafın açık rızasının söz konusu olmadığı hallerde ise, iddia veya savunmasını ancak ıslah yoluna başvurarak deėiřtirebilecektir²²⁴.

²²⁰ Yılmaz, **Islah**, s.44 vd.

²²¹ Yasağın istisnası niteliğinde olmamakla birlikte yasağın bertaraf edilmesine imkân tanıyan bir dşenlemeye HMK'nın 139. maddesinde yer verilmişti. Bu maddeye gşe taraflardan birinin řn inceleme duruşmasına mazereti olmaksızın katılmadığı hallerde duruşmaya katılan karşı taraf iddia ve savunmalarını serbestçe değiştirip genişletebilecek ve duruşmaya katılmayan taraf bu duruma karşı koyamayacaktı. İlgili cşmle 22/7/2020 tarih ve 7251 sayılı Hukuk Usulş Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 139. madde hşkmşnden kaldırılmıştır. Bşylece, řn inceleme duruşmasına taraflardan birinin gelmemesi halinde, duruşmaya gelen tarafın iddia veya savunmasını serbestçe değiştirme ve genişletme hakkı artık ortadan kalkmıştır.

²²² Kaya/Akcan, **Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.131.

²²³ Gşrgşn/Bşrş/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.330.

²²⁴ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.208.

5.b. Dava Konusunun Devri

İddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağına istisna teşkil eden bir diğer durum, dava konusunun devridir. Kural olarak talep sonucunun değiştirilmesi davanın değiştirilmesi sayılarak yasak kapsamına dahil edilmekle birlikte HMK'nın 125. maddesinde yasağı istisna sayılabilecek bir düzenleme getirilerek tarafların yasağı takılmaksızın bu hususta değişiklik yapmasına imkân verilmiştir²²⁵. Dava sırasında davalı tarafından dava konusunun üçüncü bir kişiye devredilmesi halinde davacıya; davayı devralan kişiye karşı sürdürmeye devam etme ve devreden davalıya karşı tazminat davasına dönüştürme şeklinde seçimlik haklar tanınmıştır²²⁶. Davacının mevcut davayı devralan üçüncü kişiye karşı sürdürmesi halinde davada taraf unsuru; devreden davalıya karşı tazminat davasına dönüştürmesi halinde ise talep sonucu değiştirilmiş olacaktır²²⁷. Kural olarak iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı kapsamında kalan bu durum, HMK'daki özel düzenlemeden kaynaklanmakta olup bu unsurların değiştirilmesi için karşı tarafın rızasının alınması yahut ıslah yoluna başvurulmasına ihtiyaç duyulmamaktadır²²⁸. Davacı tarafından dava konusunun devredilmesi halinde de HMK m. 125/2 düzenlemesine göre karşı tarafın rızası gerekmeksizin devralan kişi tarafından davaya devam edilebilecektir²²⁹.

5.c. Islah

Yasağı istisna teşkil eden durumlardan sonuncusu ve tez konumuzla ilişkili olanı, ıslahtır. Islah müessesesi, HMK'nın 176 ve devamı maddelerinde yer almaktadır.

²²⁵ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.333.

²²⁶ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.214 vd.

²²⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.270.

²²⁸ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.212 vd.

²²⁹ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.333.

İddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağına bir istisna teşkil eden, başvurulması için birtakım özel koşulları ve sınırları bünyesinde bulunduran bu hukuki imkana ilişkin önümüzdeki bölümde detaylı bir incelemeye yer verilecektir.

C. İdari Yargılama Hukukunda İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı

1. Genel Olarak

İdari yargılama usulü bakımından iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına ilişkin açık bir kanun maddesi bulunmasa da öğretide yasağın temel dayanağının İYUK'un 16/4. maddesi olduğu kabul edilmektedir²³⁰. Bu maddede tarafların süresi geçtikten sonra verecekleri savunma yahut ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemeyecekleri düzenlenmiş, böylece tarafların iddia ve savunmalarını ileri sürmeleri belirli bir zaman kesiti ile kısıtlanmıştır²³¹.

İdari yargılama usulü bakımından yasağın hukuki dayanağı sayılan ilgili madde ve idari yargılama usulüne hâkim olan ilkeler dikkate alındığında, idari yargılamanın iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağı konusunda birçok noktada hukuk yargılamasından ayrıştığı görülmektedir. Yasağın uygulanması bakımından ilk ayırım noktası, yasağın başlangıcı ile ilgilidir. Buna göre hukuk yargılamasında yasak tarafların verebilecekleri ikinci dilekçelerin verilmesiyle başlamakta iken idari yargılamada konuya ilişkin kanun maddesinde yasağın, tarafların ilk dilekçelerini vermeleri için kendilerine

²³⁰ Zehreddin Aslan, **Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2020, s.240; Kalabalık, **İdari Yargılama Hukuku**, s.339; Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.271; Ejder Yılmaz, “İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 1983, Sayı: 3-4, s. 11; Yenice/Esin, **İdari Yargılama Usulü**, s.525.

²³¹ Kalabalık, **İdari Yargılama Hukuku**, s.338.

tanınan sürenin sona ermesi ile başladığı belirtilmektedir²³². Bu farklılık sebebiyle hukuk yargılamasında dava dilekçesini mahkemeye sunan davacı, henüz dava açma süresi sona ermemiş olsa dahi bu süre dahilinde vereceği bir dilekçe ile davasını değiştiremeyecekken, idari yargılamada davacı dava dilekçesini vermiş olsa dahi dava süresi içerisinde dilekçesinde sunduğu iddialara yenilerini yasak kapsamında olmaksızın ekleyebilecektir²³³.

İdari yargılamanın hukuk yargılamasından ayrıldığı bir diğer nokta da tarafların vereceği ikinci dilekçelerin mahiyeti ile ilgilidir. Buna göre hukuk yargılamasında davacı taraf süresinde mahkemeye dava dilekçesinde sunduğu iddialarını, davalının cevap dilekçesi üzerine vereceği cevaba cevap dilekçesinde değiştirip yenilerini ekleyebilecektir²³⁴. Ancak idari yargılamada taraflar, ilk dilekçeleriyle iddia veya savunmalarını serbestçe sunabilmekte iken, verecekleri ikinci dilekçelerinde bu hususta değişiklik yapamayacaklardır²³⁵. İYUK'un 16/4. maddesinde öngörülen yasak kapsamında davacı taraf, vereceği ikinci dilekçe ile dava dilekçesinde değinmediği talepleri ekleyemeyecek, örneğin dava dilekçesinde yalnızca dava konusu işlemin iptali talebinde bulunmuşsa söz konusu işlem nedeniyle uğradığı zararın tazminini de talep edemeyecektir²³⁶.

²³² Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s. 18.

²³³ Yılmaz, **İslah**, s.616.

²³⁴ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.346.

²³⁵ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.272; Dan. 12. D., 2018/4210 E., 2021/1695 K., 25.03.2021T.: “...her ne kadar davacı tarafından sunulan savunmaya cevap dilekçesinde davanın konusunun performans dayalı ek ödeme olduğu belirtilmiş ise de dava dilekçesinde açıkça sağlık hizmeti tazminatından yararlandırılmama işleminin iptali istendiğinden, talebin genişletilmesi yasağı kapsamında söz konusu talebin incelenmesine hukuken olanak olmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir.”

²³⁶ Gürsel Kaplan, "İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 41, s.210.

Son olarak yasağın kapsamı iki yargılama sistemi bakımından farklı olup hukuk yargılaması bakımından bu yasak; talep sonucu, taraf ve dava sebebinin değiştirilmesini kapsamaktayken idari yargılamada ise yasak bu kadar geniş bir uygulama alanı bulmamakta ve yalnızca talep sonucu bakımından geçerli olmaktadır²³⁷. Görüldüğü üzere yasağın uygulanması bakımından bu iki yargılama sistemindeki yukarıda saydığımız farklılıklar, birden fazla nedenden kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerden ilki, idari yargılamanın tarafları arasındaki eşitsizlik ve güç dengesizliğidir. İkinci ve belirleyici etken ise, mahkemelerin re'sen araştırma yetkisidir. Bu nedenle yasağın idari yargılama usulündeki uygulamasını görmek bakımından re'sen araştırma ilkesini incelemek faydalı olacaktır.

2. İdari Yargılama Usulünde Mahkemenin Araştırma Yetkisi ve İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağına Etkisi

Mahkemelerin araştırma yetkisi konusunda, yargılama sistemleri belirli özelliklere göre birbirinden ayrılmaktadır. Hukuk yargılamasında yargı mercileri, özel hukuk kişileri (eşitler) arasındaki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturma görevini yerine getirmekte olup burada kişilerin özel hukuka ilişkin menfaatleri korunmaktadır²³⁸. İdari yargılamada ise, uyuşmazlığın karşı tarafı idari makamlar olup kişilerin korunan menfaatleri kamu hukukuna ilişkin olmaktadır²³⁹. Mahkemelerin araştırma yetkisi, yargılama ile korunan menfaat ile doğrudan ilişkilidir. Korunan yararın kamu hukukuna ilişkin olduğu idari yargılama usulünde re'sen araştırma ilkesi hakimdir²⁴⁰. Bu ilke kapsamında mahkemeler, kendilerine verilen yetki ile yalnızca tarafların iddiaları

²³⁷ Mehmet Karakuş, “İdari Yargıda Islah”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C.0, S.17, s.392 vd.

²³⁸ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.77.

²³⁹ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.72 vd.

²⁴⁰ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.14 vd.

dahilinde kalmayıp kamu yararını gözeterek gerekli gördükleri noktalarda araştırma ve inceleme yapabilmektedir²⁴¹.

İdari uyuşmazlıklar bakımından mahkemenin re'sen araştırma yetkisine sahip olması her ne kadar uyuşmazlık sonucunda verilen kararın kamu yararına ve idareler ile idare edilenler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesine hizmet etmesi ile ilgili olsa da aynı zamanda bu uyuşmazlıklar idarelerin hukuka uygunluğunun denetlenmesi ile de ilgilidir²⁴². Bu noktada idarenin re'sen araştırma yetkisine sahip olması oldukça önemlidir. Çünkü idari yargı mercilerinin uyuşmazlığın çözümünde yalnızca davacı tarafın ileri sürdüğü iddia ve delillere dayanarak karar vermesi idarenin hukuka uygunluğu konusunda etkin bir denetim yapılmasının önünde engel teşkil edecektir²⁴³. Bu nedenle ilkenin varlığı, taraflar arasında dengenin sağlanması ve idarelerin faaliyetlerinin hukukiliğinin değerlendirilmesi noktasında vazgeçilmezdir.

Hukuk yargılamasında yargılama boyunca pasif konumda olan mahkeme yalnızca taraflarca getirilen dava malzemeleri ile kısıtlı olarak inceleme yapmaktadır. Ancak re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama usulünde idari yargı mercileri, yargılama boyunca aktif konumda olup yargılamanın ilerlemesi için gerekli usuli işlemleri yerine getirmek ve önüne gelen uyuşmazlığın nihayete ermesi amacıyla gereken araştırmayı yapmakla bizzat görevlidir²⁴⁴. Bu noktada hukuk yargılamasına

²⁴¹ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.244.; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.12; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.30; Yenice/Esin, **İdari Yargılama Usulü**, s.555.

²⁴² Kamile Türkoğlu Üstün, “**İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler**”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s.116.

²⁴³ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.33

²⁴⁴ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s.760; Zehreddin Aslan, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 0, S. 23-24, s.53; Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, s.1983; İsmail Uçar, Gökhan Türe, "İdari Usulde Re'sen Araştırma İlkesi

hâkim taraflarca getirme ilkesinin karşısı niteliğinde olan bu ilkeye göre, dava malzemesinin hazırlanıp dosya kapsamına alınması konusunda salt taraflar değil hakim de görevli olacaktır²⁴⁵.

İdari yargılama usulünde davacının yargılama sürecinde etkili olabildiği kesitin kısıtlı olduğu ve dava dilekçesi ile davaya ilişkin üzerine düşen görevi yerine getirdiği söylenebilecek, davacı tarafından başlatılan dava sürecinin ilerletilmesi neredeyse bütünüyle mahkeme eliyle mümkün olacaktır²⁴⁶. Re’sen araştırma yetkisine sahip olan idari yargı mercileri, uyuşmazlığın çözümü için gerekli gördükleri bilgi ve belgeleri gerek taraflardan gerekse ilgili diğer yerlerden talep edebilecektir²⁴⁷. İYUK’ta re’sen araştırma ilkesine ilişkin net bir düzenleme yer almasa da İYUK’un 20. maddesinde yer alan ifade ile ilkenin idari yargılama usulü bakımından uygulanabilirliğine işaret edilmektedir²⁴⁸. Buna göre;

“Danıştay, bölge idare mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapar. Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler.”

ve Suçsuzluk Karinesi: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Ayrımcılık Yasağının İhlali İncelemesinde İspat Yükü Özelinde Bir Değerlendirme”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, S. 2, s.991vd.

²⁴⁵ Yücel Oğurlu, “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re’sen Araştırma İlkesi”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, s. 122.

²⁴⁶ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.15 vd.; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.31.

²⁴⁷ Orhan Özdeş, **Danıştay’ın Tarihçesi; Yüzyıl Boyunca Danıştay**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1968, s. 333.

²⁴⁸ Türkoğlu Üstün, **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler**, s.122.

Madde metninden de açıkça anlaşıldığı üzere kanun koyucu, ilk derece mahkemeleri ile bölge idare mahkemeleri ve Danıştay’a, bakmakta oldukları davalar ile ilgili her türlü araştırma ve incelemeyi yapma ve ayrıca uyuşmazlığın çözümü konusunda etkili olacağı kanaatinde oldukları delil niteliğinde bilgi ve belgeleri taraflardan yahut üçüncü kişilerden talep etme konusunda açıkça yetki vermektedir²⁴⁹. Kuşkusuz kanun koyucunun idari yargı mercilerine verdiği bu yetki, idari uyuşmazlığın mahiyeti ve bu uyuşmazlıklarla korunan yarar ile yakından ilişkilidir. İdari uyuşmazlıklarda uyuşmazlığın bir tarafı şahıslar olmakta iken diğer taraf, üstün ve ayrıcalıklı yetkilere sahip idarelerdir. Faaliyetlerini bu üstün ve ayrıcalıklı yetkileri kullanarak gerçekleştiren idarelerin şahıslara karşı üstünlüğü nedeniyle oluşan güç dengesizliğinin ortaya çıkaracağı sakıncaların önüne geçmek amacıyla idari yargı mercilerine re’sen araştırma yetkisi verilmiştir²⁵⁰.

İdarenin faaliyetlerini denetleyip hukuk kuralları çerçevesinde kalmasına hizmet eden idari yargılama ile kamu yararının korunması amaçlanmaktadır²⁵¹. İdari uyuşmazlıkların çözümünde şekli gerçekliğe ulaşılması yeterli olmadığından idari yargı mercileri maddi gerçeğe ulaşma konusunda kendilerine verilen bu yetki çerçevesinde

²⁴⁹ Dan. 12. D., 2011/2498 E., 2015/6238 K., 26.11.2015 T.: “Re’sen araştırma ilkesine göre, davanın açılmasından nihai karar verilmesine kadar, davanın sevk ve idaresi, maddi olayın varlığının araştırılması ve delillerin elde edilmesi, maddi olayın hukuki tavsifi, olaya uygulanacak hukuk kuralının belirlenmesi, iddia ve savunmada ortaya konan maddi bulguların gerçeğe uygun olup olmadığının araştırılması, delillerin takdiri ile tarafların hiç değinmediği olayların tespiti görevi hakime aittir. Hakim uyuşmazlık konusu olayın hukuki nitelendirmesini yapmak, olaya uygulanması gereken hukuk kurallarını belirlemek ve sonuçta hukuki çözüme varmak yönlerinden tam bir yetkiye sahiptir.” (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:02.01.2022)

²⁵⁰ Osman Sariaslan, "Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılama Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re’sen Araştırma İlkesi", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C.6, S. 12, s.653 vd.

²⁵¹ Çınar Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1, s.711.

inceleme ve araştırma yapmaktadır²⁵². Sonuç olarak idari yargılamaya hâkim olan kamu düzeni ve kamu yararı kavramları ile temellendirilen re'sen araştırma ilkesi, hem idari uyuşmazlıklarda idare ile şahıslar arasında güç ilişkisinin nispeten dengelenebilmesine hem de idarelerin denetiminin sağlanmasına hizmet etmektedir²⁵³. Bu nedenle idarelerin faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan hukuka aykırılığın giderilmesi amacıyla açılan idari davalarda idari yargı mercileri, kendilerine verilmiş olan re'sen araştırma yetkisi gereğince yalnızca tarafların ileri sürdüğü delillere bağlı kalmayıp uyuşmazlığın çözümü bakımından elzem gördükleri araştırmaları yapmakla yükümlüdür²⁵⁴. Re'sen araştırma temelinde mahkemeye verilen bir yetki olarak kalıplaşmışsa da davanın aydınlatılması noktasında zaruri araştırma ve incelemelerin yapılması konusunda aynı zamanda mahkemeye verilmiş bir görev niteliğinde olduğu söylenebilecektir²⁵⁵.

Görüldüğü üzere re'sen inceleme yetkisi, idari yargı mercilerine geniş bir inceleme ve araştırma yetkisi vermekte²⁵⁶, bu yetki idari yargılama hukuku bakımından iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının hukuk yargılamasında uygulandığı şekliyle

²⁵² Uçar/ Türe, **İdari Usulde Re'sen Araştırma İlkesi ve Suçsuzluk Karinesi: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Ayrımcılık Yasağının İhlali İncelemesinde İspat Yükü Özelinde Bir Değerlendirme**, s.992.

²⁵³ Oğurlu, **Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi**, s. 122.

²⁵⁴ Evren, **İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi**, s.720.

²⁵⁵ Aslan, **Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.232; Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.33.; Dan. 3. D. 2004/354 E., 2005/1301 K., 25.05.2005 T.: "... söz konusu fiyatların olması gereken tutarlarının 2577 sayılı Yasanın 20'nci maddesiyle öngörülen re'sen araştırma ilkesine göre tespit edilmesi, gerekirse konuyla ilgili bilirkişi incelemesi yaptırılması ve davanın varılacak sonuca göre çözümlenmesi gerekirken, yazılı gerekçeyle tarhiyatın kaldırılması yolunda verilen kararda hukuka uygunluk görülmemiştir." (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 05.01.2022)

²⁵⁶ Dan. VDDK., 1995/209 E., 1997/124 K., 21.02.1997 T.: "...Bu ilke uyarınca idari yargı yerleri, uyuşmazlık konusu olayın hukuki nitelendirmesini yapmak, olaya uygulanması gereken hukuk kurallarını belirlemek ve sonuçta hukuki çözüme varmak yönlerinden tam bir yetkiye sahip oldukları gibi maddi olayı belirleme yönünden de her türlü inceleme ve araştırmayı kendiliklerinden yaparak iddia ve savunmalarda ortaya konan maddi durumun gerçeğe uygun olup olmadığını serbestçe araştırabilir, tarafların hiç değinmedikleri olayları ve maddi unsurları araştırıp, maddi olayın çözümü için gerektiğinde bilirkişi incelemesi de yaptırabilirler." (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 07.01.2022)

uygulanmasının önünde engel teşkil etmektedir²⁵⁷. Ancak her ne kadar idari yargı mercilerine geniş bir araştırma ve inceleme yetkisi verilmişse de idari yargı mercilerinin denetim yetkisi idarelerin hukuka uygunluğu ile sınırlı olacak ve idari yargı mercileri bu yetkilerini idarelerin takdir yetkisini bertaraf edecek şekilde kullanamayacaktır²⁵⁸.

Re'sen araştırma ilkesinin idari yargıda görülen bütün davalar bakımından uygulandığı sabit olmakla birlikte idari dava türlerinin hepsi için aynı yoğunlukta etkili olduğu söylenemez. Bu ilkenin mahkemenin dava malzemelerinin toplanması noktasında tam yargı davalarına kıyasla daha geniş bir etkiye sahip olduğu iptal davalarında daha yoğun uygulandığı gözlemlenmektedir²⁵⁹. Ancak her ne kadar tam yargı davaları yalnızca subjektif hakları doğrudan ihlal edilenler tarafından açılabilir ve dava sonucundan ihlale uğrayanlar etkileniyor olsa da bu davaların mahkeme tarafından yeterli araştırma yapılmaksızın idare aleyhine haksız bir şekilde tazminata hükmedilmesi ile sonuçlanması halinde, dava sonucundan etkilenenin yalnızca subjektif hakkı ihlal edilenler olmadığı görülmektedir²⁶⁰. Verilen karar sonucunda haksız yere tazminat ödemeye mahkûm edilen idare, kararda belirtilen tazminat miktarını kamu kaynaklarından karşılayacak ve dolaylı olarak bu durumun olumsuz sonuçları vergi ödemekle yükümlü tüm vatandaşlara sirayet edecektir²⁶¹. Yine bu ilkenin varlığı, sosyal hukuk devleti ilkesinin gereği olarak, idarenin bir işlem veya eyleminden zarar gören ve idare karşısında zayıf ve güçsüz konumda bulunan zarar gören kişinin zararının tam ve hakkaniyete uygun şekilde tazmini, yani hakkı ihlale maruz kalan kişinin hakkının tamir ve telafisi bakımından da önem arz

²⁵⁷ Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.223.

²⁵⁸ Evren, **İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi**, s.712.

²⁵⁹ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.32.

²⁶⁰ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.32; Türkoğlu Üstün, **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler**, s.110.

²⁶¹ Türkoğlu Üstün, **İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler**, s.110.

etmektedir. Bu nedenle tam yargı davaları bakımından mahkemelerin re'sen araştırma yetkisine sahip olması oldukça önemlidir.

Görüldüğü üzere idari yargılama usulüne re'sen araştırma ilkesinin hâkim olması, iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağının uygulama alanı bakımından belirleyici bir rol oynamaktadır. Hukuk yargılamasında dava malzemesinin taraflarca getirilmesi esası benimsendiğinden yasağın uygulama alanı, idari yargılama usulüne kıyasla daha geniştir²⁶². İdari yargılama usulünde ise yargılama sonucunda kamu yararının sağlanması amaçlandığından mahkeme tarafların ileri sürdüğü iddia ve delillerle bağlı olmaksızın inceleme ve araştırma yapma yetki ve yükümlülüğüne sahip olmakta ve yasak, daha dar kapsamda uygulanmaktadır²⁶³. Öğretide kimi müellifler, idari yargı mercilerinin sahip oldukları re'sen araştırma yetkisi ile kendiliğinden gerçekleştirebileceği araştırma ve değişiklikleri tarafların yapmasının engellenemeyeceği gerekçesiyle idari yargılama usulünde iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının mevcut olmadığı görüşündedir²⁶⁴. Ancak salt mahkemelerin araştırma yetkisine göre yasağın varlığı yahut kapsamı konusunda çıkarımda bulunmak kanımızca yeterli olmayacaktır. Kaldı ki, birçok yargılama sisteminde olduğu gibi idari yargı sisteminde de geçerli olan taleple bağlılık kuralı gereği mahkemeler tarafların talepleri dışında bir hususta ve taleplerinden fazlasına karar verememektedir²⁶⁵. İdari yargılama usulünde mahkemeler her ne kadar re'sen araştırma ilkesi gereğince geniş bir inceleme yetkisine sahip olsa da taleple bağlılık kuralı gereğince tarafların taleplerinin sınırları dahilinde hüküm kurabilmektedir. Bu nedenle talep sonucu mahkemenin re'sen

²⁶² Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.191.vd.

²⁶³ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.33.

²⁶⁴ Burkey Can Kara, “İdari Yargılama Usulünde İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı Üzerine Düşünceler”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, S.20, s. 21 vd.

²⁶⁵ Dan. 10.D., 2019/11325 E., 2021/3273 K., 10.06.2021 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 11.01.2022)

araştırma yetkisinin kapsamı dışında kalarak idari yargılama usulü bakımından iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının uygulama alanını oluşturacaktır.

Yasağın idari yargılama usulünde geçerli re'sen araştırma ilkesiyle bağdaşmadığı yönünde bahsettiğimiz görüşler mevcut olsa da; YILMAZ'ın belirttiği gibi yasak temelinde yargılamanın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve gereksiz yere uzamadan dava malzemelerinin teksifinin davanın başında sağlanması amaçlarına hizmet etmekte iken, re'sen araştırma ilkesi kapsamında ise iddia veya savunmalardaki eksiklik ve yanlışlıklar giderilmektedir²⁶⁶. Aynı yönde görüşe sahip ASLAN'a göre de, idari yargı yerlerine verilmiş bu yetki, taraflar açısından bir güvence niteliğinde olacak, bu yetki sayesinde mahkeme önüne gelen dosyada yalnızca bilgi ve belgelere sınırlı erişim imkânı olan davacı tarafından ileri sürülen malzemelerle yetinmeyerek kendiliğinden uyuşmazlığı çözmeye yarar delilleri araştıracaktır²⁶⁷. KAPLAN'a göre ise, idari yargılama usulünde mahkemelerin re'sen araştırma yetkisine sahip olması doğrudan yasağın uygulanmasına etki etmemekte ve yasağı tümüyle devre dışı bırakmamaktadır²⁶⁸. Biz de bu noktada re'sen araştırma ilkesi ile iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının zıt iki kavram olarak değerlendirilmesi yönündeki görüşlere katılmıyor, yasağın sınırlı bir şekilde uygulanması gerektiğini düşünüyoruz.

3. Yasağın İdari Yargıda Uygulanabilirliği

İdari yargılamanın, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının uygulanması konusunda hukuk yargılamasından ayrıldığını incelemiştik. İdari yargılama bakımından yasak, yargılamanın mümkün olan süratte sonuçlanmasına hizmet

²⁶⁶ Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s. 30 vd.

²⁶⁷ Aslan, **Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi**, s.55; Aynı yönde Bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, s.1983.

²⁶⁸ Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılamada Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.205.

etmektedir²⁶⁹. Ancak idari yargılama bakımından ulaşılması amaçlanan nihai amacın kamu yararı olduğu göz önünde bulundurulduğunda yasağın bir bütün olarak uygulanmasının kamu yararının katı biçimselliğe feda edilmesi sonucunu ortaya çıkaracağı açıktır²⁷⁰. Davanın temeli niteliğindeki unsurların yargılama süresince değiştirilebilirliğini incelemek, yasağın idari yargılama usulü bakımından ne ölçüde uygulanacağı yönünde fikir sahibi olmamız konusunda yardımcı olacaktır.

3.a. Taraf Değişikliği

İlk inceleme kapsamında idari yargı mercileri tarafından gözetilen hususlardan birinin de husumet olduğunu önceki bölümlerde belirtmiştik. Bu kapsamda mahkeme davanın doğru idareye yöneltilip yöneltilmediğini kendiliğinden incelemektedir. Eski tarihli yargı kararlarında mahkemelerin yanlış idare hasım gösterilerek açılan davalarda dilekçenin reddi kararı verdiği görülmektedir. Bu husus mülga 521 sayılı Danıştay Kanunu'nun ilk halinde dilekçedeki husumete ilişkin yanlışlığın dilekçenin reddi sebebi sayılmasından kaynaklanmakla birlikte 18.6.1973 tarih ve 1740 sayılı Kanun ile bu kural kaldırılarak fuzuli ve külfetli bir yol olan yeniden dilekçe yazılması yerine günümüz idari yargılama usulünde de korunan ve İYUK'ta yerini alan gerçek hasma tebliğ kuralı benimsenmiştir²⁷¹.

Günümüz idari yargılama usulü bakımından hukuk yargılamasının aksine taraf değişikliğinin iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağı kapsamına girmeyeceği, idari yargılamanın nitelikleri ve İYUK'ta yer alan hükümler uyarınca açıkça

²⁶⁹ Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.52.

²⁷⁰ Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.52; Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s. 27 vd.

²⁷¹Yenice/Esin, **İdari Yargılama Usulü**, s.520.

söylenebilecektir²⁷². Buna göre İYUK'un 15. maddesinde, bir idari uyuşmazlığa ilişkin açılan davada hasmın gösterilmemesi yahut yanlış gösterilmesinin bir önem arz etmediği belirtilmekte olup bu halde mahkeme tarafından gerçek hasım belirlenerek dava dilekçesinin bu kişiye tebliğ edileceği düzenlenmektedir²⁷³. Davacının, davalıyı yanlış gösterdiği durumlarda İYUK'un açık hükmü gereğince idari yargı yerleri tarafından gerçek hasma tebliğin gerçekleştirilebiliyor olması, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının kapsamına taraf değişikliğinin dahil olmadığını ortaya koymaktadır²⁷⁴. Bunun nedeni YILMAZ tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“İdari yargıda mahkemenin kendiliğinden gerçek hasma tebliğinin asıl nedeni, idari yargıda kendiliğinden araştırma ilkesinin geçerli olması ve dava açılırken davalı yanlış gösterilmiş bile olsa, önemli olanın davanın açılması olup, davacının idarenin hukuka aykırı eylem veya işleminden yakınılmış olmasıdır; diğer deyişle, davacı idareden bir talepte bulunmaktadır ve idare bir bütün olması nedeniyle hasmın(davalının) yanlış gösterilmiş olmasının hak kaybına yol açmaması gerekmektedir²⁷⁵.”

Görüleceği üzere idari yargılamanın niteliği ve yargılama sonucunda ulaşılmak istenen amaç dikkate alındığında taraf değişikliğinin yasak kapsamına alınmaması isabetlidir. Bu davalarda asıl olan idarelerin hukuka aykırı işlem ve eylemlerinin yargı organları huzuruna taşınmasıdır²⁷⁶. Eşit olmayanlar arası bir uyuşmazlığın söz konusu olduğu ve asıl olanın bir talebin mevcut olması olduğu göz önünde bulundurulursa

²⁷² Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.186.

²⁷³ Kaya/Akcan, **Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı**, s.36.

²⁷⁴ İbrahim Çınar, “Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 1, S. 7, s.484.

²⁷⁵ Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s. 14-15.

²⁷⁶ Dan. 8. D. 2012/7070 E., 2018/2178 K., 18.04.2018 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 20.01.2022)

davanın yanlış hasım gösterilerek açılması idari yargı davaları bakımından telafi edilemez bir eksiklik değildir²⁷⁷. Bu kapsamda idarenin bütün, karmaşık ve geniş bir yapıya sahip olması, kimi zaman işlem veya eylemden birden fazla idarenin sorumlu olması nedenleriyle hasmın yanlış gösterilmesi halinde davanın doğrudan reddedilmesi, idari yargılama ile ulaşılması amaçlanan nihai sonuca aykırılık oluşturacaktır. Bu durumda mahkeme tarafından re'sen davanın doğru hasma tebliği sağlanacaktır. Aynı zamanda yargılama süresince mahkemenin sahip olduğu sabit olan yanlış hasmı düzeltme imkanının taraflarca kullanılması konusunda da herhangi bir engel bulunmamakta, dava açarken yanlış hasım gösteren davacının da bu yanlışlığı yargılama süresince düzeltme imkânı bulunmaktadır²⁷⁸.

3.b. Dava Konusu

Davanın bir diğer esaslı unsuru olan dava konusu bakımından yasağın uygulanacağı noktasında tereddüt bulunmamaktadır²⁷⁹. Hatta öğretide KAPLAN, idari yargılama hukuku bakımından re'sen araştırma ilkesinin geçerli olması ve yasağın yalnızca talep sonucu bakımından uygulanması nedenlerinden ötürü yasağın “iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı” olarak değil, “talep sonucunun genişletilmesi ve değiştirilmesi” olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı görüşündedir²⁸⁰. Aynı şekilde CEYLAN da iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı

²⁷⁷ Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s. 14.

²⁷⁸ Her ne kadar yargılama süreci boyunca yanlış gösterilen hasmın değiştirilmesi konusunda bir engel bulunmadığı söylenebilirse de Danıştay kimi kararlarında dosyanın tekemmül ettiği durumlarda yanlış hasım gösterildiğinden bahisle doğru olduğu iddia edilen hasım üzerine karar kurulmasını, davalı olarak gösterilecek idarenin savunma hakkını ihlal etmesi nedeniyle uygun görmemektedir. Bkz: Dan. 5. D. 2007/5785 E., 2010/758 K., 17.02.2010 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 10.02.2022)

²⁷⁹ Seyfettin Kara, “İdari Yargılama Usulünde Islah”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 0, S. 10, s.440.; Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.205-206.

²⁸⁰ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 444.

açısından dava konusunun talep sonucuna karşılık geleceği ve yasağın bu noktada geçerli olacağını belirtmiştir²⁸¹.

Davacı bakımından söz konusu olan iddianın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, dava konusunun değiştirilmesi ve genişletilmesini kapsamaktadır. Buna göre davacı, kendisine iddialarını sunmak için verilen son süreyi aşarak dava konusunda değişiklik yapamayacaktır. Davacı, bu yasak kapsamında dava dilekçesinde bildirdiği taleplerini değiştirip genişletemeyecek, ayrıca bu taleplere yenilerini ekleyemeyecektir. Bu noktada dilekçe ret kararına karşı düzenlenen yeni dilekçede, talep sonucunun değiştirilmesi yahut yeni bir talep sonucu eklenmesi, yasak kapsamında değerlendirilecek ve bu yöndeki değişikliğe izin verilmeyecektir²⁸². Danıştay'ın çeşitli kararlarında, yasak kapsamında yenilenen dilekçe ile ilk davadan farklı bir talepte bulunulamayacağı hususunu göz ardı ederek karar veren mahkemelerin kararlarında hukuki isabet bulunmadığına yer vermiştir²⁸³.

Dikkat edilmelidir ki davacı bakımından yasak, talep sonucunun değiştirilmesini ve artırılmasını ifade etmekte olup, azaltılması yahut bazı taleplerden vazgeçilmesi kanun maddesinde belirtilmemiştir. Kanun maddesinde talep sonucunun azaltılmasına veya birtakım taleplerden vazgeçilmesine ilişkin bir düzenlemenin yer almaması, yasağın mahiyeti ile birlikte değerlendirildiğinde bu hususların yasak kapsamında olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

²⁸¹ Can Ceylan, “Türk İdari Yargılama Usulünde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı ile Islah Müesseseleri”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s.11.

²⁸² Yenice, Esin, **İdari Yargılama Usulü**, s.516.

²⁸³ Dan. 5. D., 2008/576 E., 2010/5441 K., 24.09.2010 T.; Dan. 9.D., 1997/150 E., 1998/2299 K., 03.06.1998 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 15.02.2022)

3.c. Dava Sebebi

Dava sebebi, davanın açılmasına sebep olan iddiaların dayanağını oluşturan maddi vakıalardır²⁸⁴. Bu sebeple taraflarca getirme ilkesinin geçerli olduğu medeni yargılamada, dava sebepleri de yasak kapsamında değerlendirilirken; mahkemelerin re'sen araştırma yetkisine haiz olduğu idari yargılamada ise dava sebepleri yasak kapsamında olmayacaktır²⁸⁵. İdari yargı mercileri re'sen araştırma yetkisine sahip olduğundan tarafların dava veya cevap dilekçelerinde belirttikleri maddi vakıaları değerlendirebilecek, hiç değinmediği maddi vakıaları dahi kendiliğinden araştırabilecektir²⁸⁶. Bu noktada mahkemenin kendiliğinden yetkili olduğu bu hususa ilişkin yapılacak değişiklikleri tarafların gerçekleştirmesine izin vermeyerek yasak kapsamında değerlendirmek, re'sen araştırma ilkesinin mantığına ve bu ilkenin uygulanması ile elde edilecek hukuki yarara uygun düşmeyecektir²⁸⁷.

Yapılan incelemeler neticesinde, iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağının, idari yargılama ve medeni yargılama bakımından farklı uygulandığı sonucuna açıkça ulaşılabacaktır. Taraflarca getirme ilkesinin hâkim olduğu hukuk yargılamasında bu yasak daha katı uygulanırken, re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı idari yargılamada daha esnek uygulanmakta ve bu usulde iddia ve savunmalarını değiştirip genişletmeleri konusunda re'sen araştırma yetkisine sahip mahkemelere ve taraflara hukuk yargılamasına nazaran birtakım serbestiler tanınmaktadır²⁸⁸. Böylece idari yargılama usulünde iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve

²⁸⁴ Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.186.

²⁸⁵ Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.53.

²⁸⁶ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.32-33.

²⁸⁷ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s. 444.

²⁸⁸ Yenice, Esin, **İdari Yargılama Usulü**, s.524 vd.

genişletilmesi yasağının mutlak bir şekilde yer almadığı anlaşılmaktadır. KAPLAN’a göre, idari yargılama usulü bakımından iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı mevcut olsa da bu yasağın varlığı ilgili maddeden değil, idari yargıda dava açma sürelerinin hak düşürücü nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır²⁸⁹. Bu noktada, hak düşürücü nitelikte olan bu süreler dışında ileri sürülecek talepler zaten dikkate alınmayacağından, yasağın İYUK’taki dayanağı olduğu belirtilen 16. maddenin dördüncü fıkrası hükmünün varlığının yasağın mevcudiyeti bakımından belirleyici değil açıklayıcı nitelikte olduğunu ve hükmün kanunda mevcut olmaması halinde dahi yasağın zımnen bu sınırlar dahilinde uygulanacağını söyleyebiliriz.

4. İddia ve Savunmanın Değiştirilmesi Yasağının İdari Yargılamadaki İstisnaları

4.a. Vaktinde İbrazı Mümkün Olmayan Belgelerin Sunulması

İdari yargılamada tarafların iddia ve savunmalarını ileri sürmeleri, dava ve cevap süresinde verecekleri dilekçelerle kısıtlanmıştır. Davacı taraf davaya esas unsurları belirlediği bu aşamanın ardından artık dava dilekçesinde ileri sürmediği hususları vereceği ikinci bir dilekçeyle yahut cevaba cevap dilekçesi ile ileri sremeyecektir²⁹⁰. Ancak bu kural, İYUK’un 21. maddesi ile kuralın uygulanması sonucunda sakıncaların söz konusu olabileceği bir konuda esnetilmiştir. İYUK m.21’e göre;

“Dilekçeler ve savunmalarla birlikte verilmeyen belgeler, bunların vaktinde ibraz edilmelerine imkân bulunmadığına mahkemece kanaat getirilirse, kabul ve diğer tarafa tebliğ edilir.”

²⁸⁹ Kaplan, İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği, s.208.

²⁹⁰ Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, s.445.

Görüleceği üzere kanun koyucu, yargılamaya hâkim teksif ilkesi gereği dava malzemelerinin belirli bir kesitten sonra getirilmesine izin vermemekle birlikte bu kesitte mahkemeye ibrazı mümkün olmayan belgeler bakımından kurala istisna tanımıştır²⁹¹. Ancak kanun koyucu bu belgelerin dosya kapsamına alınmasını mahkemenin bu belgelerin süresinde ibrazının mümkün olmadığına kanaat getirmesi koşuluna bağlamıştır²⁹². Böylece salt tarafın ilgili belgelerin süresinde sunulmasına olanak bulunmadığına ilişkin beyanı yeterli olmayacak, mahkeme tarafından bu husus ayrıca değerlendirilecektir.

Kuşkusuz taraflara istisnai olarak tanınan bu imkân, idari yargı mercilerinin re'sen araştırma ilkesine sahip olması ile doğrudan ilgilidir²⁹³. KAPLAN'a göre re'sen araştırma ilkesinin hâkim olduğu idari yargılama sisteminde bu düzenleme, tarafların iddia ve savunmalarını kanıtlamaya yönelik belgeleri sunmalarının belirli bir süreyle kısıtlanması şeklinde değerlendirilebilirse de bu düzenlemenin aslında tarafların iddia ve savunma haklarını kötüye kullanmalarını önleme amacı taşıdığı söylenebilecektir²⁹⁴.

Kanunda mevcut bu düzenleme ile hem yargılamanın teksif ilkesine uygun bir şekilde gerçekleştirilip gereksiz yere uzamasının önüne geçilmiş hem de hukuki dinlenilme hakkı gözetilerek adil bir yargılama gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır²⁹⁵. Danıştay, ilgili maddede bu belgelerin ileri sürülmesinin mahkemenin kabulü ile sınırlı tutulmasının re'sen araştırma ilkesine, idari yargılama ile korunan yarar ve ulaşılması planlanan amaca aykırı olacağı yönünde karar vermiştir²⁹⁶. Bu noktada

²⁹¹ Yıldırım/Çınarlı, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, s.236 vd.

²⁹² Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.110.

²⁹³ Aslan, **Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.247.

²⁹⁴ Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.16.

²⁹⁵ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.32.

²⁹⁶ Dan. VDDGK. 1998/14 E., 1999/87 K., 12.02.1999 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 07.03.2022)

Danıştay'ın görüşü, ispat yükü kendisine düşen ve uyuşmazlığın çözümü için gerekli belgeleri uhdesinde bulunduran idarelerin bu belgeleri idari yargılama hukukunun ilkelerine ve amacına uygun bir şekilde sunabilmesi bakımından önemli ve yerindedir²⁹⁷. Ayrıca davacı tarafından süresi dışında mahkemeye sunulan belgelerin savunma hakkına aykırılık meydana gelmemesi için davalıya bildirilmesi gerekmekte olup bu belgeler davalıya bildirilmeden mahkemece yargılamaya devam olunması Danıştay tarafından bozma sebebi sayılmıştır²⁹⁸. Bahsi geçen kararlarda görüleceği üzere, Danıştay'ın tutumu bir yandan re'sen araştırma ilkesine uyarlılığa dikkat çekmekte iken diğer yandan idari uyuşmazlıkta idarelere göre güçsüz konumda olan şahıslar ile idareler arasındaki güç dengesini, şahıslara bu konuda savunma hakkının tanınması ile sağlamaya yöneliktir.

4.b. Tam Yargı Davalarında Kısmi İslah

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun ıslaha ilişkin mevcut düzenlemesinden önce tam yargı davaları bakımından yasağa ilişkin kanunda herhangi bir istisna belirlenmemiş olması birçok hak ihlaline sebep olmuştur. Yasağın kapsamının belirlendiği İYUK'un 16. maddesinin 4. fıkrasının devam cümlesinde, yasağın sakıncalarının giderilmesi bakımından talep sonucunun bir kereye mahsus olarak artırılması istisnası getirilmiştir. Yasağın kural olduğu kesitte önümüzdeki bölümde detaylı bir şekilde incelenecek bu istisnaya yer verilmesi, olası hak kayıplarının önüne geçilmesi bakımından oldukça önemli olmuştur.

²⁹⁷Mahmut Ceylan, "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8 S.16, s.328.

²⁹⁸ Dan. VDDGK. 2005/140 E., 2005/256 K., 18.11.2005 T.; Dan 5. D. 2005/2698 E., 2005/6541 K, 30.12.2005 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 17.03.2022)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ISLAH MÜESSESESİ VE MÜESSESENİN İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA GÖRÜNÜMÜ

A. Kavram Olarak Islah

Islah kelimesi, köken itibarıyla Arapça “*sulh*” isminden gelmekte olup sözlükte “*düzeltilme, iyi bir hale getirme, iyileştirme*” mânâlarına gelmektedir²⁹⁹. Hukuki bir terim olarak ise ıslah, sözlük anlamından uzaklaşmayarak yargılama usullerinde, davada tarafça düzeltme yapılması anlamına gelmektedir³⁰⁰. Islah ile tarafların yargılama esnasında gerçekleştirdikleri yanlışlık ve eksiklikler, hak arama hürriyetine aykırılık meydana gelmemesi adına giderilebilmektedir³⁰¹. Islah, uygulama alanı bulduğu yargılama usullerinde yargılamanın daha adaletli ilerlemesini sağlamaya ve yargılama sürecinde gereksiz emek ve vakit harcanmasının önüne geçmeye yönelik bir müessese olmakla birlikte, bu müessesenin kötüye kullanımlarının engellenmesi için belli bazı sınırlandırmalar getirilmiştir³⁰². Islah, farklı yargılama usullerinde farklı koşullarda ve belirli sınırlar dahilinde başvurulabilen bir müessese olsa da müessesenin hukuki mantığı

²⁹⁹ Mehmet Akif Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 23; **Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.: 04.04.2022)

³⁰⁰ **Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü**, <https://sozluk.adalet.gov.tr/> (E.T.:05.04.2022)

³⁰¹ Cenk Akil, Elif Irmak Büyük, “Yargı Kararları Işığında Bozmadan Sonra Islaha Gidilip Gidilemeyeceği Üzerine Düşünceler”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 3, s.3.

³⁰² Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah**, s. 26.

göz önünde bulundurulduğunda bu sınırlamalardan bazılarının ortak olduğu görülecektir. Bu ortak özellikleri; yenilik doğurucu nitelikte olup yalnızca bir kere kullanılabilen ve kullanılmakla tükenen bir hak olması, ıslahın izne yahut onama bağlı olmayıp tek taraflı irade beyanı ile kullanılması, ıslaha belirli bir zaman aralığında başvurulabilmesi, ıslah yapılması için gerekli giderlerin yatırılması şeklinde sıralayabiliriz³⁰³. Saydığımız tüm bu özelliklerden bahisle ıslahın tanımını;

“Taraflara, herhangi bir izin ve onama bağlı olmaksızın, belirli usul ve süreler dahilinde, olası hak kayıplarının önüne geçmek adına verilen, gerçekleştirdikleri usul işlemlerini düzeltme ve değiştirme yetkisidir.” şeklinde yapabiliriz.

Medeni yargılama usulünde oldukça uzun zamandan beri genişçe yer bulan ıslah müessesesi, idari yargılama usulünde kanuni bir düzenlemeye ancak 11.04.2013 tarihinde 6459 sayılı Kanun³⁰⁴ ile İYUK’un 16. maddesinin dördüncü fıkrasına eklenen düzenleme ile kavuşmuş ve tam yargı davalarında dava değerinin artırılması imkânı ile sınırlı tutulan bu düzenleme ile idari yargılamadaki ıslah boşluğunun giderilmesi sağlanmıştır³⁰⁵. Bu noktada idari yargılama usulü bakımından yeni sayılabilecek bu kuralı ve uygulamasını değerlendirmek amacıyla öncelikle hukuk yargılamasında ıslaha ilişkin kısa bir incelemeye yer vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

³⁰³ Yılmaz, **Islah**, s.48.; Ansay, **Islah**, s.123.; Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.209.; Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.306.; Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.525.

³⁰⁴Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih : 30/4/2013, Sayı : 28633,

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430-1.htm>

³⁰⁵ Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.209.

B. Medeni Yargılama Hukukunda Islah

Medeni yargılama usulü bakımından geçerli olan iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, belirli aşamalardan sonra davacının iddiasını, davalının ise savunmasını değiştirmesi yahut genişletmesi konusunda engel teşkil etmektedir³⁰⁶. Bu yasak kapsamında; yazılı yargılama usulünde cevaba cevap ve ikinci cevap, basit yargılama usulünde ise dava ve cevap dilekçelerinin ardından tarafların iddia ve savunmalarını değiştirilmesi veya genişletilmesi kural olarak mümkün olmayacaktır³⁰⁷. Hukuk yargılaması bakımından bu kuralın istisnalarının bulunduğu, bunların karşı tarafın açık rızası, dava konusunun devri ve ıslah olduğuna yukarıda değinmiştik³⁰⁸. Islah, karşı tarafın rızasının olmadığı noktalarda iddia yahut savunmasını değiştirmek isteyen taraf bakımından oldukça önemli bir müessesedir³⁰⁹. Islah ile amaçlanan, yargılama boyunca tarafların şekle yahut süreye aykırılık nedeniyle uğrayacakları maddi hak kayıplarının önüne geçmektir³¹⁰.

Islah müessesesi, hukuk yargılamasında idari yargılamaya göre daha köklü bir düzenleme olup görece uzun zamandır uygulanmaktadır³¹¹. Bu müessese, HMK'nın 176 ve devamı maddelerinde düzenlenmiş, bu maddelerde müessesenin kapsamı ve sınırları belirlenmiştir. Islah, kanun koyucu tarafından taraflara, gerçekleştirdikleri usul işlemleri konusunda kısmen veya tamamen değişiklik yapmaları yönünde tanınmış bir hukuki

³⁰⁶ Yılmaz, **Islah**, s.39.

³⁰⁷ Orhan Eroğlu, **Medeni Usul Hukukunda Ön İnceleme**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s.219.

³⁰⁸ Bu hususta bkz.: İkinci Bölüm, B/5 “Yasağın İstisnaları” başlığı.

³⁰⁹ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.348.

³¹⁰ Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah**, s. 54.

³¹¹ Yılmaz, **Islah**, s.115: “Medeni yargılama bakımından ıslah müessesesi, 1927 tarihli Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu’ndan günümüze kadar uygulanagelmekte iken idari yargılama bakımından bu müessese ancak 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 16. Maddesinin 4. fıkrasında 11/4/2013 tarihinde yapılan düzenleme ile kanuni bir karakter kazanmıştır.”

imkandır³¹². Taraflar ıslah yoluna, usul işlemlerini hatalı veya eksik gerçekleştirmeleri nedenlerine dayanarak başvurmakta³¹³. Söz konusu hata veya eksiklik nedeniyle tarafların ıslaha başvurma gereksinimi duyması tarafların deneyimsizliği, bilgisizliği veya dikkatsizliğinden kaynaklanabileceği gibi yargılama sürecinde ortaya çıkan yeni durumlardan da kaynaklanabilecektir³¹⁴.

Islah konusunda çizilecek çerçevede en önemli özellik, ıslahın yalnızca tarafların yaptığı usul işlemleri bakımından mümkün olacağıdır³¹⁵. HMK'nın 179. maddesinde tarafça ıslahın gerçekleştirilmesi halinde, belirlediği andan itibaren tüm usul işlemlerinin yapılmamış sayılması sonucu meydana gelmekle birlikte, ıslahın yalnızca taraf usul işlemlerine etki edebileceği, mahkemenin yaptığı yahut üçüncü kişi etkili usul işlemlerinin ıslahtan etkilenmeyeceği düzenlenmiştir³¹⁶. Yine bu maddeden hareketle maddi hukuk işlemlerinin ıslaha konu olmayacağı söylenebilecektir³¹⁷. Maddi hukuk işlemleri, nitelikleri gereği maddi hukuk alanında sonuç doğuran işlemler olduğundan bu işlemlerin ıslah ile ortadan kaldırılması ıslah müessesesinin hukuki mantığıyla çelişir nitelikte

³¹² Pekcanitez/Atalay/ Özkes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.307; Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.423; Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.525; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.424; Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.210; Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.209; Uğur Bulut, “Islah Yoluyla Talep Sonucunun Daraltıl(ama)ması”, **İzmir Barosu Dergisi**, May. 2018, s. 15.; Yılmaz, **Islah**, s.49; Sabri Şakir Ansay, “Islah”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1., s.123.

³¹³ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.525.

³¹⁴ Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.433; Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.525; Yılmaz, **Islah**, s.43.

³¹⁵ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.525.

³¹⁶ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.211.

³¹⁷ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.211.

olacaktır³¹⁸. Islah ile tarafların, şekle ve süreye aykırılık nedeniyle maruz kalabilecekleri hak kayıplarının önüne geçilmesi amaçlanmakta olup ıslahın konusunu yalnızca yargılama hukukunda sonuç doğuran işlemler oluşturduğundan maddi hukuk işlemleri noktasında bu gibi bir hak kaybının söz konusu olmayacağı göz önünde bulundurulduğunda bu işlemlerin kapsama dahil edilmemesi isabetlidir.

1. Islahın Uygulanabilirliği Bakımından Medeni Yargılama Usulünde Kısmi Dava ve Belirsiz Alacak Davası Ayrımı

Islah müessesesinin medeni yargılama usulünde talep sonucuna göre açılacak dava çeşitlerinden kısmi dava ve belirsiz alacak davaları bakımından uygulamasına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Bu davalar, dava dilekçesinde bulunması zaruri unsurlardan olan talep sonucunun niteliğine göre isimlendirilmiştir³¹⁹. Kısmi davada davacı bölünebilir nitelikte olan ve aynı hukuki ilişkiden doğan alacağın bir kısmını talep etmektedir³²⁰. Davanın bu niteliği dava dilekçesinde kullanılan ifadelerden anlaşılmakta, davacının alacağın dilekçede belirttiği miktar dışında kalan kısmından vazgeçmediği ve kalan kısmı talep etme hakkını saklı tuttuğu görülmektedir³²¹. Kısmi dava ile her ne kadar tamamı belirli olan bir alacağın bir kısmının dava edilmesine kanun koyucu tarafından cevaz verilmiş olsa da davaya konu edilmeyen kısmın talep edilmesi, medeni yargılama usulünde geçerli kalıplar ölçüsünde söz konusu olabilecektir. Tamamı belirli olan bölünebilir alacağının belirli bir kısmını dava konusu eden davacı, kalan kısmı ancak yeni

³¹⁸ Yılmaz, **Islah**, s.127: “Maddi hukuk işlemlerinin hukuksal koşulları ve sonuçları, usul işlemlerindeki gibi, yargılama hukuku tarafından değil maddi hukuk tarafından düzenlenmişlerdir. Maddi hukuk işlemleri, yargılama sırasında yapılsa bile, yine maddi hukuk işlemi özelliğini yitirmezler; yani bunlara taraf usul işlemi gözüyle bakılamaz.”

³¹⁹ Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.146.

³²⁰ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.428; Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.139.

³²¹ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.218.

bir dava açarak yahut daha önce ıslah hakkını kullanmamış olması koşulu ile ıslah hakkını kullanarak talep edebilecektir³²².

Alacak miktarının dava açıldığı sırada tam olarak belirlenemediği durumlarda ise, davacı birtakım olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalma riski altındadır. Gerek fahiş yargılama giderleri gerekse alacağın zamanaşımına uğraması riski karşısında davacıya, belirsiz alacak davası açma imkânı verilerek bu riskleri bertaraf etme imkânı sağlanmıştır³²³. Ancak her ne kadar talep sonucunun net bir şekilde belirlenmesi davacıdan beklenemese de dava dilekçesinde talep sonucunun bulunma zorunluluğu dolayısıyla dava açılırken davacının geçici bir talep sonucu belirtmesi gerekecektir³²⁴. Davanın ilerleyen aşamalarında alacak miktarının belirli hale gelmesinin ardından davacı, temsili nitelikteki bu geçici talep sonucunu artırarak kesin talep sonucuna çevirebilecektir³²⁵. Alacağın belirli hale gelmesinin ardından, HMK'nın 107. madde metninden açıkça anlaşılacağı üzere, davacı talep sonucunu iddianın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına takılmadan yahut bu yasağın istisnaları olan taraf rızası veya ıslah yollarına başvurmadan, kanunun bu dava türü bakımından tanıdığı izin sayesinde kesin olarak belirleyebilecektir³²⁶. Mahkeme tarafından talep sonucunun belirlenmesi için davacıya verilen sürenin sonlanmasıyla ardından tarafın ıslah ve karşı tarafın rızası yollarından birini kullanarak talep sonucunu artırması noktasında bir engel yoktur³²⁷.

³²² Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.301.

³²³ Pekcanitez/Atalay/ Özkes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.219.

³²⁴ Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.302 vd.

³²⁵ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.281; Pekcanitez/Atalay/ Özkes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.221.

³²⁶ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.138; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.289.

³²⁷ Muhammed Özkes, Uğur Bulut, "Kısmi ve Belirsiz Alacak Taleplerinde Islah Sorunu, Bir HGK Kararı Işığında İnceleme", **Medeni Usul ve İcra İflas Dergisi**, C.13, S.38, s.710.

Görüldüğü üzere kanun koyucu, belirsiz alacak davasında söz konusu alacakların an ve koşullara göre belirlenememe durumu dolayısıyla davacının mağduriyetinin önüne geçmek için iddianın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına tabi olmadan ve bu yasağın istisnalarına ihtiyaç duymadan talebe konu alacağı artırma hakkı tanımıştır³²⁸.

2. Islaha Başvurma Koşulları

Islah müessesesinin taraflara yargılama süresince sunduğu imkanlar değerlendirildiğinde, bu imkanların taraflarca kötüye kullanılmasının ve böylece davanın gereksiz yere uzamasının önüne geçilmesi adına ıslaha başvurma birden fazla sınırlamaya tabi tutulmuştur³²⁹. Bunlardan ilki, ıslahın önkoşulu olan talep koşuludur. Buna göre ıslah müessesesi ancak taleple işlerlik kazanabilecek, hâkim tarafından kendiliğinden talepten fazlasına hükmedilemeyeceği gibi ıslaha başvurulması konusunda tarafa hatırlatma da yapılamayacaktır³³⁰. Davasını kısmen yahut tamamen ıslah etmek isteyen taraf, bu talebini tek taraflı ve açık bir irade beyanıyla mahkemeye iletecektir³³¹. Kullanılabilmesi için karşı tarafın yahut mahkemenin onayına ihtiyaç duyulmayan ıslah müessesesine başvurmak isteyen taraf, talebini mahkemeye yazılı veya sözlü bir şekilde iletebilecektir³³². Duruşma sırasında sözlü yapılan ıslah, karşı tarafın duruşmaya katıldığı hallerde tutanağa geçirilip ıslahı yapan tarafça tutanağın imzalanması yoluyla gerçekleşecektir³³³. Karşı tarafın duruşmada bulunmadığı hallerde ise tarafın ıslah beyanını içerir duruşma tutanağının bir

³²⁸Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.281.

³²⁹Yılmaz, **Islah**, s.441.

³³⁰ Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah**, s.391.

³³¹ Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.424.

³³² Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.428; Arslan/Yılmaz/Ayvaz/Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, s.529.

³³³ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.311 vd.

örneğin karşı tarafa tebliği gerekmektedir³³⁴. İslah dilekçesinin karşı tarafa tebliğ edilmesi, ıslahın geçerliliği bakımından olmasa da ıslahtan karşı tarafın haberdar edilmesi bakımından zaruridir³³⁵.

İslah ile ilgili bir diğer koşul HMK'nın 177. maddesinde yer almış, maddede ıslahın tahkikatın sonuna kadar yapılabileceği belirtilerek ıslah yoluna başvurulması süre yönünden açıkça kısıtlanmıştır³³⁶. İslah yoluna başvuru ilgili maddede belirli bir usul kesiti ile sınırlanmış ve maddeyle bu kesitin yalnızca sonu belirlenmişse de ıslaha başvurmak için başlangıç anının taraflar bakımından iddia veya savunmanın değiştirilmesi yahut genişletilmesi yasağının başlama anı olduğu söylenebilecektir³³⁷.

Ayrıca yine HMK'nın 176. maddesinde dava süresince taraflarca ıslah hakkının yalnızca bir kez kullanılabileceği belirtilerek ıslah hakkının kullanılmakla tükenen bir hak olduğunu gösterilmiştir³³⁸. Davanın gereksiz yere uzamasını önleme amacı güden bu düzenlemeden hareketle taraflar, aynı davada yalnızca bir kere ıslah hakkını kullanabilecek, ıslahı hatalı olarak gerçekleştirdiğini öne sürerek ikinci kere bu yola başvuramayacaktır³³⁹.

³³⁴ Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda İslah**, s.404.

³³⁵ Yarg. 3. H.D., 2012/20166 E., 2012/24284 K., 26.11.2012 T.: “Somut olayda, davacının dosyaya sunulan bilirkişi raporuna göre talep sonucunu artırarak davayı ıslah ettiği, 04.06.2012 tarihli ıslah dilekçesini dosyaya sunduğu, ıslah harcını 04.06.2012 tarihinde ödediği, 05.06.2012 tarihli duruşmada davalının yokluğunda olmak üzere ıslah edilen değerde dahil olmak üzere davanın kabulüne karar verildiği anlaşılmaktadır. Mahkemece, davacının sunduğu ıslah dilekçesi davalıya tebliğ edilmeden karar verilmesi yasaya, hukuki dinlenilme hakkına ve Yargıtay Yerleşik İçtihatlarına aykırı olduğundan kararın bozulması gerekmiştir.” (Sinerji Mevzuat Programı, E.T.: 22.04.2022)

³³⁶ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.310.

³³⁷ Yılmaz, **İslah**, s.459 vd.

³³⁸ Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.424; Yılmaz, **İslah**, s.449.

³³⁹ Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda İslah**, s.358.

Islah bakımından aranan bir diğer koşul ise teminatın yatırılmış olmasıdır. HMK m.178/2'ye göre ıslah yoluna başvuran taraf, ıslah nedeniyle hükümsüz kalan işlemler için; yapılan yargılama giderleri ile karşı tarafın maruz kaldığı ve kalabileceği zararları içerecek şekilde mahkemece takdir edilecek teminatı bir haftalık süre içerisinde mahkeme veznesine yatırmalıdır³⁴⁰. Belirtilen süre içerisinde mahkemece saptanan teminat miktarının yatırılmaması, ıslahın yapılmamış sayılması sonucunu doğuracaktır³⁴¹.

3. Islah Türleri

Hukuk yargılamasında ıslah HMK'nın 176. maddesine göre, *tam* veya *kısmi* ıslah olarak iki şekilde yapılabilir. En temel haliyle davanın tamamen ıslahı, dava dilekçesinin verildiği andan itibaren yapılan tüm usul işlemlerinin yapılmamış olması ile sonuçlanır³⁴². Bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda davanın tamamen ıslahının yalnızca davacı tarafça yapılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır³⁴³. HMK'nın 180. maddesinin ilk fıkrasına göre, tamamen ıslahı gerçekleştiren taraf, gerçekleştirdiği tarihten itibaren bir hafta içerisinde dava dilekçesini vermekle yükümlü olacak, tarafın bu koşulu yerine getirmemesi halinde ıslah hakkı kullanılmış sayılarak mevcut davaya devam edilecektir³⁴⁴.

³⁴⁰ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.312; Filiz Berberoğlu Yenipınar, **Uygulamada Islah Müddeabihin Artırılması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 25; Yılmaz, **Islah**, s.487.

³⁴¹ Yılmaz, **Islah**, s.487.

³⁴² Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.424; Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.210; Budak/Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, s.210; Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.312.

³⁴³ Yarg. 1. H.D., 2002/419 E., 2002/1169 K, 31.01.2002 T.: "...davayı tamamen ıslah edebilecek olan davacıdır." (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 07.05.2022)

³⁴⁴ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.212.

Kısmen ıslaha ise, dava dilekçesinin verilmesinin ardından gerçekleştirilen bir veya birden çok usul işlemi konu edilebilecek ve hem davalı hem davacı tarafça davanın kısmen ıslahı yoluna başvurulabilecektir³⁴⁵. Kısmen ıslaha başvuran taraf, ıslahını gerçekleştireceği işlemi ıslah istemiyle birlikte bildirebileceği gibi mahkeme tarafından kendisine ıslah tarihinden itibaren verilecek bir haftalık süre içerisinde de belirtebilecektir³⁴⁶. Islaha başvuran tarafın yalnızca ıslah isteminde bulunup ıslah edeceği işlemi belirtmemesi ıslah yoluna hiç başvurmamış sayılması sonucunu doğuracaktır³⁴⁷.

Davanın tamamen ıslahı ile kısmen ıslahı farklı birtakım sonuçları beraberinde getirmektedir. Davanın tamamen ıslahı söz konusu olduğunda, ıslahın yapıldığı tarihin kadar yapılan tüm usul işlemleri hukuk aleminden silinerek tamamıyla yeni davanın açılmasına benzer bir durum ortaya çıkmaktadır³⁴⁸. Ancak dikkat edilmelidir ki yeni bir dava açılmasından farklı olarak davanın açıldığı tarih, ilk davanın açıldığı tarih sayılacaktır³⁴⁹. Kısmi ıslah söz konusu olduğunda ise ıslahın etki alanı sınırlı olacak, yalnızca ıslaha konu usul işlemi bakımından etki doğuracaktır³⁵⁰.

C. İdari Yargılamada Islah

1. Genel Olarak

Türk idari yargılama usulünde genç bir düzenleme olan ıslah düzenlemesi, birden fazla hukuk ilkesi ile ilişkilidir. Bu düzenlemenin temelinde yatan idarenin sorumluluğu

³⁴⁵ Erhan Günay, **Usul Hukukunda Islah**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s.40.

³⁴⁶ Atalı/Ermenek, **Medeni Usul Hukuku**, s.213; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.433.

³⁴⁷ Kuru, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.426.

³⁴⁸ Pekcanitez/Atalay/ Özekes, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, s.312; Yılmaz, **Islah**, s.553.

³⁴⁹ Tutumlu, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah**, s.342; Berberoğlu Yenipınar, **Uygulamada Islah Müddeabihin Artırılması**, s.22.

³⁵⁰ Yılmaz, **Islah**, s.553.

düşüncesi, kaynağını Anayasa'nın 125. maddesinden almaktadır³⁵¹. Anayasa'nın "Yargı Yolu" başlıklı 125. maddesi, idarenin her türlü işlem ve eylemine karşı yargı yolunun açık olacağını düzenlemiştir. İdarelerin işlem ve eylemlerinden sorumlu olması, Anayasamızda Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerinden biri olan hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır³⁵². İdarenin sorumluluğuna idari faaliyeti gerçekleştiren idarenin tespiti ile bu idareye karşı açılacak tam yargı davası yoluyla başvurulacaktır³⁵³. Daha önce belirttiğimiz üzere, idari yargılama usulünde açılacak davalar bakımından davacı tarafın etkisi sınırlı niteliktedir³⁵⁴. Kanun koyucunun tarafların iddia ve savunmalarını sunmasını belirli sürelerle sabit kılması, tarafların da bu süre içerisinde iddia ve savunmalarını tam bir şekilde mahkemeye sunması, mahkemelerin dava konusu uyuşmazlığı hızlı ve isabetli bir şekilde çözmesi noktasında önemlidir³⁵⁵.

İYUK'un 3. maddesinde tam yargı davalarında dilekçelerde bulunması gereken zorunlu unsurlardan biri "uyuşmazlık konusu miktar" olarak sayılmıştır. Tam yargı davalarında ilgililer, zararlarının tazmini için açtıkları davada meydana gelen zararlarına karşılık olarak talep ettikleri miktarı, dava dilekçesinde belirtmekle yükümlü olduğundan dilekçede söz konusu miktarın belirtilmemesi, bu dilekçelerin mahkeme tarafından reddedilmesi sonucunu doğuracaktır³⁵⁶.

³⁵¹ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.64.

³⁵² Nuri Alan, "Demokratik Hukuk Devleti ve Anayasa", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 58, S. 01, Oca. 2003, s.1.

³⁵³ Gözler/Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.796.

³⁵⁴ Türkoğlu Üstün, s.283: "*İdari yargılama usulünde davacının davanın açılmasında, dava konusu ve talep sonucunun belirlenmesinde ve davanın devam ettirilmesinde tasarruf yetkisi vardır. Ancak davacının davayı genişletme ve ıslah yetkisi sınırlıdır.*"

³⁵⁵ Yenice, Esin, **İdari Yargılama Usulü**, s.525

³⁵⁶ Elvin Evrim Özcan, "İdari Yargılama Hukukunda Islah", **TBB Dergisi**, S.92, s. 224.; "*Bu konuda istisnai nitelikteki uygulama, kaynağını Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu'nun 29.12.1983 tarih ve 1983/1 E.,*

Davaya konu zararın kimi zaman tam olarak tespitinin davanın başında yapılması mümkün olmamakta, ilgililerin zararları talep edilen tazminat miktarının gerçek zarardan az olması yahut daha sonra zararın artması kaynaklı tam olarak karşılanmayabilmektedir³⁵⁷. İYUK'ta her ne kadar taleple bağlılık kuralına ilişkin bir düzenleme yer almasa da mevcut ıslah düzenlemesinden önce yerleşik Danıştay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi³⁵⁸ içtihatları uyarınca idari yargılamada bu kural uygulanmakta ve dava dilekçesindeki talep miktarı artırılmamaktaydı³⁵⁹. İşte, tam yargı davalarında zarar miktarının tam olarak belirlenmesinin mümkün olmaması yahut davacıdan beklenememesi ihtimalleri gözetilmeksizin dilekçede zarar miktarının net olarak belirtilmesi zorunluluğu, idari yargı mercilerinin tarafların talepleri ile sınırlı olarak karar verebilmesi ve İYUK 16/4'te yer alan iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı birlikte değerlendirildiğinde, ıslah düzenlemesinin mevcut olmadığı dönemde dilekçede belirttiği talep miktarını artırma imkanı olmayan davacının çözüm olarak yüksek bir miktar belirleyerek davayı açma yoluna gittiği görülmektedir³⁶⁰. Bu durum davacının yüksek yargılama gideri ödemek zorunda kalma tehlikesi ile karşılaşmasına neden olmaktaydı.

1983/10 K. sayılı kararından almaktadır. Bu karar kapsamında, kamu görevlilerine ait mevzuattan doğan uyuşmazlıklarda, zarar miktarının tespitinin mümkün olmadığı hallerde, uyuşmazlık konusu miktar dava dilekçesinde gösterilmeden dava açılabilir ve bu şekilde düzenlenen dava dilekçesi ile açılan davada, dilekçenin mahkeme tarafından reddedilmesi sonucu ortaya çıkmayacaktır.”

³⁵⁷ Serkan Çınarlı, Baykal Ağar, “İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 12. S.129, s.27.

³⁵⁸ 16 Nisan 2017 tarihli referandum ile onaylanan 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Anayasanın Askeri Yüksek İdare Mahkemesini düzenleyen 157'inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Sonrasında ise 25.08.2017 tarih ve 30165 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 694 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin 203. Maddesiyle 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve böylece Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin varlığı sona ermiştir. Bu yargı düzeninin görevine giren davalar artık genel idari yargı yerlerinde görülecektir. Bu KHK 1.2.2018 tarih ve 7078 sayılı Kanun ile kanunlaşmıştır (RG, 8.3.2018-30354, Mükerrer sayı.)

³⁵⁹ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s. 383.

³⁶⁰ Mehmet Çabuk, Abbas Kılıç, “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, **Prof. Dr. Metin Günday Armağanı**, Atılım Üniversitesi Yayınları, C. 1, s.254.

İdari yargılama usulünde bahsi geçen eksiklik, idarenin faaliyetleri sonucunda zarar görenler açısından mağduriyet oluşturmakta, süresinde talep miktarını belirterek yeniden dava açılmasının mümkün olmadığı durumlarda hak kayıplarının ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı³⁶¹.

İYUK'ta ıslaha ilişkin düzenlemenin yapılmasından önce Danıştay, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının idari yargıda da uygulanması gerektiği kanaatinde iken ıslah müessesesinin uygulanmasını uygun bulmamıştır³⁶². Davacının dava değerini fazla göstermemesi fakat yargılama sürecinde zarar miktarının talep edilen tutardan fazla olduğunun anlaşılması üzerine davacının talep miktarını artırma imkânının olmaması; gerçek zararın tazmini ilkesine, idari yargılama ile ulaşılması amaçlanan nihai amaca ve idari yargılama ile idarelerin hukukiliğinin denetlenmesine aykırılık oluşturmaktaydı³⁶³. Davacının dilekçesinde belirlediği miktarı artırma imkânı olmadığı gibi, fazlaya ilişkin hakları saklı tutarak kalan kısımları açacağı ek bir dava ile talep etmesi de idari yargılama sisteminde dava açma sürelerinin kesin nitelikte olması nedeniyle mümkün olmamakta ve yargı kararlarıyla da bu duruma cevaz verilmediği açıkça görülmekteydi³⁶⁴. Bu noktada yargılama boyunca taraflarca şekil yahut süre kurallarına uyulmaması sonucunda ortaya çıkacak birtakım hak kayıplarının önüne geçmek, ancak idari yargılama sistemine ıslah düzenlemesinin eklenmesi ile mümkün olacaktı.

³⁶¹ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.383.

³⁶² Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s.20.

³⁶³ Özcan, **İdari Yargılama Hukukunda Islah**, s.228; Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.387.

³⁶⁴ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.422.; Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.385 vd.; Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.208; *Aynı yönde bkz.* Dan. 11.D., 2001/4405 E., 2004/943 K., 27.02.2004 T.; Dan. 10.D., 1991/2716 E., 1992/2716 K., 15.05.1992 T.; Dan. 11. D., 2007/2473 E., 2007/3869 K., 13.04.2007 T.; Dan. 6. D., 2008/6443 E., 2010/5394 K., 25.05.2010 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 01.06.2022)

İYUK'un 31. maddesinde, belirtilen hususlarda bu kanunda hüküm bulunmaması halinde HMK'daki ilgili maddelerin uygulanması öngörülmüş ancak bu maddede düzenlenen konular arasında "ıslah" müessesesi yer almamıştır³⁶⁵. İYUK'ta yapılan değişiklik öncesinde, ilgili maddede ıslahın yer almaması ve Danıştay'ın bu yöndeki kararları sebebiyle 18/6/1927 tarih ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu³⁶⁶ ve sonrasında bu Kanunun yerini alan HMK'daki ıslah hükümleri, idari yargılama bakımından uygulanamamaktaydı. Islaha ilişkin bir düzenleme olmaması nedeniyle oluşan hak kayıplarının önüne geçebilmek için yapılan kanun değişikliği ile idari yargı sistemimizde ıslah müessesesine yer verilmiştir. Böylece hak arama hürriyetine aykırı ve adil bir yargılamanın gerçekleşmesine engel nitelikte olan bu uygulama ile ortaya çıkan olumsuz durumların önüne, kanunda yapılan ıslah düzenlemesi ile geçilmiştir³⁶⁷. Ancak İYUK'a eklendiği haliyle ıslah müessesesi, bu imkândan faydalanacaklara tam bir serbesti tanınamakta, HMK'da olduğu gibi birtakım sınırlamalara tabi tutulmaktadır³⁶⁸. Bu noktada ıslah, davanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağını kısmen dahi olsa devre dışı bırakmaya imkân sağlayan bir hukuki yol olarak karşımıza çıkacaktır.

2. Islah Düzenlemesinden Önceki Durum:

Önceki bölümlerde değindiğimiz üzere idari yargılama sistemimizde iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı, medeni yargılama usulünde uygulandığı şekilde uygulanmamaktadır. Taraflar kimi zaman davanın henüz başında iddia ve savunmalarını net ve doğru bir şekilde ileri süremeyebilmekte, bu durum tarafların deneyimsizlik ve

³⁶⁵ Aytaç Özelçi, Cemil Simil, "İdari Yargının İşlevi Yönünden Islah Kurumu", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, s.1718.

³⁶⁶ 1086 sayılı HUMK'da ıslaha ilişkin düzenlemeler 83 ve devamı maddelerde yer almıştır. Islahın tanımını içeren 83. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: *"İki taraftan her biri usule mütaallik olarak yaptığı muameleyi tamamen veya kısmen ıslah edebilir. Aynı davada her taraf ancak bir kere ıslah hakkını kullanabilir."*

³⁶⁷ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.415.

³⁶⁸ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.423 vd.

hatalarından yahut ilgili hususun niteliği gereği henüz net bir şekilde belirlenememiş olmasından kaynaklanabilmektedir³⁶⁹. AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Son derece teknik bir konu olan ve mahkemece dahi bilirkişi marifetiyle tespit edilen zarar miktarının davacı tarafından belirlenmesi, özellikle destekten yoksun kalma, hayat boyu süren veya olayın uzantısı zararların giderilmesine yönelik tazminat taleplerinde ‘gerçek zararın tespiti’ açısından sağlıklı bir belirleme olmamaktadır. Bu bakımdan tam yargı davalarında davanın başlangıcında davacının teknik tazminat hesaplama bilgisine sahip olmaması, uğramış olduğu zarar sebebiyle konu üzerine dikkatinin yoğunlaşmaması, hukuk bilgisinin eksikliği gibi sebeplerle tazminat miktarını tam olarak tespit edememesi halinde ‘istekle bağlılık ilkesi’nin katı bir şekilde uygulanması, hem idari yargılama usulünün temel özelliklerinden olan re’sen araştırma ilkesi ile hem de tam yargı davalarının hukuk devleti ilkesi bakımından idari faaliyetlerin hukuka uygunluğunun denetiminde, idarenin hukuk kuralları içinde kalmasını sağlayan, vazgeçilmez, etkin bir denetim aracı ve önemli bir müeyyide olması özelliğine aykırıdır.”³⁷⁰

Görüldüğü üzere, belirli nedenlerden dolayı talep miktarının net olarak belirlenemediği hallerde taleple bağlılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalınması, tam yargı davalarının idarelerin hukuka uygunluğunun denetim aracı olması özelliği ile çelişmektedir. İdari yargılama usulünde talep sonucunun artırılmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamasının yanı sıra davacıların dava dilekçelerinde fazlaya ilişkin haklarını saklı tutmak suretiyle talep sonucuna yer vermeleri ve ardından kısmi dava açarak yeni bir talepte bulunmaları, davanın değiştirilmesi yasağı kapsamına girdiğinden

³⁶⁹ Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.260.

³⁷⁰ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.629 vd.

reddedilmiş ve Danıştay tarafından da yerel mahkemece bu yönde verilen kararlar onanmıştır³⁷¹. İdari faaliyetlerden doğan zararların giderilmesi için açılan tam yargı davalarında, ıslah düzenlemesinin olmaması nedeniyle dava değerinin artırılabilmesi ve böylece gerçek zararın tazmin edilememesi ile ortaya çıkan hak kayıplarının önlenmesi noktasında kanuni düzenleme yoluna gidilmemekle birlikte bu noktada içtihadi bir düzenleme de yapılmamıştır³⁷².

İdari yargıda talep sonucunun artırılması noktasında bir hukuki yol mevcut olmadığı gibi İYUK'ta düzenlenmeyen hususlarda HMK hükümlerinin uygulanacağını öngören İYUK'un 31. madde hükmünde sayılan hususlar arasında ıslah düzenlemesi yer almamakta ve bu durum birçok hak kaybının oluşmasına sebep olmaktadır³⁷³. İYUK'ta ıslah yoluna başvurulmasının önünü açan günümüz düzenlemesinden önce Danıştay'ın da ıslahın İYUK'ta uygulanamayacağı yönünde yerleşik kararları bulunmaktaydı³⁷⁴. Danıştay bu yöndeki kararlarını, İYUK'ta davanın değiştirilmesi yasağına ilişkin 16. maddenin 4. fıkrasına ve HMK'ya atıf yapılan hususların yer aldığı, ıslaha yer vermeyen 31. madde hükmüne dayandırmışsa da daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi kanun hükümlerinin bu şekilde katı yorumlanması, yargılama ile amaçlanan nihai sonuca ulaşılması noktasında engel teşkil etmekteydi³⁷⁵. Bu noktada söz konusu kararlar; dava malzemelerinin taraflarca getirilmesi esasının benimsendiği ve özel hukuk kişileri

³⁷¹ Yasin Sezer, Uğur Bulut, "İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.0, S.116, s.220.; Özcan, **İdari Yargılama Hukukunda Islah**, s.231; İbrahim Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.423; Dan. 6.D.; 2008/6443 E., 2010/5394 K., 25.05.2010 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 06.06.2022)

³⁷² Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.263.

³⁷³ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.420.

³⁷⁴ Ancak her ne kadar Danıştay'ın idari yargılamada ıslah imkanının söz konusu olmadığı yönünde kararları mevcutsa da (kapatılan) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin bu dönemde ıslahın uygulanabileceği yönünde birtakım kararları da mevcuttur. Bkz. AYİM 1.D., 1990/764 E., 1991/1549 K., 07.05.1991 T.; AYİM.1.D, 1993/1128 E., 1994/1185 K., 25.10.1994 T. (Sinerji Mevzuat Programı, E.T.: 06.06.2022)

³⁷⁵ Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.25.

arasındaki uyuşmazlıkların konu edildiği medeni yargılama usulünde dahi iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına istisna olarak ıslaha yer verilirken, dava malzemesinin temini konusunda re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu, tazminat miktarının mahkemeyi bağlayacağı yönünde kanuni bir düzenlemenin bulunmadığı ve eşit olmayan kişiler arasındaki uyuşmazlıkların kamu yararına uygun bir şekilde çözümlenmesinin amaçlandığı idari yargılama usulünde bu istisnaya yer verilmemesi noktasında eleştirilmiş, bu kapsamda zarar miktarındaki artışların idari yargı mercileri tarafından gözetilmesi gerektiği savunulmuştur³⁷⁶.

İdari yargılama usulünde ihtiyaç duyulan bu müessesenin mevcut olmaması nedeniyle hak kayıplarının meydana gelmesi üzerine İYUK'un ıslaha yer vermeyen 31. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı gündeme gelmişse de Anayasa Mahkemesi bu noktada bir ihlalin ve Anayasaya aykırılığın mevcut olmadığı yönünde karar vermiştir³⁷⁷. Anayasa Mahkemesi bahsi geçen kararına dayanak olarak idari yargılama usulünün niteliği gereği eşitler arası uyuşmazlıkların konu edildiği medeni yargılama usulünden farklı olması ve bu noktada medeni yargılama usulünde mevcut her kurumun idari yargılama usulünde yer alamayacağı gerekçelerini ileri sürmüştür³⁷⁸. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı, idari yargılama usulünde ıslahın uygulanamayacağına ilişkin kararların devamının gelmesi noktasında etkili olmuştur³⁷⁹.

³⁷⁶ Çınarlı, Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.25; Yılmaz, **Islah**, s.618.; Yılmaz, **İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı**, s. 30 vd.; Özcan, **İdari Yargılama Hukukunda Islah**, s. 228.

³⁷⁷ AYM., 2004/103 E., 2008/121 K., 12.06.2008 T.: “İdari Yargılamanın kendiliğinden inceleme özelliğine karşın, hukuk yargılamasındaki tarafların talebine dayanan inceleme yetkisi bağlamında usule ilişkin taraf işlemlerinin tamamen veya kısmen düzeltilmesini amaçlayan ıslah kurumuna 2577 sayılı Yasa'da yer verilmemesi, yasa koyucunun usul yasalarını belirlemedeki takdir yetkisi içinde kalmaktadır.” (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 02.07.2022)

³⁷⁸ Hilal Yolal, “İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Y. 13, S. 52, s. 36.

³⁷⁹ Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.257.

Anayasa Mahkemesi'nin İYUK'un 31. maddesinin Anayasa'ya aykırı olmadığı yönündeki kararı, çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. ÇINARLI/AĞAR'a göre, Anayasa Mahkemesi'nin idari yargılama usulü bakımından ıslahın mevcut olmayacağı ve bunu İYUK m. 31'de ıslahın sayılmamasına dayandırdığı kararı başlangıçta hukuka uygun olarak görünse de İYUK m. 31'de yer alan düzenlemelerin tümünün idari yargılama usulü bakımından uygulanamayacağı göz önünde bulundurulduğunda ilgili maddenin katı bir şekilde uygulanması ve yalnızca bu maddeden yapılacak çıkarımla ıslahın idari yargılama usulü bakımından uygulanamayacağı yönünde verilen karar, hak kaybı ve mağduriyete yol açmaya müsaittir³⁸⁰. Ancak Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin bahsi geçen kararını destekler nitelikteki, 14.10.2020 tarih ve E. 2020/1094, K. 2020/1856 sayılı kararında, İYUK'un 31. maddesinde yer alan sayımın tahdidi nitelikte olduğunu ve maddede yer verilmemiş bir husus hakkında HMK hükümlerinin uygulanamayacağını belirtmiştir³⁸¹. Kanımızca Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın, bu dönemdeki İYUK'un 31. maddesinde yer alan hususlar arasında ıslahın yer almaması gerekçesi ile ıslahın idari yargılama usulü bakımından uygulama alanı bulmayacağı yönündeki görüşleri yüzeysellikten öteye gitmemektedir. Zira İYUK'un ilgili maddesindeki sayım sınırlayıcı olmaktan çok örnekleyici nitelikte olmakta; ilgili

³⁸⁰ Çınarlı, Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.26: “Örneğin İYUK'un 31'inci maddesi, üçüncü kişilerin davaya katılması bakımından HMK'ya atıf yapmış olmasına rağmen, idari yargıda asli müdahalenin uygulanma kabiliyeti yoktur. Gerçekten de asli müdahalede, üçüncü kişinin davanın her iki tarafına birden dava açması gerekir. Oysa idari yargıda, kural olarak özel hukuk kişilerine karşı dava açılması mümkün değildir. Her iki tarafı idare olan bir davaya asli müdahale talebinde ise, dava konusu idari işlemi ya da eylemi yapan idare davalı olarak kalacak, ilgisi olmayan idare ise hasım düzeltme yoluyla davadan çıkarılacaktır. Bu durumda dava normal bir davaya dönüşecektir.”

³⁸¹ Dan. İDDK., 2020/1094 E., 2020/1856 K., 14.10.2020 T.: “İdari yargılamada hakimin adli esaslardan ilham alabileceği genel olarak kabul edilebilir ise de, Danıştayın 05/02/1954 tarih ve E:1952/154 K:1954/33 sayılı içtihadı birleştirme kararında, HUMK'nın idari yargıda uygulanabilecek olan hükümlerinin 'hasren tayin ve tahdit edilmiş' bulunduğu görüşünden hareketle HUMK'nın yollama yapılmayan hükümlerinin idari yargıda uygulanamayacağına içtihat edilmiş ve bu anlayış 2577 sayılı Kanun döneminde de Danıştay içtihatları üzerindeki etkisini sürdürmüştür. Nitekim benzer bir yaklaşımla, Anayasa Mahkemesinin 12/06/2008 tarih ve E:2004/103, K:2008/121 sayılı kararında da, 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesinde sayılan hususların sınırlı olarak belirlendiği vurgulanmaktadır”. (Kazancı İçtihat Bankası, E.T.:01.01.2023)

maddede sayılmamasına rağmen HMK'daki hükümlere göre idari yargılama usulünde uygulanan hususlar olduğu gibi maddede yer almasına rağmen idari yargılama usulü bakımından uygulama kabiliyeti bulmayan hususlar da bulunmaktadır. Görüldüğü üzere salt İYUK'un 31. maddesinde ıslaha yer verilmemesine dayanarak müessesenin uygulanmayacağına kanaat verilmesi, hakkaniyete ve idari yargılamanın amaçlarına aykırı nitelikte olmaktadır³⁸².

3. AİHM'in Okçu-Türkiye Kararının İncelenmesi ve Karar Üzerine Meydana Gelen Gelişmeler:

İdari yargıda tam yargı davaları bakımından, zarar miktarının tam olarak belirlenemediği durumlarda hak kayıplarının önüne geçilecek bir mekanizma olan ıslah düzenlemesinin mevcut olmaması eleştirilmiş, iç hukuk sistemi içerisinde giderilmeyen bu ihlaller pek çok kez Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde başvuru konusu yapılmıştır³⁸³. AİHM bu başvurularda verdiği hak ihlali kararlarını, talebin yeniden değerlendirilmesini mümkün kılacak etkili başvuru yolu bulunmaması ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçelerine dayandırmıştır³⁸⁴. Konuya ilişkin başvurulardan biri olan Okçu-Türkiye³⁸⁵ davasında, davacı Hadin Okçu 07.07.1980 tarihinde Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı olarak bekçilik görevini ifa ettiği sırada, silahlı soygun

³⁸² Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.262.; Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.478 vd.

³⁸³ Yolal, **İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali**, s.37.; Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.263.; Özcan, **İdari Yargılama Hukukunda Islah**, s. 233; Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.480; Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.422 vd.; AİHM, Okçu-Türkiye, 21.07.2009, Başvuru No: 39515/03.; AİHM, Güneş-Türkiye, 25.05.2014, Başvuru No: 14674/11., Fatma Nur Erten, Adnan Erten-Türkiye, 25.11.2014, Başvuru No:14674/11. (<https://hudoc.echr.coe.int/> E.T.:16.07.2022)

³⁸⁴ Yolal, **İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali**, s.37.; AİHM, Okçu-Türkiye, 21.07.2009, Başvuru No: 39515/03.

³⁸⁵ AİHM 2. D., Okçu-Türkiye Davası, Başvuru No: 39515/03; Strazburg, 21.07.2009. (<https://hudoc.echr.coe.int/> E.T.:16.07.2022)

yapan kişiler tarafından yaralanmış, bu tarihten 10 yıl sonra olay nedeniyle sağ elinin felç olması nedeniyle erken emekli olmuş, olay nedeniyle uğradığı maddi ve manevi zararların tazmini için ilgili idareye dava açmış ancak açtığı bu davada hükmedilen tazminat miktarının uğradığı zararı karşılamaya yeter miktarda olmaması ve yargılama sürecinin uzun sürmesi nedenlerinden dolayı AİHM'e başvurmuştur. AİHM'in 21.07.2009 tarihli Okçu/Türkiye kararı ile AİHS'nin 6. maddesi ile 13. maddesinin ve Ek 1. No'lu Protokolün 1. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Kararda belirtildiği üzere, idari yargılama usulünde dava tarihi ile tazminata hükmedilen tarih arasında geçen sürede tazminatın değer kaybına uğraması nedeniyle oluşacak hak kayıplarını önleyici nitelikte bir düzenleme bulunmamaktaydı. AİHM'in verdiği bu karar, idari yargılama bakımından ıslah düzenlemesine ne ölçüde ihtiyaç duyulduğunu net bir biçimde ortaya koymuş, dava konusunun miktarının artırılması konusundaki düzenlemenin gerçekleştirilmesi hususunda tetikleyici nitelikte olmuştur³⁸⁶. Bu kapsamda gerek düzenlemenin mevcut olmaması nedeniyle ortaya çıkan mağduriyetlerin giderilmesi gerekse kanunların AİHM içtihatlarıyla uyumlu hale getirilmesi sebebiyle 6459 sayılı Kanun ile, 2577 sayılı İYUK'a ekleme yapılarak dava dilekçesinde belirtilen miktarın artırılması imkânı tanınmıştır³⁸⁷.

4. Islah Düzenlemesi

Yukarıda incelediğimiz üzere idari yargı sistemimizde ıslah düzenlemesinin olmaması, İYUK'un HMK hükümlerine atıf yapan 31. maddesinde ıslah ibaresinin geçmemesi, İYUK'ta fazlaya ilişkin hakların saklı tutulmasına veya dava konusunun artırılmasına ilişkin bir düzenlemenin yer almaması ve son olarak idari yargılama usulünde ıslahın yargı kararları ile tesisine yönelik girişimlerin sonuçsuz kalması birçok

³⁸⁶ Kara, *İdari Yargılama Usulünde Islah*, s.423.

³⁸⁷ Çınar, *Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah*, s.481; Özcan, *İdari Yargılama Hukukunda Islah*, s. 233; Kara, *İdari Yargılama Usulünde Islah*, s.423.

hak kaybının meydana gelmesine sebep olmuştur³⁸⁸. Yukarıda örnekleri incelendiği üzere dava dilekçesinde belirtilen miktarın artırılması imkânı veren düzenlemenin getirilmesinden önce, bu imkânın olmaması nedeniyle ortaya çıkan sorunlar ve hak kayıpları AYM ve AİHM’de birçok kez dava konusu yapılmıştır. İdari yargılama usulünde duyulan lüzum ve AİHM’nin verdiği ihlal kararları neticesinde, uzunca bir süredir yokluğu hissedilen ve bir düzenlemeye kavuşması beklenen ıslah müessesesi, 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 2577 sayılı İYUK’da yapılan değişiklikle getirilmiştir³⁸⁹. Adı geçen kanunda ilgili madde şu şekilde yer almaktadır:

“MADDE 4 – 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 16 ncı maddesinin dördüncü fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir.

“Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir.”

Düzenleme ile ilgili dikkat çeken noktalardan ilki, İYUK’a eklenen maddede açıkça ‘ıslah’ deyimine yer verilmemesidir. Talep miktarının artırılması ile sınırlı tutulan bu imkân, medeni yargılama usulünde yer alan ıslah müessesesi ile aynı özelliklere sahip olmayıp, medeni yargılamada ıslah ile taraflara sağlanan imkanlardan yalnızca bir tanesine haizdir³⁹⁰. Bu kapsamda İYUK’a getirilen bu düzenlemenin ıslahın tüm imkân ve özelliklerini bünyesinde barındırmaması sebebiyle ıslah olarak nitelendirilmemesi

³⁸⁸ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.422,427; Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.26.

³⁸⁹ Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.263.

³⁹⁰ Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.27.

gerektiği yönünde görüşler mevcutsa da³⁹¹ düzenlemenin idari yargılama usulümüze dahil olmasını sağlayan kanun maddesinin gerekçesi, bu imkânı ıslah olarak tanımlamıştır³⁹². Buna göre, “*AIHM, devletin sorumluluğuna ilişkin tazminat davalarında, davacıların yargılamanın yavaş işlemesinden doğan zararlarını ortadan kaldıracak yeterli bir çözüm bulunmadığı yönünde ülkemiz aleyhinde ihlal kararları vermektedir. Düzenlemeyle, idari yargıda açılan tam yargı davalarında talep edilen tazminatın daha yüksek olduğunun dava devam ederken anlaşılması durumunda, davacıya talep edilen miktarı arttırma hakkı verilmemesinin adil yargılama hakkının ihlali olarak kabul edilmesi sebebiyle, nihai karar verilinceye kadar ıslah suretiyle talep edilen tazminat miktarını arttırma hakkı tanınmaktadır.*” şeklindeki gerekçe, talep sonucunun artırılması imkanının ıslah olarak nitelendirildiğini göstermektedir.

Önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere ıslah kavramı, davanın tamamen ıslahı ve kısmi ıslah olmak üzere iki ayrı türde kategorize edilmektedir. Yeni bir dava dilekçesi verilerek davanın esaslı tüm unsurlarında değişiklik yapma imkânı sunan tam ıslahta, bu yeni dava dilekçesi ile yeni bir dava açılmış sayılmaktadır³⁹³. Ancak kısmi ıslahta ise yeni bir dava açılması değil, mevcut davada talep sonucunun değiştirilmesi veya genişletilmesi durumu görülmektedir³⁹⁴. Bu kapsamda İYUK’a getirilen talep miktarının artırılmasına ilişkin düzenleme, kısmi ıslah niteliğinde olacağından çalışmamızın başlığında ve geri kalanında bu ibareye yer vererek açıklamalarımızı bu kapsamda sunacağız.

³⁹¹ Sezer/Bulut, **İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali**, s.237.

³⁹² Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.106.

³⁹³ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.392.

³⁹⁴ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.435.

5. Islaha Başvurma Koşulları

Yukarıda belirttiğimiz üzere İYUK'un 16. maddesinin 4. fıkrasına eklenen cümle, idari yargılama usulünde ihtiyacı hissedilen ıslah müessesesini bu yargılama usulüne dahil etmiştir. Kanunda değişiklik getiren ilgili maddeye göre yalnızca talep sonucunun artırılması ıslah kapsamında mümkün olacaktır³⁹⁵. Kanun maddesinin cevaz verdiği nokta, ıslah müessesesine davanın hangi tarafınca başvurulabileceğini ortaya koymaktadır. İYUK'un 3. maddesine göre mahkemeye vereceği dava dilekçesi ile davayı açacak olan davacı taraf, *'tam yargı davalarında uyuşmazlık konusu miktar'*ı dilekçesinde belirtmekle yükümlüdür³⁹⁶. Bu noktada vereceği dava dilekçesi ile uyuşmazlık konusu miktarı belirleyen davacı taraf, bu miktarı ıslah yolu ile artırma imkanına da sahip olan taraf olacaktır³⁹⁷.

Tam yargı davalarında davacı, dava dilekçesinde belirttiği miktarı artırma imkanına bu düzenleme ile kavuşmuşsa da davacının ıslaha başvurusu belli koşullara bağlı tutulmuştur. İdari yargılama usulüne getirilen ıslah düzenlemesi, bu sınırlamalar itibariyle medeni yargılama usulündeki ıslah düzenlemesinden farklılaşmakta ve medeni yargılamanın aksine yalnızca davacı tarafça ve yalnızca talep miktarının artırılması şeklinde gerçekleştirilerek daha sınırlı bir alanda etkili olmaktadır³⁹⁸. Görüleceği üzere, idari yargılama usulünde mevcut ıslah düzenlemesi, yalnızca tam yargı davalarında ve bu davalarda davacı tarafça başvurulabilen bir imkân olması sebebiyle, bu bölümde sayacağımız ıslaha başvurma koşulları, bu minvalde değerlendirilecektir.

³⁹⁵ Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.484.

³⁹⁶ Çağlayan, **İdari Yargılama Hukuku**, s.263.

³⁹⁷ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.390 vd.

³⁹⁸ Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.27.

5.a. Islaha Başvurma İradesi

Tam yargı davalarında davacı taraf, ıslah imkanını kullanma noktasında başvurma koşullarını gözetmek kaydıyla serbesttir. Öncelikle medeni yargılama usulünde olduğu gibi ıslahın tek taraflı irade beyanı ile gerçekleştirilen bir işlem olduğu, karşı tarafın yahut mahkemenin rızasına bağlı olmadığı söylenebilecektir³⁹⁹. Tam yargı davalarında zarar miktarının davacı tarafından talep edilen tutardan fazla olduğunun tespit edilmesi halinde ancak davacı tarafın açık talebi ile dava konusunun değerinin artırılması mümkün olabilecek, mahkemenin bu durumu re'sen gözetmesi ve mahkeme tarafından doğrudan belirlenmiş bu tutar üzerinden karar verilmesi mümkün olmayacaktır⁴⁰⁰.

Islah müessesesine taraf iradesi ile başvurulduğu sabit olmakla birlikte yargılama sırasında mahkemece re'sen araştırma yetkisi kapsamında yapılan incelemeler sonucunda zarar miktarının davacının talep ettiği miktardan fazla olduğunun yapılan incelemeler sonucunda anlaşılması üzerine mahkemece bu hususun davacı tarafa bildirilmesi konusunda İYUK'ta bir düzenleme yer almamaktadır. Medeni yargılama usulünde belirttiğimiz hususa benzer durum için kanuni düzenleme yapılması yoluna gidilmiş, HMK'nın belirsiz alacak davalarını düzenleyen 107. maddesine 22.7.2020 tarih ve 7251 sayılı Kanunla, *“Karşı tarafın verdiği bilgi veya tahkikat sonucu alacağın miktarı veya değerinin tam ve kesin olarak belirlenebilmesi mümkün olduğunda, hâkim tarafından tahkikat sona ermeden verilecek iki haftalık kesin süre içinde davacı, iddianın genişletilmesi yasağına tabi olmaksızın talebini tam ve kesin olarak belirleyebilir”* şeklindeki fıkra eklenmiştir.

İdari yargılama usulünde bu husus, medeni yargılama usulünde olduğu gibi kanunda yer almamışsa da bu hususta Danıştay tarafından medeni yargılama usulünde

³⁹⁹ Özelçi/Simil, *İdari Yargının İşlevi Yönünden Islah Kurumu*, s.1724.

⁴⁰⁰ Aslan, *Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, s.241.

benimsenen esaslara benzer doğrultuda kararlar verilmiş, yargılama esnasında bu husus davacının durumunda değişiklik yapabilecek bir husus olarak değerlendirildiğinden mahkeme tarafından ıslah hakkını kullanabilmesi için davacıya gerekli bildirimin yapılması gerektiği belirtilmiştir⁴⁰¹. Öğretide KARA'ya göre de yeniden dava açılması ile mahkemelerin iş yükünün artmasının önüne geçilmesi ve davacının hakkının ıslah yoluna başvurmaması halinde ortadan kalkacağı durumlarda hakim tarafından, ıslah hakkının kullanılması konusunda davacı tarafa hatırlatma yapılabilirdir⁴⁰². Bahsi geçen karar ve görüşlerde belirtildiği üzere, temelinde taraf iradesine bağlı olarak başvurulabilen ıslah müessesesine, yargılama süresince davacının durumunda değişiklik yaratabilecek hususların ortaya çıkması halinde mahkemenin bu durumu davacı tarafa bildirmesi üzerine başvurulabilecektir.

5.b. Islaha Başvurma Zamanı

Islah yoluna başvurulabilmesi için öncelikle dava açma süresinin sona ermesi gerekmektedir⁴⁰³. Daha önce belirttiğimiz üzere, idari yargıda iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, tarafların iddia ve savunmalarını ileri sürebileceği sürenin sona ermesi ile başlamaktadır⁴⁰⁴. Bu kapsamda, davacı taraf dava açma süresi henüz bitmemişse, bu süre içerisinde mahkemeye başvurarak dava dilekçesinde talep

⁴⁰¹Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.631; Dan. 12. D., 2020/4853 E., 2021/1169 K., 09.03.2021 T.: “Bu durumda, hak kayıplarının önlenmesi amacıyla, tam yargı davalarında mahkemelerce esas hakkında karar verilmeden önce bilirkişi incelemesi yaptırılmış ise bilirkişi raporunun veya yoksun kalınan parasal hak miktarının davalı idareye hesaplattırılması halinde idarenin hesaplamaya ilişkin cevabının tebliğ edilmek suretiyle ya da bunların hiçbirine başvurulmamış ise, ara kararı ile dosyanın esas hakkında karar verilebilecek durumda olduğunun veya dosyada yer alan bilgi ve belgelere göre karar verileceğinin davacıya bildirilerek tazminat talep miktarını artırmak amacıyla ıslah hakkı imkanı tanınması hakkaniyet gereğidir.”; Aynı yönde Bkz.: Dan. 8.D., 2016/1618 E., 2021/759 K.; 10.02.2021 T.; Dan. 5.D., 2015/4089 E., 2015/8104 K., 20.10.2015 T.; Dan. 5. D., 2015/4858 E., 2015/11073 K., 28.12.2015 T., Dan. 10. D., 2020/1420 E., 2021/1267 K., 19.03.2021 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 11.08.2022)

⁴⁰² Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.426.

⁴⁰³ Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.484.

⁴⁰⁴ Bu hususta bkz. İkinci Bölüm: “İdari Yargılama Hukukunda İddianın ve Savunmanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı” başlığı.

ettiği miktarı artırabileceği gibi dilekçede yer verdiği taleplere yenilerini ekleyebilecektir⁴⁰⁵. Danıştay bu konuda verdiği kararlarda, dava açma süresi içerisinde eklenen taleplerin yerel mahkeme tarafından değerlendirilmemesini bozma nedeni olarak kabul etmiştir⁴⁰⁶. İYUK'un davanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına ilişkin 16. maddesine göre, yasağın dava dilekçesinin verilmesi ile değil dava dilekçesinin verilmesi için öngörülmüş sürenin geçmesiyle başlayacağı gözetildiğinde, yasağın istisnası niteliğinde olan ıslah yoluna başvurulabilmesi için, dava açma süresinin sona ermesinin gerektiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak davacı tarafından ıslah yoluna başvurulabilmesi için başlangıç anı, dava açma süresinin sona erdiği an olup bu yola başvurulabileceği son anın ise hukuk yargılamasının aksine nihai karar verilinceye kadar olduğu söylenebilecektir⁴⁰⁷.

5.c. Islaha Başvurma Şekli

İdari yargılamada ıslaha başvurunun şekli medeni yargılamadan, yazılı yargılama usulünün benimsenmesi noktasında ayrılmakta; buna göre medeni yargılamada yazılı veya sözlü şekilde yapılabilen ıslah idari yargılamada yalnızca yazılı olarak yapılabilir⁴⁰⁸. İYUK m.16/4'e göre ıslahın yapıldığına dair dilekçenin cevap verilmek üzere karşı tarafa gönderilmesi gereği yer alsa da tek taraflı irade beyanı ile

⁴⁰⁵ Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.484.

⁴⁰⁶ Dan. 12. D., 2022/2239 E., 2005/169 K., 02.02.2005 T.: "...mahkemece, davacının dava dilekçesinde yasal faiz isteminde bulunmaması nedeniyle dilekçedeki istemleri ile bağlı olması ve bu isteminin sonradan genişletilemeyeceği ve ek talepte bulunulmayacağı gerekçesiyle faiz istemi yerinde görülmeyerek bu hususta hüküm kurulmamış ise de; ... söz konusu talebin davayı genişletme olarak kabulü mümkün olmadığından yasal faiz istemi konusunda hüküm kurulmamasına ilişkin kısmı yönünden idare mahkemesi kararında hukuki isabet görülmemiştir." (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 01.09.2022) ; **Aksi yönde bkz:** Dan. DDGK. 1969/192 E., 1969/843 K., 28.01.1969 T.; Dan. 5.D. 1982/3012 E., 1986/363 K., 24.03.1986 T. (Aktaran: Kaya/Akcan, *Medeni ve İdari Yargıda Dava ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı*, s.137)

⁴⁰⁷ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.429.

⁴⁰⁸ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.391.

kullanılan ve kullanılması için izin yahut onama ihtiyaç duyulmayan bu hakkın karşı tarafa bildirilmesi kullanılması açısından zaruri olmayıp yalnızca bildirici niteliktedir⁴⁰⁹.

5.d. Islaha Yalnızca Bir Kere Başvurulabilmesi

Islah müessesesine, HMK da olduğu gibi İYUK m. 16/4'te açıkça belirtildiğinden, yalnızca bir kere başvurulabilecektir. Bu kapsamda tam yargı davalarında davacı taraf, usulüne uygun bir şekilde ıslah imkanını kullanmışsa, bu imkana ikinci defa başvuramayacaktır⁴¹⁰. Islaha yalnızca bir kere başvurulabilmesi, ıslahın istisnai bir düzenleme olması ile açıklanmakta ve bu kısıtlama ile olası kötüye kullanımların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır⁴¹¹. Bu kapsamda idari yargılama usulünde ıslah hakkının bir kere kullanılabileceği, bir kere kullanılmasının ardından bu yola yeniden başvurulamayacağı, dilekçede fazlaya ilişkin taleplerin saklı tutulmuş olmasının ıslahı bağımsız bir şekilde talep miktarını artırma imkânı vermeyeceği sonuçlarına ulaşılabilecektir.

Islaha başvurulması halinde, bu başvurudan dönülüp dönülemeyeceği yönünde bir düzenleme mevcut değildir. Medeni yargılama usulünde olduğu gibi idari yargılama usulünde de ıslah imkânı kullanılmakla tükenen bir nitelik taşımaktadır. İstisnai nitelikte olan ve kullanılmakla tükenen bu hakkın kullanılmasının ardından ıslahı dönmek, ikinci bir ıslah niteliğinde sayılacağından ve kanun metninde açıkça ıslah yoluna bir kere başvurulmasının mümkün olduğu belirtildiğinden mümkün olmayacaktır⁴¹².

⁴⁰⁹Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.391.

⁴¹⁰ Danıştay 2.D., 2016/5431 E., 2017/5042 K., 14.06.2017 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 07.09.2022)

⁴¹¹ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.426.

⁴¹² Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.426.

5.e. Gerekli Harcın Ödenmesi

Islah müessesesine başvuru noktasında, hukuk yargılamasında olduğu gibi idari yargılamada da başvuru harcının ödenmesi gerekecektir. İdari yargılama usulünde ıslah müessesesini düzenleyen maddede “*harcı ödenmek suretiyle*” şeklinde bir ifade yer almışsa da ıslah iradesinin ortaya konulmasına rağmen başvuru harcının ödenmemesi halinde nasıl bir sonuçla karşılaşılacağına ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Öğretide KARA, bu noktada medeni yargılama usulünden hareketle; ıslaha başvurmakla birlikte gerekli harcı ödemeyen davacı tarafa bu harcın ödenmesi konusunda kesin süre tanınması gerektiğini, aksi halde davacının ıslah yoluna başvurmamış sayılması ve davacının bir kereye mahsus olarak kullanılabilen ıslah hakkını bir daha kullanamamasıyla davanın ilk şekli ile görülmeye devam etmesi gerektiğini savunmaktadır⁴¹³. Bu noktada biz, İYUK’ta yer alan ifadenin kısıtlayıcı nitelikte olması, madde metninde belirtilen sürenin kesin olması ve hakim tarafından bu sürenin uzatılması yahut yeni bir süre verilmesinin mümkün olmaması nedenlerinden dolayı, ıslaha başvurulmakla birlikte belirtilen sürede harcın ödenmemesi durumunda bu hakkın kullanılmış sayılacağı görüşünü savunmaktayız.

Islah harcının dışında, ıslah hakkının kullanılması sebebiyle tebligat giderlerinin ödenmesi ihtiyacının ortaya çıkması durumunda nasıl bir yol izleneceğine ilişkin İYUK’ta açık bir düzenleme yer almamaktadır. Kanımızca bu durumda İYUK’un “*Dilekçe üzerine uygulanacak işlem*” başlıklı 6. maddesinin 5. fıkrası uygulanmalı; eksik posta ücretinin yatırılması için hakim tarafından davacı tarafa süre verilmeli, verilen bu süre içerisinde posta ücretinin tamamlanmaması halinde davacı tarafın ıslaha başvurmaktan vazgeçmiş sayılması gerekmektedir. Görüleceği üzere idari yargılama usulü bakımından ıslah müessesesinin uygulanması noktasında eksiklerden bir diğeri olan bu husus, kanuni düzenlemeye kavuşmalıdır.

⁴¹³ Kara, *İdari Yargılama Usulünde Islah*, s.434.

6. Islaha İlişkin Birtakım Özel Durumlar:

6.a. İptal Davalarında Islah

İdari yargılama usulümüzde ıslaha ilişkin yapılan düzenlemenin, tam yargı davalarına ve talep konusu miktarın artırılmasına hasredildiği gözetildiğinde idari işlemlerin hukuka aykırı olmaları sebebiyle iptali talebini içerir iptal davaları bakımından müessesenin geçerli olmadığı sonucu ortaya çıkacaktır⁴¹⁴. Bu düzenlemeden bağımsız bir şekilde iptal davalarının da niteliği itibarıyla ıslah müessesesinin uygulanması bakımından uygun olmadığı görülecektir. Çünkü iptal davalarında dava konusu edilen şey belirli bir miktar para değil hukuka aykırılığı iddia edilen bir işlemin iptalidir⁴¹⁵. Öğretide ÇINAR, iptal davaları bakımından dava açma süresinin kamu düzeninden sayıldığından hareketle bu davalarda dava konusu edilen işlemlere ek olarak başka bir işlemin iptali talebinin İYUK'un 5. maddesindeki durumlar haricinde davaya dahil edilemeyeceği görüşündedir⁴¹⁶. Benzer görüşte olan TÜRKOĞLU ÜSTÜN, iptal davaları bakımından da ıslah imkanının olması gerektiğini belirtmiş, devamında ıslaha ÇINAR'ın belirttiği gibi, İYUK'un 5. maddesindeki şartları taşıyan işlemlerin davaya dahil edilmesi noktasında imkân tanınması gerektiğini savunmuştur⁴¹⁷. Öğretideki görüşler, Danıştay'ın yerleşik içtihatları ve İYUK'a getirilen ıslah düzenlemesi göz önünde bulundurulduğunda, iptal davaları bakımından ıslah imkanının mevcut olmadığı açık bir şekilde görülmekle birlikte aralarında İYUK'un 5. maddesinde belirtilen yönden bağıllık ve neden sonuç ilişkisi bulunan işlemler bakımından ıslah yoluna başvurulabilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

⁴¹⁴ Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.491.

⁴¹⁵ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.414.

⁴¹⁶ Çınar, **Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah**, s.491.

⁴¹⁷ Türkoğlu Üstün, **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler**, s.397.

6.b. Davalı tarafın ıslah hakkı

İdari yargılama usulüne getirilen ıslah düzenlemesi, yalnızca talep sonucunu artırma imkânı vermektedir. Bu nedenle söz konusu imkânın talep sonucuna dava dilekçesinde yer vermekle yükümlü olan davacı tarafça kullanılacağı açıktır. Medeni yargılama usulünde ıslah hakkı, davanın her iki tarafına da tanınmış olup bu yargılama usulünde yargılamada eşit konumda olan taraflar, belirlenen koşullar dahilinde ıslah haklarını kullanabilmektedir⁴¹⁸. Bu noktada medeni yargılama usulünde silahların eşitliği ilkesi doğrultusunda davanın her iki tarafına da ıslah imkanından yararlanma hakkı verilmesi hakkaniyete uygun niteliktedir⁴¹⁹. İdari yargılama usulünde ıslahın yalnızca talep sonucunun artırılması ile sınırlı olarak uygulanmasının medeni yargılama usulündeki kısmi ıslaha karşılık geldiğini belirtmiştik⁴²⁰. Bu kapsamda mevcut düzenlemenin, idari uyuşmazlıkta davacının iddialarına karşılık dava konusu işlemin hukuka uygunluğunu ve meydana gelen zararın kendi işlem ya da eylemi dolayısıyla gerçekleşmediğini savunan davalı idareler bakımından uygulanamayacağı söylenebilecektir⁴²¹.

6.c. Talep Miktarının Azaltılması ve Islah

Davacının ıslah imkanının bulunmadığı dönemde, fazladan yargılama gideri ve vekalet ücretine hükmedilmesinin önüne geçmek için dava dilekçesinde talep miktarını düşük belirlemek şeklinde bir çözüm yoluna gittiğini belirtmiştik. Islah düzenlemesinin kanunda yer alması ile davacının zarar miktarının talep ettiğiinden fazla olduğunu anladığında bir defaya mahsus olmak üzere talep miktarını artırma imkanına sahip olduğu noktasında tereddüt olmamakla birlikte, davacının zararının talep miktarından az

⁴¹⁸ Yılmaz, **Islah**, s.85.

⁴¹⁹ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.424-425.

⁴²⁰ Bu hususta bkz. Üçüncü Bölüm C/4: “İdari Yargıda Islah- Islah Düzenlemesi” başlığı.

⁴²¹ Yolal, **İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali**, s. 39.; Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.424.

olduğunu anlaması üzerine belirlediği miktarı azaltmasına ilişkin kanunda bir düzenleme mevcut değildir. Öğretide KARA, mahkeme tarafından davacının talebinin reddedildiği kısım üzerinden yargılama gideri ve vekalet ücreti ödemeye mahkûm edilmesinden dolayı davacıya ıslahla talep miktarını azaltma imkanının tanınmamasının adil yargılama hakkına ve hak arama özgürlüğüne aykırılık teşkil ettiğini, bu nedenle bu konunun da ıslah kapsamında mümkün olması gerektiğini savunmaktadır⁴²².

Danıştay ıslah düzenlemesinin mevcut olmadığı dönemde açılan bir davada temyiz incelemesi üzerine verdiği bir kararda, ıslaha olanağı bulunmaması ve bu yüzden tazminat miktarının başlangıçta yüksek tutulması nedeniyle davacının fazla vekalet ücretine mahkûm edilmesinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği ve hak arama özgürlüğüne aykırı olduğunu yönünde karar vermiştir⁴²³. Ancak dikkat edilmelidir ki, ıslah düzenlemesinin idari yargı sistemimize dahil olduğu ve bu düzenlemenin dilekçede talep edilen miktarı artırma imkânı verdiği dikkate alındığında davacının artık dilekçede talep miktarını fazla belirtmeye ihtiyaç duymayacağı, bu hususu gözeterek dava açması gerekeceği söylenebilecektir. Nitekim Danıştay, ıslah düzenlemesinin idari yargı sistemimize girdiği tarihten sonra açılan davalarda temyiz incelemesi üzerine verdiği kararlarda ıslah düzenlemesinin yalnızca talep sonucunun artırılması bakımından mümkün olduğu ve talep sonucunun azaltılmasının bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir⁴²⁴.

⁴²² Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.435.

⁴²³ Dan. 15. D., 2013/4579 E., 2016/4041 K., 06.06.2016 T.; 06.06.2016 T.; Dan.15. D., 2013/4574 E., 2016/3706 K., 23/05/2016 T.; Dan. 15. D, 2013/4421 E., 2016/3791 K. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 29.09.2022)

⁴²⁴ Dan. 15. D., 2017/388 E., 2017/2705 K., 18.05.2017 T.; Dan. 10. D., 2019/954 E., 2020/4686 K., 10.11.2020 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 12.10.2022)

6.d. Islaha Birden Fazla Kez Başvurulması

Önceki bölümlerde incelediğimiz üzere, gerek medeni yargılama usulünde gerekse idari yargılama usulünde ilgili kanunlarda yer alan açık ifadelerden hareketle ıslaha yalnızca bir kere başvurulabileceği söylenebilir. İdari yargılama usulünde, medeni yargılama usulüne göre daha yakın geçmişte yer alan bir düzenleme olan ıslaha başvurma sayısı konusunda Danıştay da kanunun açık hükmüne uygun kararlar vermiştir⁴²⁵. Bu noktada tartışılması gereken husus, davaya konu tazminat isteminin birden fazla zarar kalemini içermesi halinde her bir zarar kalemi için ayrıca, farklı zamanlarda bu müesseseye başvurulup başvurulamayacağıdır. Öğretide KARAKUŞ, bu konuda Yargıtay’ın 8. Hukuk Dairesi’nin bir kararına⁴²⁶ atıfla istemin farklı zarar kalemlerini içermesi halinde, her biri bakımından gerçek zararın farklı zamanlarda ortaya çıkabileceği ihtimali gözetildiğinde, her ne kadar kanunda açıkça bu müesseseye yalnızca bir kere başvurulabileceği hükmü yer alsa da bu farklı zarar kalemleri açısından farklı zamanlarda ıslah müessesesine başvurulabilmesi gerektiğini savunmaktadır⁴²⁷. Ancak KARAKUŞ, bu görüşüne Yargıtay’ın bahsi geçen kararını dayanak olarak almışsa da medeni yargılama usulü ile idari yargılama usulündeki kuralların farklılığı, idari yargılama usulünde bu şekilde bir uygulamanın mümkün olmayacağını ortaya koymaktadır. HMK’nın 110. maddesinde davacıya, aynı davalıya karşı birden fazla bağımsız asli talebini tek bir dilekçe ile ileri sürme imkânı verilmiş, yargı kararlarında da bu durumda ıslah imkanına birden

⁴²⁵ Dan. 6. D., 2020/2615 E., 2021/5065 K., 06.04.2021 T.: “... dava dilekçesindeki miktarın bir defaya mahsus artırılabilmesi anlaşıldığından, ikinci defa yapılan miktar artırımı (ıslah) esas alınmak suretiyle davanın kabulü yolunda verilen Mahkeme kararında hukuki isabet bulunmamaktadır.” Aynı yönde Bkz. Dan. 6.D., 2020/2235 E., 2021/8265 K., 15.06.2021 T.; Dan.6.D., 2021/123 E., 2021/9689 K., 15.09.2021 T.; Dan. 15.D., 2014/2482 E., 2018/6246 K., 18.09.2018 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 17.10.2022)

⁴²⁶ Yarg. 8. H.D., “... birinci ıslah dilekçesi olarak kabul edilen 05.12.2011 tarihli dilekçede ev eşyaları ve araç yönünden ıslah talebinde bulunulmuş ise de konutla ilgili herhangi bir ıslah yapılmamıştır. Konutla ilgili 8.000,00 TL değerlin 31.10.2012 tarihli dilekçe ile 12.400,00 TL’ye yükseltildiği görülmektedir. Bu durumda konutla ilgili verilen tek ıslah dilekçesinin 31.10.2012 tarihli dilekçe olduğu ve ikinci ıslah olarak nitelendirilemeyeceği açıktır.” (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 21.10.2022)

⁴²⁷ Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.403.

fazla kez başvurulması önünde bir engel bulunmadığı belirtilmiştir⁴²⁸. İYUK'ta ise aynı dilekçe ile dava açılacak halleri düzenleyen 5. maddede birden fazla işleme karşı tek bir dilekçe ile dava açılması, aralarında bağlantının yahut neden-sonuç ilişkisinin varlığı şartına bağlanmıştır. Temelinde bu bağlantı kapsamında birden fazla zarar kalemi talep edilebilirse de bu talepler medeni yargılamada olduğu gibi bağımsız nitelikte olmayıp davanın dayandığı aynı ve tek vakıadan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Danıştay tarafından konuya ilişkin henüz bir karar verilmemişse de medeni yargılama usulünden hareketle idari yargılama usulünde de farklı zarar kalemleri için birden fazla kez ıslah yoluna başvurulabileceği çıkarımını yapmak yerinde olmayacaktır.

6.e. Manevi Tazminat ve Islah

Kanuna eklenen ıslah düzenlemesinde, tazminat konusuna göre bir ayırım yapılmamış, bu durum düzenleme ile getirilen ıslah imkanının hem maddi hem manevi tazminat talepleri bakımından kullanılabileceği yönünde yorumlanmasına sebep olmuştur. Maddi zararlar, idarenin işlem ve eylemleri sonucunda kişilerin mal varlıklarında gerçekleşen azalma, artışın önlenmesi yahut beden bütünlüklerinde meydana gelen zararların tedavisi için harcanan masraflardan oluşmaktadır⁴²⁹. Manevi zararlar ise, idari işlem ve eylemler nedeniyle kişinin malvarlığında yahut beden bütünlüğünde değil, şahıs varlığında ve kişisel değerlerinde bir zararın meydana gelmesi şeklinde ifade edilmektedir⁴³⁰. Manevi zararın, davacı tarafından net bir şekilde belirlenmesi mümkün

⁴²⁸ Yarg. 9.HD., 2021/9897 E., 2021/14096 K., 11.10.2021 T.: “Davaya konu tazminatlar ve alacakların ayrı ayrı açılacak davalarda talebi mümkün iken aynı dava dilekçesinde talep edilmesi, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 110. maddesi kapsamında “davaların yığılması” olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle her bir alacak kalemi için ayrı ayrı ıslah veya talep artışı işleminin uygulanmasına engel bir durum yoktur.” (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 01.01.2023)

⁴²⁹ Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.38 vd.

⁴³⁰ Wadood, **İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı**, s.45 vd.

olmayacaktır⁴³¹. İdarenin faaliyetleri sonucunda kişilerin manevi zararlara da uğramaları halinde gerçek zararın tespiti noktasında manevi tazminatın tayini, mahkemelerin takdiri ile mümkün olacaktır⁴³². Manevi tazminat istemleri bakımından ıslah müessesesinin işlerliği, dava dilekçesinde talep edilen manevi tazminatın ıslah yoluyla artırılması ile dava dilekçesinde talep edilmeyen manevi tazminat istemlerinin ıslah yoluyla davaya dahil edilmesi şeklinde iki ayrı durum bakımından değerlendirilmelidir.

Öğretide KAPLAN, kanunda dava dilekçesinde belirtilen miktarın artırılmasına ilişkin düzenlemenin sınırlayıcı bir tanım içermemesinden ötürü maddi tazminat taleplerinde olduğu gibi manevi tazminat taleplerinde de bu yolla artırım yapılabileceğini savunmaktadır⁴³³. ASLAN'a göre de, manevi tazminat tazmin aracı olmayıp tatmin aracı niteliğinde olduğundan⁴³⁴ dava dilekçesinde talep edilen manevi tazminat miktarı ıslah yoluyla artırılabilirdir⁴³⁵. Nitekim Danıştay kararları⁴³⁶ ve öğretideki çoğunluk görüş de bu yöndedir⁴³⁷. Ancak öğretide EROĞLU, manevi tazminatın bölünmez niteliği gereğince ıslah yolu ile dava dilekçesinde belirtilen manevi tazminat miktarının

⁴³¹ Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.260.

⁴³² Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.28.

⁴³³ Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.210.

⁴³⁴ Dan. 10. D., 2016/97 E., 2016/2054 K., 18.04.2016 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 02.11.2022)

⁴³⁵ Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.135.

⁴³⁶ Danıştay 10.D., 2009/9938 E., 2014/1117K., 25.02.2014 T.; Dan. 10. D., 2019/1235 E., 2021/1333 K., 23.03.2021 T.; Dan. 10. D., 2019/10269 E., 2021/530 K., 16.02.2021 T. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 14.11.2022)

⁴³⁷ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, s.631; Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s. 401.; Aslan, **Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.245.; Coşkun Özbudak, “İdari Yargıda Dava Değerinin Arttırılması (“Mış Gibi” Bir Yasama İşlemi)”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C.10, S.106, s. 132.; Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s. 30.

artırılamayacağını savunmaktadır⁴³⁸. Bu kapsamda idari yargılama bakımından ıslah imkânı sağlayan kanun maddesinde tazminatın konusu bakımından ayırım yapılmaması, manevi tazminat miktarının davacı tarafından belirlenmesinin beklenememesi ve manevi tazminatın bir tazmin aracından ziyade tatmin aracı niteliğinde olması nedenlerinden dolayı manevi tazminat istemlerinin de ıslah yoluyla artırılabilceğı söylenebilecektir⁴³⁹.

Dikkat edilmelidir ki, İYUK'ta yer alan uyuşmazlık konusu miktarın artırılmasına ilişkin düzenleme, yalnızca dava dilekçesinde belirtilen hususlara ilişkin bir artırma imkânı sunmaktadır. Bu kapsamda dava dilekçesinde manevi tazminat isteminde bulunmayan davacının ıslah yoluna başvurarak manevi tazminat isteminde bulunması mümkün olmamaktadır⁴⁴⁰. Bu konuda Danıştay da dava dilekçesinde talep edilmeyen manevi tazminatın İYUK m.16/4'e getirilen hukuki imkân ile ileri sürülemeyeceğı görüşündedir⁴⁴¹. İdari yargılama usulünde ıslah olarak nitelendirdiğimiz müessese, yalnızca talep sonucunun artırılmasına imkân veren kısmi ıslah niteliğinde iken; dava konusunun değıştirilmesi, talep edilmeyen manevi tazminatın talep edilmesi tam ıslah niteliğinde olacak ve bu madde kapsamında gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır⁴⁴². Aksi görüşte olan SEZER/BULUT, talep miktarının artırılması kapsamında ek bir talep eklenmesini, ıslah düzenlemesinin amacının aynı işlem ve eylemden kaynaklanan

⁴³⁸ Eroğlu, **Islah**, s. 212.

⁴³⁹ Dan.10.D., 2009/9938 E., 2014/1117 K., 25.02.2014 T.: “Yasanın “tam yargı davalarında, dava dilekçesinde belirtilen miktarın artırılabilceğı” ifadesine yer verdiği; tazminat tutarının maddi veya manevi zararların karşılanmasıya yönelik olup olmamasına ilişkin olarak bir ayırımdan söz etmediğı anlaşılmaktadır. Bu itibarla, söz konusu artırım olanağının maddi tazminat tutarının yanında manevi tazminat tutarı içinde uygulanabilceğı sonucuna varılmaktadır.” (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 17.11.2022)

⁴⁴⁰ Özbudak, **İdari Yargıda Dava Değerinin Artırılması (“Mış Gibi” Bir Yasama İşlemi)**, s. 133.

⁴⁴¹ Dan. 10. D., 2019/1235 E., 2021/1333 K., 23.03.2021 T.; Dan. 10. D., 2019/10269 E., 2021/530 K., 16.02.2021 T.; Dan.10. D., 2009/9938 E., 2014/1117 K., 25.02.2014 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 20.11.2022)

⁴⁴² Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.261.

istemlerin yargılamaya dahil edilmesi olarak değerlendirdiklerinden aynı işlem veya eylemden doğmaları halinde dava dilekçesinde talep edilmeyen manevi tazminat istemlerinin ıslah yolu ile yargılamaya dahil edilmesini uygun bulmaktadırlar⁴⁴³. Biz bu noktada, dava dilekçesinde talep edilmeyen manevi tazminatın, İYUK m.16/4'e dayanarak talep edilemeyeceği kanaatindeyiz. Kaldı ki ıslahın daha geniş bir uygulama alanı bulduğu medeni yargılama usulünde dahi, söz konusu değişiklikler dava konusunun tamamen değiştirilmesi niteliğinde kabul edilmekte, bu yargılama usulünde idari yargılama usulünden farklı bir şekilde davanın tamamen ıslahı gibi bir müessese mevcut olmasına rağmen dava konusu edilmemiş bir talebin bu yolla dahil edilmesine müsaade edilmemektedir⁴⁴⁴. Manevi tazminat talebinin daha sonra ileri sürülebilmesinin hakkaniyet bakımından gereği, hak kayıplarının önüne geçilmesi gibi hususlar önem arz etse de İYUK'un ıslaha ilişkin düzenlemesinin yalnızca dava değerinin artırılması ile sınırlandığı göz önünde bulundurulduğunda, sınırları kesin bir şekilde çizilmiş bu maddenin geniş yorumlanamayacağı ve manevi tazminatın bu madde kapsamında talep konusuna eklenemeyeceği anlaşılabacaktır⁴⁴⁵. Bu kapsamda bahsi geçen istemin dava kapsamına dahil edilmesi ancak yeni ve daha geniş bir ıslah düzenlemesi ile mümkün olacaktır.

6.f. Islah ile Faiz Sorunu

6.f.1. Faizin hangi tarihten itibaren işleyeceği sorunu

Tam yargı davalarında, davacının ıslah hakkını kullanarak talep miktarını artırması üzerine, ıslahla artırılan miktara uygulanacak faizin hangi noktadan itibaren hesaplanacağı ıslah düzenlemesi sonrası tartışma konularından biri olmuştur. Bu konuda Danıştay, kimi

⁴⁴³ Sezer/Bulut, İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali, s.238.

⁴⁴⁴ Karakuş, İdari Yargıda Islah, s.394; Sezer/Bulut, İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali, s.27.

⁴⁴⁵ Çınar, Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında Islah, s. 501 vd.

kararlarında dava dilekçesinde belirtilen tutar için idareye başvuru tarihinden, ıslah ile artırılan miktar için ise ıslah dilekçesinin ilgili idareye tebliği tarihinden itibaren işlemeye başlaması gerektiğini belirtmiştir⁴⁴⁶. Bu konuda Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 9.6.2020 tarihli bir kararında belirttiği ve bizim de katıldığımız görüşe göre ise ıslah edilen kısım için uygulanacak faizin de dava dilekçesinde belirtilen miktar için işlemeye başlayacağı tarihten itibaren hesaplanması gerekmektedir⁴⁴⁷. Öğretide de Danıştay'ın bu kararını destekler nitelikte görüşler bulunmaktadır⁴⁴⁸. Ancak bu noktada aksi görüşte olan ASLAN, idari yargılama usulünde de medeni yargılama usulünde olduğu gibi, ıslah yoluyla artırılan kısım için faizin ıslah tarihi itibari ile uygulanması gerektiğini savunmaktadır⁴⁴⁹. Bu noktada bizim görüşümüz, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun yukarıda belirttiğimiz kararının gerekçesinden hareketle ıslah edilen kısım için de ilk talep miktarı bakımından faizin işlemeye başlayacağı noktadan itibaren faizin işlemeye başlaması gerektiği yönündedir. Nitekim ilgili kararda belirtildiği üzere, ıslah hakkının kullanılması ile yeni bir dava açılması gibi bir sonuç ortaya çıkmamakta, bu nedenle davacıya tanınan güvence niteliğindeki talep miktarını artırma hakkının tarafın

⁴⁴⁶ Dan. 7. D., 2021/1773 E., 2022/95 K., 20.01.2022 T.; Dan. 15. D., 2018,1755 E., 2019/76 K., 10.01.2019 T.; Dan.10. D. 2015/4191 E., 2018/1812 K., 13.02.2018 T.; Dan.15. D. 2016/5967 E., 2016/5606 K., 22.11.2016 T., Dan. 15. D., 2017/1169 E., 2017/5908 K., 24.10.2017 T.; Dan. 10. D., 2019/6258 E., 2020/1241 K., 12.03.2020 T.: “2577 sayılı Kanunda, tam yargı davalarında, dava dilekçesindeki miktarın artırımına olanak tanıyan düzenleme uyarınca, davanın kabul edilmesi halinde artırılan tazminat miktarı yönünden faizin, idarenin temerrüde düştüğü tarih olan miktar artırımına ilişkin dilekçenin idareye tebliğ edildiği tarihten itibaren uygulanması gerekir.” (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 25.11.2022)

⁴⁴⁷ Dan. İDDK, 2019/53 E., 2020/853 K., 09.06.2020 T.: “ ... gerçek zararın tamamının tazmini amacıyla verilen miktar artırımına (ıslah) ilişkin dilekçenin yeni bir dava niteliğinde olmayıp, mevcut davada talep edilen tazminat miktarının ıslah suretiyle artırımına olanak sağlayan yasal bir hakkın kullanımına ilişkin olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, artırılan tazminat miktarı yönünden davanın kabul edilmesi halinde, yasal faizin başlangıcının bu miktar yönünden de, idarenin uyuşmazlığın esasında ihtilafa, bir başka anlatımla temerrüde düştüğü tarih olduğu sonucuna varılmaktadır.” (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 27.11.2022)

⁴⁴⁸ Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s. 272.

⁴⁴⁹ Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.140.

zararının giderilmesi noktasında aleyhine bir şekilde yorumlanması hakkaniyete uygun olmamaktadır⁴⁵⁰.

6.f.2. Islah yoluyla faiz talep edilip edilemeyeceği sorunu

Islah edilen miktara ilişkin faizin işleyeceği zamana ilişkin görüş ve değerlendirmelere yer verdikten sonra, ıslah yoluyla dava açılırken talep edilmemiş olan faizin istenilip istenemeyeceği konusuna da değinmek gerekecektir. Bu konuda öğretide KARA, dava açma süresi içerisinde davacı tarafından verilecek ek bir dilekçe ile faiz isteminin davaya dahil edilmesini mümkün görmekte iken dava açma süresinin geçmesinin ardından davanın genişletilmesi yasağı kapsamında bu istemin davaya dahil edilemeyeceğini belirtmektedir⁴⁵¹. Davanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının başlamasının ardından daha önce bulunulmamış faiz isteminde bulunulması noktasında; her ne kadar faiz, asıl alacağın fer'isi niteliğinde olsa da İYUK'taki ıslaha ilişkin düzenlemede bu imkânın yalnızca talep konusu miktarın artırılması için kullanılabileceği gözetilmelidir⁴⁵². Kanunda yer alan sınırlayıcı ibare ile ıslah müessesesinin özellikleri ve amacı göz önünde bulundurulduğunda dava açma süresinde mahkemeye iletilmemiş faiz istemlerinin bu sürenin ardından ıslah yoluyla davaya dahil edilemeyeceği söylenebilecektir.

6.g. Kanun Yolu Aşamasında Islah

İdari yargılama usulüne ıslah müessesesini dahil eden kanun maddesinde, bu müesseseye başvuru kesiti, 'nihai karar verilinceye kadar' ibaresi ile kısıtlanmıştır. Kanunda yer alan bu ifade, ilk derece mahkemeleri tarafından verilen nihai kararlar olarak

⁴⁵⁰ Aslan, **Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.245 vd.

⁴⁵¹ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s. 419; Aynı yönde Bkz: Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.208; Dan.12.D., 2002/2239 E., 2005/169 K., 02.02.2005 T.; Dan. 12. D., 2002/2239 E., 2005/169 K., 02.02.2005 T. (Corpus İçtihat Programı, E.T.: 01.12.2022)

⁴⁵² Aslan, **İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah**, s.138.

anlaşılmaktadır. Kaldı ki 6459 sayılı Kanun ile İYUK'a eklenen geçici 7. maddede, ıslaha ilişkin getirilen düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarihte kanun yolu aşamasındaki davalar dahil derdest tüm davalarda uygulanacağı belirtilmiştir. Görüleceği üzere kanuna eklenen geçici madde ile ıslah imkânı tanıyan ve ıslahın sınırlarını çizen ilgili madde birlikte değerlendirildiğinde, hak kayıplarının önüne geçmek adına düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarihte kanun yolu aşamasında olan dosyalarda uygulanabileceği ancak düzenlemenin yapılmasından sonra açılacak davalarda kanun yolu aşamasında uygulanamayacağı sonucu ortaya çıkacaktır. Bu noktada kanun yolu aşamasında ıslaha başvurulamaması noktasında kanun maddesi eleştirilmektedir. Öğretide ASLAN'a göre, kanun yolu aşamasında ıslaha başvurma noktasında istinaf ve temyiz kanun yolları arasında ayrıma gidilmeli, ilk derece mahkemesinin verdiği kararı kaldırarak yeniden yargılama yapma yetkisine sahip olan istinaf merciince yapılacak yargılama yeni bir yargılama sayılacağından ıslah imkanı bu yargılamada kullanılabilmesi ancak hukuka uygunlukla sınırlı bir denetim yetkisi olan ve gerçekleştirdiği faaliyetin yeni bir yargılama niteliğinde olmadığı temyiz aşamasında ıslah hakkının kullanılması mümkün olmamalıdır⁴⁵³. ÇINARLI/AĞAR'a göre, istinaf yargılamasında yeni vakıa ve delillerin değerlendirilebilmesinin, bu aşamada dava değerinin artırılmasını mümkün kılacağı söylenebilirse de; İYUK'ta davacının dava konusunun değerini artırabileceği son an için nihai karar ibaresinin yer alması, bu aşamada ıslah yoluna başvurulmasına engel teşkil etmektedir⁴⁵⁴. Öğretide KARA, temyiz aşamasında ıslaha başvurunun, bu aşamada yalnızca hukuki inceleme yapılması, maddi vakıaların yeniden incelenmemesi nedeni ile mümkün olmayacağını savunmaktadır⁴⁵⁵. Aynı doğrultuda görüşe sahip SEZER/BULUT da kanun yolu aşamasında ıslahın mümkün olmadığı fakat bozma kararının ardından

⁴⁵³ Aslan, **Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.243.

⁴⁵⁴ Çınarlı/Ağar, **İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması**, s.31.

⁴⁵⁵ Kara, **İdari Yargılama Usulünde Islah**, s.432 vd.

yapılacak yargılamada kanunda yer verilen nihai karar koşulunun artık söz konusu olmayacağından bu yargılamada ıslah imkanının kullanılabileceğini belirtmektedir⁴⁵⁶.

Yukarıda belirttiğimiz ıslah müessesesinin uygulanması bakımından getirilen geçici madde hükmü ile bu müesseseye, kanunun yürürlüğe girdiği tarihte kanun yolu aşaması dahil derdest olan davalar için başvurulabilmesi mümkün kılınmıştır. Islaha ilişkin maddede ‘nihai karar verilinceye kadar’ ibaresine yer veren kanun koyucunun, ilgili maddenin yürürlüğe girdiği dönemde kanun yolu aşamasındaki davalar bakımından bu müesseseye başvurulması için ayrı bir maddeye ihtiyaç duyması, ıslah düzenlemesinin yapılmasının ardından açılan davalar bakımından bu imkana yalnızca nihai karar verilinceye kadar başvurulacağı sonucuna ulaşmamıza sebep olacaktır⁴⁵⁷. Kanuna eklenen bu geçici madde, ıslah müessesesinin idari yargı sistemine dahil olmasından önce açılmış, derdest ve gerçek zararın tam olarak tespit edilemediği davalarda hak kayıplarının önüne geçilmesi hususunda önem taşımaktadır⁴⁵⁸. Bu noktada kanunun lafzından ancak, ilk derece yargılamalarında nihai karar verilinceye kadar ıslah imkanının kullanılabileceği sonucu çıkarılacaktır. Ancak her ne kadar kanunun lafzından kanun yolu aşamalarında ıslah müessesesine başvurulamayacağı anlaşılsa da bu husus yukarıda görüşlere yer verdiğimiz üzere öğretide eleştirilmekte ve Danıştay tarafından da bu çıkarımın aksi yönünde kararlar verildiği görülmektedir⁴⁵⁹.

Sonuç olarak kanun yolu aşamasında ıslah imkanının kullanılması konusunu değerlendirecek olursak öncelikle olağan kanun yolları istinaf ve temyizi bu nokta

⁴⁵⁶Sezer/Bulut, **İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali**, s.239.

⁴⁵⁷Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.267 vd.

⁴⁵⁸Karakuş, **İdari Yargıda Islah**, s.408.

⁴⁵⁹Dan. İDDK.; 2019/2001 E., 2020/854 K., 09.06.2020 T.: “... istinaf yargılaması aşamasında uyumsuzluğun esası incelenmek suretiyle tazmini talep edilen gerçek zararın ortaya çıkması halinde olduğu gibi, belli şartların gerçekleştiği durumlarda, bu aşamada miktar artırım hakkının bir defaya mahsus olarak kullanılabileceğini...” **Nakleden: Aslan, Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.243. (Lexpera İçtihat Bilgi Sistemi, E.T.: 03.12.2022)

ayırarak hukuka uygunlukla sınırlı inceleme yapılan temyiz aşamasında ıslahın mümkün olmadığını söyleyebiliriz. İYUK'un 45. maddesinin 4. fıkrasına göre, istinaf incelemesi sırasında ilk derece mahkemesinin kararında hukuka aykırılık bulunması halinde istinaf mercii tarafından bu karar kaldırılarak işin esasına ilişkin yeni bir inceleme ve değerlendirme yapılabilecektir. Bu durumda istinaf mercii tarafından ilk derece mahkemesinin kararı kaldırılacak ve böylece ıslaha ilişkin maddede yer alan nihai karar engeli ortadan kalkacaktır⁴⁶⁰. Aynı görüşte olduğumuz KAPLAN'a göre de kanun maddesinde geçen nihai karar ibaresinden hareketle, istinaf aşamasında ve kanun yolu aşamasından sonra kendi mahkemesinde davanın yeniden incelenmesi sırasında nihai karar engeli ortadan kalkacağından ıslah hakkının kullanılabilmesi gerekmektedir⁴⁶¹. Ancak her ne kadar istinaf aşamasında ıslah yoluna gidilebilmesi yönünde değerlendirme yapmışsak da tartışmalı ve farklı uygulamaları mevcut bu hususta ıslaha ilişkin kanuni düzenlemenin yetersiz ve ihtiyaca cevap vermeyen nitelikte olmasından dolayı kanun koyucu tarafından açıklık getirilmesi gerektiği görüşündeyiz.

6.h. Islah Düzenlemesinin Belirsiz Alacak Davası ve Kısmi Dava Konularında Değerlendirilmesi

Tam yargı davalarında davacı tarafından talep miktarının dava dilekçesinde belirtilmesinin zorunlu olması ancak kimi zaman bu miktarın belirlenebilir nitelikte olmaması nedeniyle meydana gelen sakıncalı sonuçlar ve hak kayıpları, İYUK'a ihtiyaç duyulan ıslah düzenlemesinin eklenmesine sebep olmuştur. Ancak kanun maddesinde açıkça ıslah deyiminin yer almaması ve düzenlemenin ıslahın yalnızca bir işlevini gerçekleştirmeye imkân vermesi, müessesenin öğretide farklı şekillerde değerlendirilmesine yol açmıştır. Nitekim Danıştay tarafından da bu müessese için kimi

⁴⁶⁰ Aslan, **Açıklamalı ve İctihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, s.243.

⁴⁶¹ Kaplan, **İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği**, s.210.

kararlarda⁴⁶² ıslah ibaresi kullanılmış, kimi kararlarda⁴⁶³ ise yalnızca miktar artırım dilekçesi olarak geçmiştir⁴⁶⁴.

Tam yargı davaları, bir zararın giderilmesi maksadıyla açılan davalar olmaları itibarıyla, medeni yargılama usulündeki eda davaları ile benzerlik gösterdiğinden düzenleme sonrasında öğretide belirsiz alacak davaları ile kısmi davaya benzetilerek değerlendirmeler yapılmıştır⁴⁶⁵. Öğretide GÜNDÜZ'e göre, tam yargı davaları bakımından yapılan bu düzenleme, medeni yargılama usulündeki kısmi davayı da içeren belirsiz alacak davası niteliğindedir⁴⁶⁶. SEZER/BULUT, tam yargı davalarını belli özellikleri nedeniyle medeni yargılama usulündeki belirsiz alacak davasına benzetmekle birlikte Danıştay'ın içtihadı birleştirme kararından⁴⁶⁷ hareketle, davacıya talep miktarının artırılması imkânı tanınan tam yargı davalarından ziyade kararda belirtildiği üzere dilekçede miktar gösterilmeksizin “belirsiz tam yargı davası” açma imkânı sağlanması gerektiğini belirtmektedir⁴⁶⁸. ÇABUK/KILIÇ ise, mevzuatta yapılan değişiklik sonrasında zararın mahkeme tarafından yapılacak inceleme sonucunda belirleneceği tazminat

⁴⁶² Dan. 15 D., 2014/6019 E., 2017/1493 K., 03.04.2017 T.; Dan. 10. D., 2014/3793 E., 2016/628 K., 09.02.2016 T.; Dan. 15. D., 2016/399 E., 2016/4145 K., 08.06.2016 T. (Lexpera İctihat Bilgi Sistemi, E.T.: 05.12.2022)

⁴⁶³ Dan. 15 D., 2015/2153 E., 2016/1324 K., 03.03.2016 T.; Dan 15. D., 2016/1905 E., 2016/4609 K., 21.09.2016 T.; Dan. 15. D., 2016/6685 E., 2017/1274 K., 20.03.2017 T.; Dan. 15. D., 2015/455 E., 2015/8737 K., 10.12.2015 T. (Lexpera İctihat Bilgi Sistemi, E.T.: 07.12.2022)

⁴⁶⁴ Yolal, **İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali**, s. 38.

⁴⁶⁵ Yolal, **İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali**, s. 38; Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.267; Sezer/Bulut, **İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali**, s. 219.

⁴⁶⁶ Okan Gündüz, “İslahla Dava Değerinin Artırılması Sonucunda Ortaya Çıkan Bazı Hukuki Meseleler”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S.1, s. 201.

⁴⁶⁷ Dan. İBK., 1983/1 E., 1983/10 K., 29.12.1983 T.: “...zarar miktarının tespitinin mümkün olmadığı hallerde dava dilekçesinde uyumsuzluk konusu miktar gösterilmeden tam yargı davası açılabileceği” (Corpus İctihat Programı, E.T.: 10.12.2022)

⁴⁶⁸ Sezer/Bulut, **İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali**, s.241 vd.

davalarının “belirsiz tazminat tam yargı davaları” olarak nitelendirilebileceği, ayrıca bu imkânın yalnızca gerçek zararın belirlenmesinin mümkün olmadığı yahut davacıdan beklenemeyeceği tazminat davalarında kullanılmasının müessesenin amacına uygun olacağı görüşündedir⁴⁶⁹. YOLAL ise, başlangıçta idari yargılama usulünde tam yargı davası açılırken zarar miktarının bilinmesinin yahut öngörülmesinin önemi olmaması dolayısıyla ıslah düzenlemesi ile birlikte bu davanın kısmi davaya yakın olduğunu belirtmekte; daha sonra inceleme üzerine idari yargılamada dava açma sürelerinin kesin olması, fazlaya ilişkin hakları saklı tutma ihtimali olmaması ve Danıştay’ın zamanaşımı ile faiz konularındaki yaklaşımı dikkate alındığında belirsiz alacak davasına benzer nitelik taşıdığını belirtmektedir⁴⁷⁰.

İdari yargılama usulünde kısa dava açma süreleri ve kanunun fazlaya ilişkin hakları saklı tutarak zararın kalan kısmının daha sonra ileri sürülmesine izin vermemesi, talep sonucunun belirlenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Medeni yargılama usulünde alacağın miktarının net olarak belirlenemediği hallerde davacıya asgari bir miktar belirleyerek belirsiz alacak davası açma imkânı tanındığını belirtmiştik⁴⁷¹. 6459 sayılı Kanun ile getirilen ıslah imkanının kullanılması için alacak miktarının belirli yahut belirsiz ya da bölünebilir yahut bölünemez niteliklerine ilişkin bir ibare kullanılmamıştır. Bu düzenleme temelinde zarar miktarının tam olarak belirlenemediği hallerde ortaya çıkan sakıncalı sonuçların önüne geçmek amacıyla getirilmiş olsa da belirli olan zarar miktarının da bu yolla artırılmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca idari yargılama usulü bakımından dava açma sürelerinin kesin nitelikte olması, bu davaları kısmi dava ihtimalinden uzaklaştırmaktadır. Görüleceği üzere, tam yargı davaları bir zararın giderilmesi konulu olması sebebiyle medeni yargılama usulündeki eda davaları

⁴⁶⁹Çabuk/Kılıç, **Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah**, s.268 vd.

⁴⁷⁰ Yolal, **İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali**, s. 39 vd.

⁴⁷¹ Bu hususta bkz: Üçüncü Bölüm B/1: “İslahın Uygulanabilirliği Bakımından Medeni Yargılama Usulünde Kısmi Dava ve Belirsiz Alacak Davası Ayrımı” başlığı.

kapsamında olan kısmi dava ve belirsiz alacak davalarına benzetilse de henüz baştan bu davaların temel nitelikleri ile uyuşmadığı göz önünde bulundurulduğunda, getirilen ıslah imkânı ile birlikte tam yargı davalarının kendine has özellikleri bünyesinde barındıran bir idari yargı dava türü olduğu söylenebilecektir.

SONUÇ

Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan idarenin mali sorumluluğu kapsamında idare, gerçekleştirdiği işlem ve eylemlerden doğan zararları gidermekle ykmldr. İdari işlem veya eylemlerden dolayı zarar gören kişiler bu zararlarının tazminini, işlemi yahut eylemi gerçekleştiren idareye karşı açacakları tam yargı davası ile talep edebilmektedir. Açılan tam yargı davalarında davacı tarafından dava konusunun değerinin belirtilmesi, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda zorunlu tutulmuştur. İYUK'ta taleple bağlılık ilkesinin geçerli olduğuna ilişkin bir madde yer almasa da bu ilke idari yargı mercileri tarafından idari yargılama hukukunun bir ilkesi olarak uygulanmaktadır. Bu ilke uyarınca davanın açıldığı tarih ile davanın sonuçlandığı tarih arasında meydana gelen artışlar, idari yargı yerlerince dikkate alınmamaktadır. Aynı şekilde dava konusu zarar miktarının dava başında tespit edilememesi halinde bu ilke kapsamında davacı ancak davanın başında talep ettiği miktarla sınırlı tazminata hak kazanabilmektedir. İdari yargı mercilerinin bu hususlardaki değişiklikleri kendiliğinden dikkate almaları mümkün olmadığı gibi, davacı tarafa da dava konusunu yeni duruma uyarlamasına yönelik bir imkân tanınmamıştı.

Medeni yargılama usulünde davanın esaslı unsurları olan dava konusu, dava sebebi ile tarafları kapsayan iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının istisnalarından biri olan ıslah müessesesine yasağın yalnızca dava konusu hakkında geçerli olduğu idari yargılama usulünde yer verilmemişti. Medeni yargılama usulünde yasağı bertaraf edecek imkanlar bulunurken idari yargılama usulünde bu istisnai imkanların bulunmaması hak kayıplarına neden olmakta ve öğretide eleştirilere hedef olmaktaydı. İYUK'ta ıslah müessesesine yer verilmemesi, dava açılırken zarar miktarının tam olarak belirlenemediği

hallerde talep sonucunun yüksek miktarda belirlenmesi ve davacının reddedilen kısım üzerinden yargılama gideri ve vekalet ödemeye mahkûm edilmesine yahut dava konusu zararın miktarının sonradan arttığı hallerde talep miktarı ölçüsünde tazminata hükmedilmesi ile zararın tamamının giderilmemesi durumlarına sebep olmaktadır. Davacılar tarafından gerçek zararların tazmini için yapılan miktar artırım talepleri idari yargı mercileri tarafından ıslah müessesesinin idari yargılama usulü bakımından uygulanamayacağı gerekçesiyle reddedilmektedir.

İYUK'ta ıslaha ilişkin bir düzenleme olmadığı gibi İYUK'un bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde belirtilen hususlarda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağına ilişkin 31.maddesinde ıslah müessesesi yer almamaktadır. Bu kapsamda ilgili maddenin Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş ise de mahkeme düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olmadığı yönünde karar vermiştir. İdari yargılama usulünde ıslaha ilişkin bir düzenlemenin gerçekleştirilmemesi ve bu konuda iç hukukta başvuru yollarının konu ile ilgili bir çözüm sağlayamamasının yanında bu husus Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde başvuru konusu yapılmış ve Türkiye aleyhine hak ihlali kararları verilmiştir. Verilen ihlal kararları ıslah müessesesinin idari yargı sistemimize girmesi bakımında etkili olmuş, 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile İYUK'un 16. maddesinin 4. fıkrasına ıslaha ilişkin kural eklenmiştir. Medeni yargılama usulünde davanın tamamen ıslahı ve kısmen ıslahı şeklinde iki şekilde gerçekleştirilebilen ıslah, idari yargılama usulünde yalnızca dava konusunun artırılmasına imkân verdiği için ancak medeni yargılama usulündeki kısmi ıslah kapsamında değerlendirilebilecek ve bu nedenle kısmi ıslah olarak isimlendirilecektir.

6459 sayılı Kanun ile İYUK'a eklenen madde metninden, idari yargılama usulünde ıslah müessesesine başvurma koşulları ve müessesenin sınırları ortaya çıkmaktadır. Düzenleme metninden çıkarılacak ilk özellik ıslah yoluna yalnızca bir kere başvurulabileceğidir. Bu husus öğretide, talebin birden fazla zarar kalemini içermesi halinde her bir zarar kalemi için gerçek zararın farklı anlarda ortaya çıktığı durumlarda bu

kalemler bakımından birden fazla kez ıslah yapılıp yapılamayacağı noktasında tartışma konusu olmuştur. Bu noktada kanunda açık bir düzenlemeye yer verilmemişse de talep edilecek zarar kalemlerinin temelinde davanın dayandığı aynı vakıya dayandığı göz önünde bulundurulduğunda, medeni yargılama usulünün aksine idari yargılama usulünde farklı zarar kalemleri için ayrı ayrı ıslah yoluna başvurulamayacağı çıkarılacaktır.

Islah düzenlemesine ilişkin maddeden bu müessesenin yalnızca talep sonucunun artırılması ile sınırlı olarak uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda mevcut kanuni düzenlemenin, dava konusunun idarenin yaptığı bir işlemin iptali olduğu iptal davaları bakımından uygulanamayacağı ve yalnızca dava konusunun bir miktar paranın ödenmesi olduğu tam yargı davaları bakımından uygulanabileceği ortaya çıkacaktır. Bu duruma gerekçe olarak re'sen araştırma ilkesinin iptal davaları bakımından daha geniş uygulama alanı bulması ileri sürülmüşse de öğretide iptal davalarında da dava konusu ile aralarında İYUK'un 5. maddesine göre maddi veya hukuki bağlantı bulunan işlemlerin ıslah yoluyla davaya dahil edilmesinin usul ekonomisi ilkesine uygun ve olası hak kayıplarının önüne geçilmesine yardımcı olacağı yönünde görüşler ileri sürülmüştür.

Düzenlemenin yalnızca talep miktarının artırılmasına imkân vermesi gözetildiğinde, bu imkânı kullanmaya yalnızca talep miktarını dava dilekçesinde belirtmekle yükümlü olan davacı tarafın başvurabileceği anlaşılmaktadır. Davacı tarafın ıslaha başvuru dilekçesi, davalının savunma hakkı gözetilerek cevap vermesi için otuz gün süre verilerek davalıya tebliğ edilecektir. Herhangi bir izin yahut onama bağlı olmaksızın tek taraflı irade beyanı ile başvurulabilen bu imkân davacıya bir kereye mahsus olarak tanınmıştır. Bu kapsamda idari yargılama usulünde ıslah müessesesine başvurularak talep miktarının artırılması için, ıslah talebi yazılı bir dilekçe ile mahkemeye bildirilmeli ve gerekli harçlar yatırılmalıdır. Ayrıca İYUK'ta süresi içerisinde ıslaha başvurulmasına rağmen gerekli harcın ödenmemesi durumunda ıslah hakkının kullanılmış olup olmayacağı yönünde bir düzenlemenin de eksikliği hissedilmektedir. İstisnai nitelikte olan ve yalnızca bir kere başvurulması mümkün olan ıslah müessesesine ilişkin bu hususta da kanuni düzelemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Islah yoluyla yalnızca talep miktarının artırılması kuralından yapılacak bir diğer çıkarım ise, dava dilekçesinde belirtilmeyen bir talebin ıslah yoluyla davaya dahil edilemeyeceğidir. Bu kapsamda davacının ıslaha başvurmak suretiyle dava dilekçesinde yer vermediği manevi tazminat talebini davaya dahil etmesi mümkün olmayacaktır. Öğretide idarenin aynı işlem yahut eyleminden kaynaklanan bu taleplerin ıslah yoluyla davaya dahil edilebilmesi gerektiği yönünde görüşler bulunsa da kanun maddesinin yalnızca talep miktarının artırılmasına imkân verdiği göz önünde bulundurulduğunda mevcut ıslah düzenlemesinin davacı tarafın bu eklemeyi yapmasına cevaz vermeyeceği açıkça ortadadır. Ayrıca ıslaha ilişkin kanun maddesinde talep sonucunun artırılmasına imkân verilmesi, ıslah yoluyla talep sonucunun azaltılmasının mümkün olmayacağı sonucuna varılmasına neden olacaktır. Kaldı ki ıslah düzenlemesinin idari yargılama usulüne dahil edilmesinin ardından açılacak davalar bakımından talep sonucunun artırılması noktasında güvence niteliğinde olması, ıslah yoluyla talep sonucunun azaltılması konusunun işlerliğinin olmayacağı çıkarımının yapılmasına neden olacaktır.

Düzenleme ile netliğe kavuşmayan ve öğretide tartışma konusu olan bir diğer husus da ıslah ve faiz sorunudur. Öğretideki çoğunluk ıslah yoluyla dava dilekçesinde talep edilmeyen faizin davaya dahil edilebilmesini, kanun maddesinde ıslah yolu ile yalnızca talep miktarının artırılmasına imkân verilmesi sebebiyle mümkün bulmamaktadır. Islah edilen tutara işleyecek faizin ne zamandan itibaren işlemeye başlayacağı hususu da bir diğer tartışma konusu olmuş ve Danıştay tarafından bu hususta farklı yönde kararlar verilmişse de öğretideki çoğunluk ıslah ile yeni dava açılması söz konusu olmadığından ıslah edilen kısım bakımından da ilk talep edilen kısım için faizin işlediği tarihte faizin işlemeye başlaması gerektiğini belirtmektedir.

Islah düzenlemesini idari yargılama usulümüze dahil eden 6459 sayılı Kanun ile eklenen geçici maddede, düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kanun yolu aşaması dahil derdest tüm davalara uygulanabileceğine yer vermiştir. Islaha ilişkin maddenin yanında bu geçici maddeye de yer verilmesi, müesseseye düzenleme tarihinden sonra açılacak davalar bakımından kanun yolu aşamasında başvurulamayacağını da ortaya

koymaktadır. Bu konuda öğretideki görüşler; işin esası hakkında karar verme yetkisine sahip olması bakımından istinaf aşamasında ıslaha başvurulabileceği, yalnızca hukuka uygunlukla sınırlı denetim yapılan temyiz aşamasında ise ıslaha başvurulamayacağı yönünde neredeyse birleşmektedir. Bozma kararı sonucunda kararın merciine gönderilmesi halinde bu imkana başvurulması ise, kararın bozulması ile nihai kararın ortadan kalkması nedeniyle mümkün görülmektedir. Ancak bozma kararı sonrasında işin esası ile ilgili yeni bir hüküm kurulmasını gerektirmeyen hallerde, ıslah imkânı söz konusu olmayacaktır. Belirttiğimiz üzere öğretide kanun yollarında ıslah imkanına başvurulması noktasında farklı görüşler olmakla birlikte bu konunun kanuni düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Konuya ilişkin tereddütlerin giderilmesi bakımından İYUK'ta yapılacak düzenlemenin kanun yollarını istinaf ve temyiz olmak üzere ayrı ayrı ele alınarak yapılması gerekmektedir.

Tam yargı davaları ile davalı tarafa bir miktar para ödeme borcu yüklenmesi yönünden medeni yargılama usulündeki eda davaları arasında benzerlik kurulmuş, İYUK'ta yapılan ıslah düzenlemesinin ardından öğretide bu davaların kısmi dava ve belirsiz alacak davaları ile ilişkilendirilmesine ve bu kapsamda değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu noktada tam yargı davası, ıslah düzenlemesi ile birlikte değerlendirildiğinde kısmi dava ve belirsiz alacak davası ile benzer özellikler taşısa da; tam yargıları bakımından talep konusunun belirlenebilir nitelikte olup olmamasına ilişkin bir düzenlemenin yer almaması ve ıslah imkanının yalnızca nihai karar verinceye kadar kullanılabilmesi tam yargı davalarının bu davalardan ayrılmasına ve idari yargılama usulüne özgü davalar niteliğinde değerlendirilmesi sonucuna ulaşmamızı neden olacaktır. İdari yargılama usulünde ıslah düzenlemesi, medeni yargılama usulü ekseninde değerlendirilse de öğretide belirtildiği gibi idari yargılama usulünün medeni yargılama usulünden farklı olan ve olması gereken bir yargılama usulü olması sebebiyle idari yargılama özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak medeni yargılama usulü ile idari yargılama usulü, iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının uygulanması noktasında farklı olduğu gibi bu

yasağın istisnası niteliğinde olan ıslah müessesesinin kapsamı ve özellikleri noktasında da birbirinden ayrılmaktadır. 6459 sayılı Kanun ile İYUK m.16/4'e eklenen düzenleme ile, mahkemeye erişim hakkı, adil yargılama hakkı ve hak arama özgürlüğünün korunmasına yönelik engel durum ortadan kalkarak gerçek zararın tazmini noktasında yol açılmışsa da düzenlemenin detaylı bir şekilde yapılmaması ile müessesenin özellikleri, kapsamı ve sınırlarının net bir şekilde belirlenememesi, öğretide eleştiri konusu olmasına neden olmuştur. İdari yargılama usulünde açılacak davalarda, temel amaç adaletli bir karar verilmesidir. Bu kapsamda adaletin tesisi bakımından ıslah müessesesinin idari yargı sistemine dahil edilmesi, yerinde bir düzenleme olmuşsa da müessese ile ilgili düzenlemenin yüzeysel nitelikte olması uygulamada problemlere yol açmış, düzenlemenin ihtiyaca cevap vermediği yönünde tartışmalara neden olmuştur. Bu kapsamda idari yargılama usulüne getirilen ıslah düzenlemesinin usul ekonomisinin gözetilmesi, hak arama hürriyetinin korunması, adil bir yargılama sağlanması ve mahkemeye erişim hakkının gözetilmesi bakımından gerekli değişiklikler yapılması ile ihtiyaca cevap veren, işlevsel bir düzenleme olarak idari yargı sisteminde yerini alması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKİL, Cenk, Elif Irmak BÜYÜK, “Yargı Kararları Işığında Bozmadan Sonra Islaha Gidilip Gidilemeyeceği Üzerine Düşünceler”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara 2021, C, 21, S. 3, ss.3-33.
- AKYILMAZ, Bahtiyar, Murat SEZGİNER, Cemil KAYA, **Türk İdare Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- AKYILMAZ, Bahtiyar, Murat SEZGİNER, Cemil KAYA, **Türk İdari Yargılama Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- ALAN, Nuri, "Demokratik Hukuk Devleti ve Anayasa", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 58, S. 01, Oca. 2003, ss. 1-9.
- ANSAY, Sabri Şakir: “İslah”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1., ss.122-129.
- ARSLAN, Ramazan, Ejder YILMAZ, Sema TAŞPINAR AYVAZ, Emel HANAĞASI, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ASLAN, Esra, “**İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak İslah**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- ASLAN, Zehreddin, **Açıklamalı ve İctihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.
- ASLAN, Zehreddin, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.0, S.23-24, ss.53-58.
- ATALI, Murat, İbrahim ERMENEK, **Medeni Usul Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- ATAY, Ender Ethem, **İdare Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.
- ATAY, Ender Ethem, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

- BERBEROĞLU YENİPİNAR, Filiz, **Uygulamada Islah Müddeabihin Artırılması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- BUDAK, Ali Cem, Varol KARAASLAN, **Medeni Usul Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- BULUT, Uğur, “Islah Yoluyla Talep Sonucunun Daraltıl(ama)ması”, **İzmir Barosu Dergisi**, May. 2018, ss. 15-43.
- BURTAN, Çağlar Burak, **İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet**, DER Yayınları, İstanbul 2019.
- CEYLAN, Can, “**Türk İdari Yargılama Usulünde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı ile Islah Müesseseleri**”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
- CEYLAN, Mahmut, “İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8 S.16, ss.325-341.
- ÇABUK, Mehmet, Abbas KILIÇ, “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, **Prof. Dr. Metin Günday Armağanı**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2020, C. 1, ss.253-275.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, **İdari Yargılama Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- ÇELİK, Çelik Ahmet, **İdari Yargıda Ölüm ve Bedensel Zararlar Nedeniyle Tazminat**, Seçkin Yayınları, Ankara 2022.
- ÇILDIROĞLU, Orhan, “**İdarenin Sorumluluğunun Anayasal Temelleri**”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- ÇINAR, İbrahim, “Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 1, S. 7, ss.479-506.
- ÇINARLI, Serkan, Baykal AĞAR, “İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 12. S.129, Mayıs 2017, ss. 22-32.
- DİNÇ, Mutlu, “Medeni Usul Hukukunda Maddi Hataların Düzeltilmesi”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C.12, S.134, ss.31-42.
- DURAN, Lütfi; İdari İşlemden Sorumluluk: İptal Davası- Tam Yargı Davası, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.33, S.3-4, ss.3-26.
- ERKUT, Celal, “İ.Y.U.K. Çerçevesinde İdari Dava Türleri ve Bazı Usuli Değişiklikler”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.51, S.1-4, ss.221-235.
- ERMENEK, İbrahim, "Hukuk Muhakemeleri Kanuna Göre Ön İnceleme", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, ss. 139-177.

- EROĞLU, Orhan, **İslah**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- EROĞLU, Orhan, “İslah ve Hukuk Muhakemeleri Kanunun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarı Taslağı Kapsamında İslahın Değerlendirilmesi”, **TBB Dergisi**, 2018(138), ss.159-208.
- EROĞLU, Orhan, **Medeni Usul Hukukunda Ön İnceleme**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- EROĞLU DURKAL, Müzeyyen, “İdari Sorumluluğun Ortaya Çıkışı ve Temeli”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.23, S.1. ss.159-189.
- ERTUĞRUL, Meltem, “İdarenin Adam Çalıştıran Olarak Borçlar Kanunu’na Göre Sorumluluğu”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2017.
- EVREN, Çınar Can, “İdarenin Sorumluluğunu Azaltan veya Ortadan Kaldıran Nedenler”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- EVREN, Çınar Can, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1, ss.701-724.
- GÖRGÜN, L. Şanal, Levent BÖRÜ, Barış TORAMAN, Mehmet KODAKOĞLU, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- GÖZLER, Kemal, Gürsel KAPLAN, **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2016.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Turgut TAN, **İdare Hukuku Cilt:II (İdari Yargılama Hukuku)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.
- GÜNAY, Erhan, **Usul Hukukunda İslah**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2013.
- GÜNDÜZ, Okan, “İslahla Dava Değerinin Artırılması Sonucunda Ortaya Çıkan Bazı Hukuki Meseleler”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S.1, Oca. 2017, ss.193-214.
- İŞIKLAR, Celal, "Danıştay Kararlarında İdarenin Kusursuz Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Haller", **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S.1, ss. 115-158.
- KALABALIK, Halil, **İdare Hukuku Dersleri - Cilt I**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- KALABALIK, Halil, **İdare Hukuku Dersleri - Cilt II**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- KALABALIK, Halil, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

KALABALIK, Halil, **Kısa İdare Hukuku (İdare Hukukunun Ana Hatları)**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.

KAPLAN, Gürsel, **İdari Yargılama Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2020.

KAPLAN, Gürsel, "İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 41, ss.183-227.

KARA, Burcak Can, "İdari Yargılama Usulünde İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı Üzerine Düşünceler", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, S.20, ss.15-31.

KARA, Seyfettin, "İdari Yargılama Usulünde Islah", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 0, S. 10, Ara. 2017, ss. 409-443.

KARAKUŞ, Mehmet, "İdari Yargıda Islah", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C.0, S.17, ss. 383-417.

KAYA, Cemil, Recep AKCAN, "Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 67, S. 1-2, s.123-141.

KURU, Baki, **İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.

KÜÇÜK, Alper Tunga, "Medeni Usul Hukukunda Davacının Talep Sonucunu Genişletmesi veya Değiştirmesi", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Ara. 2021, C.9, S. 18, ss. 213-252.

KOÇAK, Nazım Taha, **Tam Yargı Davaları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

MAZLUM, Nagihan, "Medeni Usul Hukukunda Teksif İlkesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.70, S.1, ss.107-144.

OĞURLU, Yücel, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, s. 119-133.

ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt: III**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.

ÖZBUDAK, Coşkun, "İdari Yargıda Dava Değerinin Artırılması ("Mış Gibi" Bir Yasama İşlemi)", **Terazi Hukuk Dergisi**, C.10, S.106, ss.128-135.

ÖZÇELİK, Volkan, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı

Hakkındaki Değişikliğin Ön İncelemeye Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, S.1, ss.385-403.

ÖZDEŞ, Orhan, **Danıştay’ın Tarihçesi; Yüzyıl Boyunca Danıştay**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968.

ÖZEKES, Muhammed, Uğur BULUT, “Kısmi ve Belirsiz Alacak Taleplerinde Islah Sorunu, Bir HGK Kararı Işığında İnceleme”, **Medeni Usul ve İcra İflas Dergisi**, C.13, S.38, ss.695-715.

ÖZELÇİ, Aytaç, Cemil SİMİL, “İdari Yargının İşlevi Yönünden Islah Kurumu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, Özel S.: 2009 (Basım Yılı: 2010), s. 1715-1751.

ÖZGÜNDÜZ Adem, “İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

PEKCANITEZ, Hakan, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

PINAR, İbrahim, **İdari Yargılama Usulü Kanunu ile İlgili Danıştay Dairelerinin Seçme Usul Kararları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

SARIASLAN, Osman, "Bireysel Başvuru Süreciyle Değişen Yargısal Paradigma ve Adil Yargılama Hakkı Ekseninde İdari Yargıda Re’sen Araştırma İlkesi”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C.6, S.12, ss.647-692.

SEZER, Yasin, Uğur BULUT, “İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.0, Y.2015, S.116, ss.213-246.

TUTUMLU, Mehmet Akif, **Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

TÜRKOĞLU ÜSTÜN, Kamile, **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.

UÇAR, İsmail, Gökhan TÜRE, "İdari Usulde Re’sen Araştırma İlkesi ve Suçsuzluk Karinesi: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Ayrımcılık Yasağının İhlali İncelemesinde İspat Yükü Özelinde Bir Değerlendirme”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, S. 2, s.973-1026.

ULUSOY, Ali Dursun, **Türk İdare Hukuku**, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

WADOOD, Selda, “İdarenin Sorumluluğunu Gerektiren Zarar Kavramı”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

YAMAN, Murat, **İdari Yargı Dava Rehberi**, Adalet Yayınevi Ankara 2022.

YENİCE, Kâzım, Yüksel ESİN, **İdari Yargılama Usulü (2 Cilt)**, Arısan Matbacılık, Ankara, 1983.

YEREBASMAZ, Yasin, “**Yargı Kararları Işığında Hizmet Kusuru Kişisel Kusur Ayrımı**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

YILDIRIM, Ramazan, Serkan ÇINARLI, **Türk İdare Hukuku Dersleri Cilt I**, Astana Yayınları, Ankara, 2019.

YILDIRIM, Ramazan, Serkan ÇINARLI, **Türk İdare Hukuku Dersleri Cilt II**, Astana Yayınları, Ankara, 2019.

YILDIRIM, Ramazan, Serkan ÇINARLI, **Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri**, Astana Yayınları, Ankara, 2018.

YILMAZ, Ejder, “İdari Yargıda İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi/Değiştirilmesi Yasağı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 1983, Sayı: 3-4, ss.11-34.

YILMAZ, Ejder, **Medeni Yargılama Hukukunda Islah**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

YOLAL, Hilal, “İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Ekim 2022, Y. 13, S. 52, ss. 25-48.

YÜCESOY, Ayşe Aslı, **İdari Yargılama Hukukunda İptal Davalarında Menfaat: (İdari Yargıda Subjektif Dava Ehliyeti Koşulu)**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

İnternet Kaynakları

<https://hudoc.echr.coe.int/>

<https://sozluk.adalet.gov.tr/>

<https://www.corpus.com.tr/>

<https://www.kazanci.com.tr/>

<https://www.lexpera.com.tr/>

<https://www.sinerjimevzuat.com.tr/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://hudoc.echr.coe.int/>